

PETER LIPPERT S.J.
ISTENKERESŐ
LELKEK

✠ · SZENT · ISTVÁN · ✠
TÁRSULAT · KIADÁSA
✠ · BUDAPEST · ✠

PETER LIPPERT S. J.

ISTENKERESŐ LELKEK

(VON SEELE ZU SEELE)

LEVELEK JÓ EMBEREKHEZ

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA

BUDAPEST

Nihil obstat.

Dr. Nicolaus Töttössy
censor dioecesanus.

Nr. 1696.

Imprimatur.

Strigonii, die 7. Julii 1927.

Dr. Medardus Kohl
vic. gen. p. t.

A német eredeti kiadójának, a *Herder & Co*
Freiburg im Breisgau cégnek jogosításával kiadja
a Szent István-Társulat.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T. BUDAPEST,
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

ELSŐ LEVÉL.

Nem talállok embert.

Igen tisztelt uram ! Ismeretlenként mutatkozott be levelében és ezért bocsánatot kért. Azonban levele úgy hatott reám, mint egy jó barátnak bizalmas megszólítása és abból jól ismert hangok hangzottak felém. Mindenekelőtt sokszor találkoztam már szavakban, levelekben és aggodalmas emberi tekintetekben ama nagy vágyakozással, azzal az ősrégi, bánatos panasszal: *Hominem non habeo*. Nincs senkim, aki tovább segíthetne. Hisz ez az, amit Ön most leginkább nélkülöz ; valaki, aki kucskát tart kezében, hogy kinyissa a kapukat, melyek előtt Ön nagyon is gyakran tanácstalanul áll meg, melyeket még csak világosan sem lát, hanem csak homályosan és türelmetlenül sejt. Igaza van ; emberekre vagyunk utalva, még legsajátabb és legbensőbb életünk kifejtésénél is. Annyira igaza van Önnek, hogy a kereszténységnek is lényeges vonása az emberek kiküldése :

Menjetek és tanítsatok! Szomjúhozó lelkeket emberekhez utasít: «Aki titeket hallgat, az engem hallgat», mondja az, akiben az eleven vizek forrásai buzognak.

De hát ez nem ujság Önnek! Ön azonban olyan embereket keres, kik közvetlenül és meghitt közelségből valami különöset mondhatnak és ajándékozhatnak az Ön lelkének, kik Önt átsegítik akadályokon, melyek oly nevetségesen kicsinyesek, hogy Krisztus egyházának fenséges tanítói küldetése nem is foglalkozik velük és mégis áthághatlanok! Embereket keres Ön, kik Önnek és egyedül csak Önnek és titkon mondhatnak egy megváltó szót, amikor a belső élet akadoz és megmerevedni készül, avagy hasztalan fáradozásban kezd kimerülni. Úgy-e, így helyesen értettem Önt? Olyan emberre van szüksége, aki kétségeit megoldja vagy legalább megértse, aki kérdéseire feleljen vagy legalább türelmesen meghallgassa azokat, aki belső életének akadályain és viharain buzdítva vagy megnyugtatta keresztül vezesse. Ilyen ember hiányzik Önnek!

Elsőben is azt mondhatnám, hogy sok ember van, aki az Ön lelkének mondhatna valamit. Csakhogy ezek mitsem tudnak róla és Ön maga sem ismeri ezeket a segítő társakat, azon pillanatig, amikor Isten

követeivé lesznek Önnél. Lehetnek ezek olyan emberek, akik az Ön házában laknak vagy valamely ügyükben Önt felkeresik, vagy az utcán találkoznak Önnel; néha kollégák, de olykor csak gyermekek, sokszor papok a szószéken vagy olyanok, akik könyvet írtak. Mindezen embereknek lehet követségük számunkra és ama sok szó között, melyet beszélnek s melyek elcsúsznak mellettünk, mivel nem tartoznak reánk, hirtelen jön egy, mely felgyújtja lelkünket, mint a villám; mely meghitt szózatként hangzik az idegenből, mely gondolkodni késztet, int, óv vagy bátorít. Csak legyünk mindig finom hallásúak és vágyakozva füleljünk, hogy Istennek ilyen el-elhangzó szavait felfoghassuk. De ne gondolja ám, hogy ezek csak véletlen, szerencsés találások! Nem: szándék, terv, isteni rendelés és gondviselés van ezekben.

Ön azonban olyan emberrel is szeretne bírni, kinek jövetelére ne kelljen várakoznia, miként a vak vagy az eltévedt vár a mentő véletlenre. «Gyóntató atyára volna szükségem», írja Ön némi zavarral. Mert hozzágondolta: holott pedig gyóntatóm volna elég. Igaza van; s ezért tovább kell keresnie és addig fáradnia, amíg egy buzgó, de főleg és mindenekelőtt okos és a lelkiekben jártas gyóntatóra talált. Könnyen meg

fogja érezni, ha ráakadt. Akkor pedig ne szorítkozzék arra, hogy időnkint néhány hibáját és bűnét sugdozza neki; hanem tárja ki előtte lelkének, életének és mindennapos bajainak legbelső ajtait is; adjon neki alkalmat a kérdezésre és maga is hozza eléje bátran panaszait és kérdéseit, még akkor is, ha a kiejtés pillanatában kimondhatatlanul balgáknak, sekélyeknek, semmitmondóknak, sőt talán hamisaknak is tünnének fel. De azt írja Ön: «a gyóntatókat sem lehet nagyon sokáig elfoglalni». Bizony a templomban, a gyóntatószék előtt, mikor a várakozók hosszú sora áll mögöttünk, akkor nincs sok, nincs elég idő, hogy csak a saját lelkünk is szóhoz juthasson; annál kevésbbé annak a fáradt férfiúnak lelke, aki ott benn teljesíti kötelességét. Annak az embernek, aki a másikat fenntartás nélküli bizalmával ajándékozza meg, huzamos ideig hallgatnia is kellene előtte, idejének kellene lennie, hogy bátortalan lelkét vele előre éreztesse, kitapogattassa. Tehát azt tanácsolnám, menjen gyóntatójához a gyónás idején kívül is! Kérjen tőle beszélgetést, ismertesse meg magát vele, nem annyira külső név és származás szerint, hanem azon nevek szerint, melyek az Ön lelkében visszhangzanak, fenyegetve, csábítva vagy intőleg; ne restelljen egy kis

cédulát vinni neki, melyre belső életének jelszavait feljegyezte; hadd ragadja meg ezen jelszavakat, mint fogantyút, melynél fogva napfényre hozhatja az Ön lényének leginkább elásott dolgait is. De hátha mindenki így akarna tenni! — mondja Ön csüggedten. Nos hát bizonyára nem akar mindenki így tenni s így Önnek és papjának talán mégis marad néha ideje ilyen nikodémosi látogatásokra. Levélben is sokat el lehet mondani, miként az Ön saját levele tanúsítja és elég gyakran előfordul, hogy a levélváltás egyedül lehetséges vagy tanácsos módja az érintkezésnek.

Bocsássa meg az én hosszadalmas beszédemet! Mert egész idő alatt világosan éreztem, hogy az Ön végső és legtitkosabb vágyát még nem is érintettem: *Hominem non habeo!* Nincs meg nekem az az egyetlen egy, akit Isten rendelt lelkemnek, belső útjaim látható őrangyala és Ráfaelje. Ugyebár, ezt akarta tulajdonképen mondani! Tehát Ön hisz egy ilyen emberben, akit Isten egész különösen Önnek szánt, teljesen hű, önzetlen és megértő barátul, kinek egy szava, sőt talán halk hallgatása is elegendő az Ön lelkének hathatós érintésére, felegyenesítésére, gyógyítására és vigasztalására. Hitében igaza van; mert ilyen vágy talán minden ember szívében él,

habár a legtöbb nem is értelmezi helyesen. S ez a vágy elég gyakran teljesül is, hogy igazolja a teljesülésében való hitet. De az volna a feladata, hogy ezt az Önnek szánt lelket felfedezze. Mi, mai emberek, megnehezítjük ezt magunknak, mert túlságosan zárkóztak vagyunk, ilyeneknek kell lennünk egymás iránt ; mert csupa sietős és hiábavaló, semmitmondó, külső és mindennapi, sőt nem is őszinte beszédet folytatunk egymással, még barátainkkal is. Alig merészelünk néha egy-egy szót ejteni komoly kérdéseinkről, gondjainkról, ismereteinkről és örömeinkről, mert attól félünk, hogy nem értenek meg, sőt ki is nevetnek bennünket. Így azután egész életünk végéig nem jövünk rá, hogy körülöttünk a többi lelkeket is hasonló vágyak indítják meg s ők is úgy, mint mi, fájdalmasan és hiába várnak arra a mély harangzúgásra, melyre összhangzóan tudnának felelni. Van Önnek meghitt barátja? és beszélt-e valaha vele Istenről és lélekről, hitéről és reményéről? «Lelki beszélgetést folytatni», így nevezték ezt az Istenben való boldogság régi mesterei. Talán már évek óta jár Ön ama Ráfael oldala mellett, aki Önnek van szánva és nem is sejtí. De bízzék ! Hisz már bátorságot vett magának nekem «ismeretlen létére» írni ; ezzel már kinyitotta egyik

ajtáját lelke belső kamráinak ; ne engedje ezt az ajtót ismét becsukódni ! Ezentúl könnyebb lesz Önnek kijönnie zárkózott magányából bizalmas emberéhez és beszélni vele az emberi lélek nagy honvágyáról, vétségéről és kétségéről, a súlyosan küzdő jóságról és az isteni, tiszta örömről. Ha pedig ezekről beszél, meg fogja hallani angyala és örvendezve és vigasztalva fogja kiáltani : Ime, itt vagyok !

Még egyet ! Egy ily megértő ember Istennek kiválasztott kegyelmei közé tartozik. Kiküldetése és megtalálása az isteni irgalmasság kegyelmi ténye. Imádkozzék tehát a jóbarátért, aki az Ön lelkének barátjává és gyóntatójává lehessen.

Istentől kell jönnie — Istenhez kell Önt visszavezetnie. Ne gondolja, hogy ez magától értődő, köznapi dolog ! Talán nem is sejti, hogy ezzel Önnek jövőendő lemondását, sőt talán csalódását jelentem be. Ha majd megtalálta lelkének vezetőjét, örömmel fogja őt üdvözölni, biztonságban fogja magát érezni szavában, kezének biztos vezetésében. Talán azt fogja neki mondani, ha nem is hangosan, de titkos, hallgatag hálával : «Bizalmam benned olyan, mint bizalmam az Istenben, mert egynek tudlak a minden jónak kútfejével». De mégis, sőt éppen azért, mert ő Isten angyala lesz Önnek,

nem szabad beléje kapaszkodnia. Miként ő is csak azt mondhatja Önnek, amit Isten mondania enged, úgy Ön az ő bölcseségéből végtére is csak azt az egyet tanulhatja meg, hogy Isten minden, mindenben és mindenek fölött van. Sőt a legtöbb, amire képes lehet, az lesz, hogy elhagyja Önt, magára hagyja — Istennel. Mert az ember útja Istenhez legmeredekebb szakaszán — magányt jelent. Végül is az embernek magának kell merészelní, elhatározni, magát kockáztatni, Istenbe belevetni; és senkise veheti le róla helyettesként a felelősséget, a saját tettet, a belső bátorságot. Ezért kell ma már csalódást keltenem Önben lelki vezetőjét illetőleg, ha ugyan Isten jónak látja, hogy Önhöz a világosság egy ilyen angyalát elküldje. Ennek láthatatlannak kell lennie, mert kell, hogy átlátszó legyen; nem szabad a világosságot felfognia Isten s az Ön lelke között, hanem rajta keresztül, mint egy gyűjtő lencsén át, meg kell Önnek látnia Istent, Isten nagyságát, Isten jóságát, Istennek egyedüli és teljes bizalomra méltóságát. *Hominem non habeo*, most ezt kiáltja az Ön vágyódása; ettől a vágytól kell Önt az Isten-küldötte vezetőnek megváltania azzal, hogy az ember utáni vágyakozást belefojtja az Isten utáni

vágyba s ezzel egyszersmind le is csillapítja.

Ámde ne mondja : Ezt a vágyó kiáltást Isten után már régóta hangoztatom, épen ez a szükség indít az ember keresésére ! Nem, Ön mindaddig nem tudja, mit tesz Istenért szütséget szenvedni, amíg szütséget nem szenvedett az emberért, minden emberért.

Előbb át kellett mennünk az emberek, sőt az egész világon, ijedt szemekkel kellett megállnunk a minden dolgok túlsó partjánál, hogy megtudhassuk, minek kell lenni — Istennél.

Most pedig, mindezen bevezetések után átmegyek, Önnel együtt sírva, a többi zokogó szóhoz, melyet az Ön levele mondott nekem.

MÁSODIK LEVÉL.

Haladás.

Barátom ! Most tehát beszéljünk egyszer a Te lelked nyughatatlanságáról. A láncolt sas jajkiáltásához hasonlóan panaszkodik ez minden leveledben. Szeretnél futni, rohanni, lebegni, repülni. Erre azon-

ban sohasem kerül a sor (panaszlod); mindig csak a nyomorúságos kúszásnál maradsz. Fáradtan vánszorog a lelked egyik naptól a másikig, emésztí a vágy, kínozza az önvád, előnti a szégyenpír. És legrosszabbnak azt látod, hogy nem is tudod, hova akarnál repülni, nem látod a csúcsokat, melyeket megostromolhatnál. Csak olyan érzésed van, mintha a ködfelhők mögött örök hegyek volnának, melyekre föl- és rajtuk keresztül kellene hágnod, mert mögöttük fekszik az az ország, mely csalogat téged; téged és engem, ezerféle kedves szóval, a tökéletesség, tisztaság, szeretet és boldogság országa. Nincs-e igazam, mikor azt vélem, Te is úgy vagy, mint az a magasröptű ifjú, ki ezt mondta az Úrnak: «Mindent megtartottam fiatalkorom óta, mi hiányzik még, hogy tökéletessé legyek?» (Máté 19, 20.)

Mi a tökéletes kereszténység? Hol vannak új, még le nem koptatott lehetőségek? Hogyan juthatunk tovább és magasabbra, mi megkötött emberek, kiket békóba ver a hivatal, a család, a szokás, a világ? Úgy érzem — írod Te —, mintha mindig csodára várnék, ami pedig halgaság, csodára, melyet a vallás mívelne bennem és körülöttem. De minden úgy marad, ahogyan volt. Nos barátom, köszönd meg Istennek,

hogy minden úgy marad, ahogyan van. Ha Te a helyes úton vándorolsz célod felé, akkor marad is minden úgy, ahogyan van. Lépésről-lépésre, egyformán, kitartóan törekszel előre. Folytonos, egyhangú ez a vándorlás. Mikor az ember elvetette a magot a földbe, akkor is több héten át úgy marad, ahogyan van. Egyforma barna színben, semmitmondó nyugalomban terül el a szántóföld, mintha nem is lett volna vetés. Mikor pedig a vetés kikelt és Te mindennap odaállsz melléje, minő nagy változásokat láthatsz? Egyik nap a másik után ott vannak a fűszálak és növekedésüket nem tudod megmérni. A szél átsuhan fölöttük, az eső lefekteti őket és felkelnek ismét; de ha türelmetlenül számlálod is a napokat, nem látsz semmi különöset, semmi újat. Csoda nem történik. És mégis, nagy csoda van itt keletkezőben. Így hordozod Te is magadban életed csodáját, az éréshez közeledő Istengyermek csodáját. Minden nappal, mely megsemmisítő jégverés nélkül mulik el, jobban belenőlsz Istenbe életeddel. Anélkül, hogy tudnád és éreznéd, megszilárdul benned Istenhez való kötöttséged s ezzel Istennek való tetszésed is. Pedig ez a lényege és értelme minden szentségnek. Nem kell ehhez egyéb, mint kitartani a helyes úton. A titokzatos

erők, melyek bennünk és körülöttünk működnek, maguktól is közelebb visznek minket a célhoz.

És tudod-e azt, hányszor menekülsz a helyes útról való eltévedés veszedelmétől? Tudod-e, mennyi súlyos zivatar és villámcsapás vonul el szent életed fölött? Hisz nem egy súlyos krízis tudatodra is jut, kísértéseket és csábításokat láatsz távolról integetni. Ezek nem árthatnak neked. Miért nem örülsz ennek? S hogy a mélységek hány angyala megy el melletted láthatatlanul, anélkül, hogy árthatna neked, azt nem is tudod. Ne volna-e hát ez haladás, valóságos győzelem és diadalmenet, melyen haladsz, annyi ellenség és veszély közepett, biztosan és jól megőrizve!

Ezért ne is légy hát oly elégedetlen a segítő kegyelmekkel, melyeket Isten adott s Te oly serényen használsz. Hisz a szentségekhez járulok — panaszolja leveled — a csodás és csodatévő szentségekhez és rajtam nem mívelnek csodát, panaszkodol. Az oltártól szinte naponként árad reám a megváltó vérnek, a világmegújító áldozatnak árama; de én nem érzek megújulást. És vajjon az áldozati eledelt, az erők kenyerét, a hősök borát, melyből szinte naponként iszom, igazán kihasználom-e?

Gyónásról és imádkozásomról beszélni sem akarok. Szárazon, mint a homok, pereg le minden lelkemről, mintha a sivatag temetné el, pedig olyan szomjas, olyan szomjas a lelkem ! így panaszkodom.

Először is pörölnöm kellene veled, Te hálátlan, ha nem éreznék szánságot nyomorúságod — és örömet telhetetlenséged fölött. Hogy az isteni eledel megőrzi egészségedet és hogy annak erejében vándorolsz, nap-nap után, Hóreb Isten-hegyéig, nem elegendő gyümölcs-e ez, amiért bámulva leborulhatsz és forró hálát adhatsz? Isten házának elkényeztetett fia Te, neked nincs jogod boldogító, csodás élményekhez, hálátlan ujságokhoz lelki életedben, túlradó vigasztalásokhoz. Pedig csak valld be : ez az, amit tulajdonképpen szeretnél. Mindennap új tengerben úszni, mindennap új csúcsról letekinteni, büszkén-boldogan. Te élvezet embere ! Igen, ilyen vagy Te még mindig, először is ebben javulj meg. Érezni, meglátni, megmérni szeretnéd haladásodat ; de mi közöd hozzá? Te kövesd az Urat, vakon és tudatlanul. Mennyire közel vagy messze vagy Istentől, mit gondol Ő felőled, mily magasra becsül, mily súlyosnak mér az Ő mérlegében, mi közöd hozzá? Minek kell neked mindennap új igazolása annak, hogy a te Istened a szeretet? Minek minden-

nap új becéző szó Őtőle? új biztosítása kegyelmének? Bízzál benne vakon, ne kérdezz, ne remegj, ne félj : látod-e, ilyen a gyermeki bizalom.

Azután csodát szeretnél látni, valahányszor a pap az Ostyát nyújtja neked, valahányszor kilépsz a templomból vagy felkelsz imádságodtól. Történjék valami szembetűnő veled vagy életedben, egy hőstett, forradalom, minden dolgok új keletkezése. Kedvesem, hadd mondjak neked valamit. A Te legtitkosabb gyávaságod keres itt hősi palástot, hogy befődjé magát. A mindennapos, amit téssz, átélsz, terhedre van már, unalmassá, pusztává és szárazzá vált. Menekülni szeretnél előle s azért vágyódsz forradalmakra belső és külső életedben, eseményekre, melyek felszabadítanak a szürke, unalmasan csergedező mindennapiságtól. Bocsáss meg, ha nincs igazam. Órszemként állsz Te óráról-órára ugyanazon a helyen s hogy elmehess onnan, hősiez rohamokról álmodozol. Ó, hidd el nekem, nagyobb haladás van némelykor a helybenmaradásban, mint az előre repülésben, nagyobb cselekedet a kitartásban, mint a viharos felforgatásban.

De mégis, nem szabad igazságtalannak lennem irányodban, habár barátom vagy és megengedhetném magamnak. Szent tel-

hetetlenség az, ami lelkedben él. Előre és fölfelé törekszel s azt hiszed, az évek és évtizedek során mégis csak kell haladásnak mutatkoznia és mérhetővé lennie. A hosszú növekedés során a zöld fűszálnak is látható kalászt kell hoznia és magvakat érlelnie. Igazad van.

De nézd csak, Te kedves csüggedő lélek, nem vehető-e világosan észre életedben ez a növekedés, ez a lassankinti érlelődés? Példaképpen csak arra a változásra emlékeztetlek, mely az utóbbi évek folyamán ment végbe veled s amit Te magad megírtál nekem a multkor egyik leveledben, — abban az órában tisztán láttál önmagadban. Már talán nem is tudod, mit írtál ; de én titokban szorgosan megőriztem és most ismétlem neked. «Mily különös változás ment végbe bennem ! Évek előtt nem volt nagyobb örömöm, mint könyveim közt ülni, magányos tanulószobámban. Ilyenkor örültem, ha senkit sem láttam, senkisémet kérdezősködött utánam, senkisémet akart tőlem semmit és senki nem is hozott nekem semmit. És nagyon meg voltam elégedve önmagammal. Most pedig jönnek hozzám emberek az ő nagy bizalmukkal s én nem utasítom őket el, olyan emberek, kiknek örömet szerezhetek és én örülök, hogy ajándékozhatok nekik ; sőt olyanok is, kik en-

gem akarnak megörvendeztetni és szeretni — és én hálával veszem, amit ajándékoznak !»

Ezt írtad Te; hát lásd, nem haladás-e ez? Sőt ez az egyetlen, ami hatalmunkban van ! Legszebb, sőt egyedül megbízható nyilvánulása benső szellemünk növekedésének ! Hogy az üres tudománynak, a meddő gondolkodásnak, az önelégült zárkózottságnak külsőleg reánk aggatott cicomáját felcseréljük az élő cselekedettel, a szerető teremléssel, hogy pusztán elfogadókból teremtőkké, tudókból szeretőkké leszünk s azután felemelkedünk a tudáson túlra, a szemléléshez ! Külső életünknek belső szeretetté kell válnia, a szeretet pedig a valódi megismerés tágas szabadságába fog felemelni. Ez a mi haladásunk !

Ime, így jutok el végül minden kérdéseid főkérdéséhez ! Mit kell még tennem, hogy tökéletessé legyek? Milyen irányban törekedjem? Azt felelem neked : Azon az úton, melyet a lelki vezetés egy levelének 13. fejezetében találunk ; ezt pedig nem én írtam meg, hanem más valaki, neked, nekem és minden keresztény léleknek. «A szeretet — úgymond — türelmes, kegyes ; a szeretet nem irigykedik, nem fuvalkodik fel, nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, nem gondol rosszat, nem örül az igazságtalanságnak ; hanem örvend

az igazságnak. Mindent eltűr, mindent hisz, mindent remél, mindent elvisel.» (I. Kor. 13, 4—7.) Lásd, minden haladás abban van, hogy növekedjünk Istenünk szeretetében. Az igazi szeretet pedig ajándékozás és jótevés, odaadás és segítség. Márpedig csakis *egy* alakja van Istennek, melyben neki ajándékozhatunk, vele jót tehetünk ; csak *egy* alakja, melybe jóakarattal bekapcsolódhatunk. Ez az ő teremtménye. Talán azért teremtette őt oly túlságosan gyámoltalannak és szenvedőnek, hogy meg kelljen látnunk, mennyit adhatunk még neki. Kérdezd tehát magadtól, te Istenre éhes lélek, mennyire gyarapodol napról-napra a valódi szeretetben, mely türelmes és jóságos, mely mindent elvisel, hisz és remél. Figyeld meg, hogy napról-napra melegebben és bensőbben vele érsz-e az Isten és az ember minden fiával (mert a pusztán hideg kötelességteljesítés és igazságosság még nem szeretet). Figyeld meg, mennyire tudsz szabadulni tenmagadtól, hogy másokat megérts, méltányolj, elviselj. Mennyire tárgult gondoskodásod, szelidek ítéleteid, barátságosak szavaid, tiszták ajándékaid. Arra törekedjél, hogy az öröm fénye egyre gazdagabban és melegebben sugározzék belőled a sötét és szenvedő világba.

Az Isten országa s tehát minden haladás lehetősége tebenned van, nem pedig külső életedben. Bensődnék kell oly tágassá, harmonikussá, békessé, nyugalmassá és világ fölött, sőt önmagad fölött állóvá lennie, aminő az Isten országa. Talán csalódást kelt benned a tökéletesség ezen tana? Ez annak bizonyítéka volna, hogy még sokáig és messze kell vándorolnod. De tudom én, hogy megérted s én csak a saját sejtelmeidet fejezem ki. Ezért azt mondhatom neked : Bizzál, nem vagy már messze az Isten országától.

HARMADIK LEVÉL.

A kereső imája.

Igen tisztelt Kisasszony !

Utolsó beszélgetésünkhöz, melyről Ön oly hirtelen elment, mintha feltörő sírását akarná elfojtani, még egy kiegészítő utószót kell Önnek írnom. Ön kijelentette nekem : Én már nem imádkozom. Már régóta nem ! Ekkor először megijedtem. Hány ember jelentette ki már nekem ugyanezt és mindannyiszor megijedtem,

mintha valakit hirtelen egy nagy hegyről látnék lezuhanni. De szerencsére, akárhány lélek tette előttem ezt az ijesztően kerek és határozott kijelentést, még egyiküknél sem találtam igazoltnak ; ők mindnyájan imádkoztak.

Őn is imádkozik, Kisasszony, anélkül, hogy tudná ; de nem anélkül, hogy akarná. Ama kijelentése mögött lelkének hangos, már szinte kétségbeesett segélykiáltását hallottam és ez imádság. Azt a kijelentést átrezegte a szüntelen aggodalom (sőt nem is aggodalom !), a nyughatatlanság, melytől űzve Ön már évek óta futkos fénytelen bányákban, keresve, kutatva a kijárat örök világosságát. S ez a nyugtalanság is imádság. Ön hitetlenül mosolygott, mikor ezt mondtam. Jól van hát ! továbbra is meg kell Önt saját maga ellen védelmeznem. Épen azon utolsó beszélgetéskor mondotta Ön, mélyen fellelegezve s mintegy nagy révedezésből ébredve : «Én már nem ismerek gyermekéveim Istenére ; de tudom és hiszem, hogy van hatalom, mely vezet engem». Ujjongtam, mikor ezt mondta és Ön helyett mindjárt hálaimát rebegtem. Azután kérdeztem : «És ennek a hatalomnak odaadja magát?» — Igen. — «S ebben az odaadásban van valami szíves, meleg, szerető bizalom?» — Igen, így van. — «S Ön

megemlékszik erről a hatalomról és jól megőrizve, bizalomteljesen él benne?» — Igen, bizonyára. — «Akkor hát mégis imádkozik!» — De nem beszélek hozzá. — «Tehát hallgat előtte?» — Igen, így lehetne nevezni. — «Tehát mégis csak imádkozik!» Ekkor már nem mosolygott oly kétkedőleg; de elhatározott komolysággal, mint aki győzött, ezt mondta nekem: «De hát gyermeki imádságaim?»

Igenis, gyermeki imádságai! Ezekkel akarom ma kezdeni. Gyermeki imádságai ma naivaknak tűnnek fel Önnek. Persze bájosan naivaknak, de mégis csak naivaknak. Ahogyan akkor a kis nyulacskáért és babájáért imádkozott, vagy a készületlen iskolásgyermek kicsiny és mégis nagy gondjaival, így — azt megengedem — soha többé nem tud imádkozni. S azok a hosszú, szóbeli imák, melyekre eleinte kényszerítették, azután éveken át aggodalmas pontossággal mondotta el őket, úgy hogy egy megcsonkított szó, egy szórakozott gondolat miatt kénytelen volt megint előlről kezdeni! Azt is megengedem, hogy így sem tud többé imádkozni, így a szóba, az időbe kapaszkodva, a Miatyánkok mechanikájához és számához ragaszkodva!

És mégis! Ön ismét fog szóval is imádkozni, ismét fog megszentelt szavakat da-

dogni Istene színe előtt, ismét fog formulákat leolvasni a papírról, sőt talán az imakönyvéből. Vallásos életének kezdete, gyökeres ős-imádsága az a hallgató bizalom, mellyel az Önt vezető hatalmat tiszteli; ebben mint egy csírában elrejtve megvan már minden, még a dogmák hite is, mely Önnek most oly elérhetetlen távolságban látszik, a szentségekhez járulás is, melytől most visszariad, a hivatalos templomi imádság és a vasárnapi templomlátogatás parancsa is, melyet most még érthetetlennek talál. De ne várja, hogy én most Önnek mindezt logikai rendben kifejtsem; nem tudom Önnek megmagyarázni, miért és hogyan rakódnak egymásra az egyes évgyűrűk. De tény az, hogy Ön még imádkozik, tehát a hitnek nyoma még megvan Önben. Ahol pedig a hitnek gyökere van, ott növekszik is. Továbbá tény az is, hogy Ön oly vezetés alatt van, mely egyenes vonalban és céltudatosan irányítja és alakítja lelkének történetét. A jóakarat felülről és a jóakarat belülről egyesül tehát s mostanig is egyetértőleg dolgozott és továbbra is folytatni fogja művét, talán nagyon lassan, de talán egykor ujjongó, viharos sietséggel, — de céljához el fogja juttatni a lelkét.

Talán ezek lesznek a fokozatok, melyeket

az Ön imádságos és hitélete egyenkint el fog érni. Most még néma a bizalom szívében. Egy napon azonban ki fog törni egy halk, aggódó, remegő, kételkedő és mégis ellenállhatatlan «Te» szóban. Majd egy másik napon ez a Te, amelyet kimondott, segélykiáltássá fog felegyenesedni, eget ostromló, kérő imádsággá, mely szintén csak egy szót foglalt talán magába, ezt a szócskát: Isten! Sok kétség is lesz még benne: ha vagy, igazán vagy, Isten! De sok félelem és vágy is: akkor segíts, hogy higgyek benned, ó Isten! Ismét egy áldott órában az Ön imádsága hálával meg-
rakodva fog lelkéhez visszatérni és tiszta, mély harangzúgásként fog hangzani, mikor először mondja: én Istenem! Ezentúl lelke beszédessé lesz; azt fogja találni, hogy az «Isten» szót sokféleképen mondhatja ki: majd bizakodva, majd szégyenkezve, azután reménykedve s ismét panaszkodva, diadalmas bizonyossággal, meg bánatosan zokogva és még sok másféle módon. Végül tapogatva és dadogva más szavakat is fog hozzáfűzni, utoljára szentírási szavakhoz is fog folyamodni, talán a zsoltárok szavaihoz; sőt mikor képtelen lesz belső gazdagságát szavakba foglalni, elő fogja szedni más szent és nagy lelkek imaszavait a Szentírásból, az egyházból és a világból,

hogy tartályként használja fel. Azután, — azután hirtelen úgy lesz, mintha gazdagsága egyszerre csak elapadt volna ; de az imádság utáni vágy és éhség nem fog elapadni s Ön annál inkább fog a nagy és szent lalkek imaszavaihoz nyúlni s náluk fogja keresni az imádság kimeríthetetlen készletét, az imádkozó élet teljességét, mely eredetüktől fogva megvan bennük és ismét felkeltőleg, ébresztőleg, puhítólag, elragadólag fog hatni az Ön kiszáradt és kifáradt lelkére. Ime, így fog ismét visszatérni a szóbeli imához. Így vagy hasonlóan fog történni, ki tudná azt leírni? És ki mondhatná meg, mennyi idő, mily hosszú vagy rövid utak kelljenek hozzá, mire Ön imádságának egyik állomásától a másikhoz elérkezik ; talán évek, talán csak napok ! De hisz egyetlenegy felemelkedés az imában, mely talán egy mérhetetlen pillanatban megy végbe, oly magas lehet, hogy beboltozza egész életét ! Egyetlen felkiáltás: Istenem ! oly hangosan szólhat, hogy sok éveket betölt az imádság összhangjával. És még egyet : Istenkereső lélek ! Az is meglehet, igen könnyen meglehet, hogy az Ön imádságos életének állomásai között a keresztút egy állomása is lesz, sőt a Golgotha hegye, melynél Ön összeroskad egyetlen élmény, egy sors, egy tartozás súlya

alatt, amikor egészen kicsinnyé, egyszerűvé és alázatossá válik, egészen elszakad az Éntől és egészen odaadóvá lesz, amikor a hívő és bízó Te s az izzó, könyörgő *Miserere mei* szinte magától fakad ajkairól.

Ha pedig egyszer megtanult keresve és szomjazva inni a szent imaszavakból, akkor megint meg fogja találni az utat a hit titkaihoz is, Isten élő szavaihoz és könyörületos kinyilatkoztatásához, *fiának*, Jézus Krisztusnak lényéhez és működésének, életének és halálának tényeihez. El fog jönni ezekhez az igazságokhoz, nem többé gyermekes éretlenséggel vagy kétségtől és hitetlenségtől terhes aggodalommal, de nem is tudós kotnyelességgel, nem többé kevély és jóllakott önteltséggel, hanem az olyan embernek éhségével és egészséges fáradságával, aki saját életét alakítja és építi; azzal a lágy kedéllyel, mely sokat gyötrődött és átizzott, azzal a feltárt lélekkel, mely csak Istennek akar élni. A hit homályait és rejtélyeit akkor is majdnem ugyanolyan homályosaknak fogja találni, de ez nem lesz többé az üres tér sötétsége, hanem a teljesség megfoghatlansága, a szürkület homálya, mely világos napba fog átmenni; de senkisem tudja, mikor fog ez megtörténni. Akkor ismét bírni fogja a hitét, vagyis inkább tudni

fogja, hogy bírja : hisz most is bírja már, kegyetlen kételkedő ! És ha fog is még szenvedni homályos félelmet, kínzó bizalmatlanságot önmaga és vallásossága iránt, — szenvedni mindig kell az olyan léleknek, mint Ön, akár így, akár amúgy. De legalább nem lesz az többé azoknak a szenvedése, akik mindig csak szétszakadoznak, szétbomlanak és megörlődnek.

Sőt végre még vissza fog Ön térni a vallási gyakorlatok szilárd programjához, amit most leginkább tart lehetetlennek. Mert a vallásosságnak is szüksége van formákra és vágányokra, melyek tartják és támasztják ; szüksége van kerek és biztonság körülírt cselekményekre, melyeket önmagából kivetít ; hisz belefulladna saját termékenységébe, ha naponként és hetenként le nem dobhatná gyümölcseit. Ezen gyümölcsök között ott lesznek a szabályozott imagyakorlatok és imaidők is. Tehát Ön végtére is gyermekéveinek ima-mechanizmusánál fogna kikötni? Ne féljen semmit ! Egészen másként lesz. Nem úgy, mint ama sokaknál, akik csupa imádkozástól nem jutnak az imádsághoz, akik Istennek imára hívó kegyelmét kikerülik, nehogy az Isten akadályozza őket határozott számaik elérésében. Ön tudni fogja, hogy Isten a szóbeli imádság fölé szólít, amikor és ahol

akarja s hogy az engedelmes lélek hangtalanul vezetteti magát Átala a magasságokba és mélységekbe, ahol nem mond már formulákat, nem keres szavakat, csak hallgat Isten előtt és nyugszik Istenben. És azt sem bánja, ha saját vagy mások elégtelen dadogása befejezetlen marad.

Ne jelentsen tehát Önnek az imádság, még a szóbeli imádság se korlátot, melybe aggodalmasan kapaszkodik és sebesre töri lelkét, hanem révpartot, amelyről kihajózik Isten nyílt tengerére !

NEGYES DIK LEVÉL.

Tökéletlen kereszténység.

Tisztelt Barátom ! Egészen reménytelenül fognék ezen levél írásához, ha az volna célom, hogy Önnel egy véleményre jussak. Hisz mi sokszor tárgyaltunk egymással, szóban és írásban s minden alkalommal «megegyeztünk», anélkül, hogy ellentétes álláspontunkról eltávoztunk volna ; végül is értelmünk elhallgatott és szívünkben örvendtünk egymásnak, de lényünk mélysége nem mozdult meg. Most tehát ünne-

pélyesen kijelentem, hogy nincs szándékom Önt az én részemre téríteni, még ebben a levélben sem. Mégis szeretném az egész kérdést elejétől végéig még egyszer átrostálni; s az is örömet szerez nekem, ha Önt újra meg újra megtámadhatom, Önnel hadakozhatom. Sőt az a hadjárat, melyet Ön ellen viselek, valósággal kapzsi és zsákmányolásra irányul; mert minden vitatkozásom Önnel nyereséget hozott nekem; új felfogásokat és a lélek legbájosabb árnyalatait pillantottam meg Önnél és tudja, mennyire élvezem én az ilyesmit.

Igy tehát ismét támadok és azt mondom: az Ön theoriája a keresztény életről nem jobb a nagy átlag gyakorlatánál (azonban az Ön keresztény gyakorlata előtt tisztelettel hajlok meg). Az Ön lelkében az ideál és a valóság közötti feszültség fájóan, aggasztóan merev. Ön maga szenvedez alatt és másoknak is szenvedést okoz vele. Ami Ön előtt lebeg, az egy tökéletes és kiméletlen keresztény érzület, menten minden kompromisszumtól, távol minden gyávaságtól és valótlanságtól, az életnek oly irányítása, mely friss bátorsággal áll helyt és viszi keresztül vallásos meggyőződését; tartózkodás nélküli nyíltság önmaga és mások iránt; hibátlan, soha meg nem akadó uralom minden szenvedély és önzés

felett, — ezt akarta Ön mindig, márol-holnapra megvalósítani. De hiába! Újra meg újra rajtakapja magát, hogy kitör idegessége, melytől Ön és háza népe szenved, minduntalan leveri Önt a sikertelenség, gond és csalódás, minduntalan meg-esik, hogy valakit kedvetlenül fogad, hidegen elintéz, ridegen elutasít; hogy egy parányi kis áldozatot sem akar meghozni, mert, mert . . . Ó, kifogás, ami ilyen pillanatokban kezünk ügyébe esik, mindig igen sok van és ezek hihetetlenül találók is, de a valóságos ok mégis csak az, hogy — nem akarunk! Mily gyakran elpanaszolta nekem ezeket a keserű tényeket!

Jól van tehát, én sem tagadom ezeket és Önnel együtt érzek, mikor annyira szenved miattok. Ez azonban tulajdonképen dicső szenvedés; a világért sem akarnám Önt ettől megszabadítani. Hálaímát mondhatnék Önért, azért, hogy nem önelégült, nincs eltelve önmagától, nem hízott gömbölyűre csupa öntetszéstől. Hogy hibákat követ el, az sajnálatos dolog; de szerfölött örvendetes az a tény, hogy szenved és megalázva érzi magát miattok. Maradjon ezentúl is ilyen!

De mégis! Egyre még tanítsa meg Önt Isten kegyelme: hogy kevésbbé haragud-jék önmagára. Igen, Ön túlságosan harag-

szik s most lándzsát szegezve lovagolok Ön ellen : haragszik embertársaira is, hogy az ideált, az Ön ideálját a keresztény életmódról, nem valósítják meg. Haragszik házanépére, alárendeltjeire, előljáróira, minden keresztény társára ; haragszik az ország hangos politikusaira és haragszik a csendesekre is ; haragszik azokra, akik annyit beszélnek és írnak, és haragszik azokra, akik szemlélődve «alusznek» a zárda falai mögött. És rossz csillagzata úgy akarja, hogy tulajdonképen igaza is legyen Önnek haragjában. Kritikájának mindig igaza van; és Ön tudja, mennyire igazat kellett Önnek adnom mindig, néha szíves-örömet, de gyakran csüggedten és zavarban is, mikor valahol egy új gyávaságot, valótlanságot, szeretetlenséget, kicsinyességet állapított meg, ha valamely templomban, szónoklatban, katolikus lapban vagy könyvben, valamely szerzetnél, papnál, papi méltóságnál egy-egy csendes vagy kiáltó, nevetséges vagy felháborító rendetlenséget vett észre. Mennyire megdöbben-tem és találva éreztem magamat ilyenkor !

S mégis azt hiszem, az Ön rossz csillagzata akarja azt, hogy igaza legyen. Mert így elszigetelődik mindenkitől. Egyedül áll és magányos gondolat-utakon s ezért magányos életutakon is jár ; mélyen meg-

hatott engem, mikor egyszer erről panaszkodott. Hogyan fogja ezt hosszú ideig elviselni? Bensőleg elkülönülni minden mástól, habár bűnösök volnának is, ezt pusztán emberi szív nem állja ki; ehhez már az isten-emberi Szív ereje és hatalma szükséges. Az a szív, mely minden ember-társától és cselekvésüktől elidegenedett, ha még oly tiszta és szent is, arra a sorsra jut, hogy mindennel és mindenkivel elégedetlen lesz; az ilyen ember nem tud megválni az elítélő bíró komor szerepétől, nem tud többé ártatlanul örülni; hogyan legyen tehát képes «az örvendezőkkel örülni, a siránkozókkal sírni?» Pedig ez az együttérzés bizonyára szintén beletartozik a tökéletes kereszténységbe!

Mit fog Ön vajjon szólni ezen utolsó sorokhoz? Tudom, kissé szkeptikus mosolygással fogja fogadni. Egyáltalában nem fogja magát találva érezni s nincs is találva. A jó anyatermészetűtől egy jókora készlet vidám humort kapott, mosolygós egykedvűséget, napos lelkületet s ez még eddig megóvta attól az elkeseredett hangulattól. De — a keserű csepp azért ott van a lelke mélyében és mindig a jóságra és segítségre kész lelkület egész tengereit kell ott tárolnia, hogy az lassankint egész lelkét el ne keserítse,

De hát szükséges-e ilyen veszedelmes anyagot megőrizni lelkünkben? Épen itt elevenedik meg igazán a mi vitánk tárgya. Mint minden mélyebb természetnél, az Ön lelki állapota sem egyéb, mint a kivilágított színpad egy sötét, metaphysikai háttér előtt. Az Ön philosophiája világról és élet-ről, vallásról és kereszténységről, erkölcs-ről és hitről az a mély és gazdag háttér, melyből lelki életének jelenetei fakadnak. S ez a philosophia sajátos valami. Ön a kerek, kézzelfogható, kristálytisztá fogalmak embere, a határozott ítéletek, éles logikus következtetések kedvelője. Az Ön világot szilárd, elmozdíthatlan álláspontok alkotják. Önnek a vallás is ilyen szilárdan álló szikla, a kereszténység egy határozott, megoszthatatlan «igen», mellyel épen ilyen oszthatatlan «nem» áll szemben. Nézete szerint az ember vagy keresztény, vagy nemkeresztény, több vagy kevesebb itt nem lehet. Innen van az, hogy Ön előtt minden kis homály már az ideál kialvásának látszik, minden kiméletet árulásnak, minden gyengeséget és elégtelenséget elpártolásnak és ellenségeskedésnek tekint. Így van Ön saját vallásosságával, így ítéli meg embertársait is. Egyáltalán seholsem lát valódi keresztényt, mert nem tud tökéletes keresztényeket sehol elismerni. Ezért

kétkedni kezd az ideál valóságában, mert egy emberben sem találja megvalósítva.

Szabad-e nekem még egyszer kifejtenem felfogásomat az Ön világ- és vallásnézetével szemben? Én úgy látom magam előtt a kereszténységet, mint egy nagy, határtalanul mély országot, melybe befelé vándorolhatunk napok és évek hosszát, egész életünkön át anélkül, hogy azt mondhatnók, hogy végre belsejébe hatoltunk. Ebben a tágas országban számtalan szélességi fok van s mindenütt állanak lelkek vagy inkább vándorolnak, fölfelé és lefelé hullámszerűen. Ők mindnyájan keresztények, mert ebben az országban polgárjogot nyertek, bevándoroltak, meggyökeresedtek vagy csak éppen ott születtek. De mégis mind végtelenül messze vannak a teljes és tökéletes kereszténységtől. Egyikük sem utazhatja be ezt az országot legvégső mélységéig, egyikük sem olvaszthatja egészen magába. Mert fölfelé és befelé egyáltalán nincsenek is határai; ott át- és elmosódik Isten végtelenségében. Lefelé és kifelé persze vannak határai, de ezek sincsenek élesen meghúzva és vonallal megjelölve. Ki merészné megmondani, hogy itt vannak-e vagy amott. Bizonyára vannak olyan tájak, ahol a kereszténység kétségtelenül belevesz és átmelegszik a pogányságba, ahol az istenít észre-

vétlenül, de biztosan kiszorítja az istenellenes, ahol a szentséget kioltja a bűnösség. De ki merészkedik megmondani, hogy ez vagy amaz a lélek kívül áll a kereszténységen, nem tartozik sem testben, sem lélekben az egyházhoz ! Ha már a természetes emberi lelket is, ahogyan a nemzés kútforrásából kilép, kereszténynek nevezi egyik legszigorúbb és legbuzgóbb régi keresztény, — honnan venném én a bátorságot, hogy egy küzdő, kereső, szenvedő, sőt imádkozó és bűnbánó emberi lélektől a kereszténységet merőben és egészen megtagadjam?

Ha azonban a kereszténység lényegében való részesedés végtelenül fokozható valami, egy «Scala regia», melynek legalsó fokai kifürkészhetetlen homályba nyúlnak le, a legfelsőbb pedig Isten mélységében nyugszik, akkor én örömmel és hálával láthatom meg ezen szent és üdvözítő valásnak megvalósulását mindenütt, habár talán csak kezdődő és keletkező, végtelenül meredek emelkedés előtt álló valóságait. Vajjon még a hősiek szenteknél is egyéb-e ez kezdetnél? Csupán Egy áll készen és győzelmesen ezen égi létra magasán, Jézus, az alapító, ennek a vallásnak egyetlen igazán ideális hitvallója. De Őbenne már az Istenség teljessége van megtestesülve.

Mi emberek tehát mindig egy szakadék mélységében maradunk az Ő magassága alatt, a mi egyéni és titkos lelki életünk épűgy, mint családi és népeletűnk, gazdaságunk, sajtóunk, művészetűnk, élvezeteink és munkánk, sőt istentiszteletűnk is mindig végtelenűl messze fog maradni a keresztény ideáltól. De azért még sincs ettől teljesen elszakadva, elidegenedve, nem érintetlen tőle. A földi élet minden erében egy csepp keresztényi szellem is kering, az élet minden képében és jelenségében megtalálható Jézus vonásainak nyoma : a néptömegnek naivan egyszerű és esetlen vagy akár durva és gondolatnélküli imádságában, mely Őnek oly kínosan visszataszító ; a tehetségtelen hitszónokok dadogásában ; némely falusi és városi templom csunya ceremóniáiban ; a nyilvános jóteknységnek és általános segélyezésnek többnyire naivan hiú mutatványáiban épűgy, mint a sokszor sértődött vénleányok keserűen lemondó és emberkerűlő lényében ; a művészek buzgó és forró keresésében, kiket szomszédáik bolondoknak tartanak, épűgy, mint a fiatal bölcselkedőnek dűhös olvasásában és tanulásában, aki könyvekben és írásokban keresi számtalan kérdésének és kétségének enyhűlését. (Mindezen példákat Őntől vettem, barátom ; emlék-

szik-e reá?) A kereszténység reményteljes előretörését látom nyílt síroknál és hófehér bölcsőknél, kereszténységet látok a templomban és az utcán, a nép szeretetében és dalaiban. Bizony gyakran csak parányi, szétporlott cseppekben, bizony többnyire csak keskeny, porral telt fény-sugár alakjában, mely homályos kamrákba száll alá; kereszténységünket szorongatja és ostromolja a nem-keresztény gondolatok és indítóokok, nem-keresztény szavak és mozdulatok áradata. De mégis csak megvan és hat s ha valamely lélekben csak olyan kicsiny is, mint egy mustármag, mégis megnőhet akkora fává, mely ezt a lelket és ezer más lelket, egy egész világot és egész évezredet beárnyékol.

Ön mosolyog, barátom, s azt mondja: igen, igen! ami annyit tesz, hogy én költő és álmodozó optimista vagyok. Ön pedig végtelenül biztosnak és erősnek érzi magát a saját «realizmusában», szemben az én folyékony, csapongó és lebegő felfogásommal. Igen, bizonynál úgy van: az én nézetemnek és beállításomnak bizonyára megvan a sok hibája, rejtélye és fogyatkozása. És végül is visszautal lényem háttéréremelyet csak homályosan és kínosan sejtek. De mégis, nem tudom...

Az Ön nyakas barátja.

ÖTÖDIK LEVÉL.

Mások hibái.

Kedves fiatal Barátom !

Most már inkább adhatok tanácsot, mióta egészen közeli, családod körében láttalak és kedves (igen, valóban *kedves*) rokonaiddal is megismerkedtem. Hogy miként viselkedel pályatársaidkal szemben, azt már gyakrabban láttam, de ott még nem voltál egészen valódi és hamisítatlan. Egészen kendőzetlenül az ember leginkább csak legközelebbi hozzátartozóinak mutatja magát, főleg anyjának és kisebb testvéreinek. A mindennapos kedvetlenségek-ből és összekoccanásokból is, melyek téged állandóan «dühössé» tesznek, megéltem néhányat, csendes figyelőként, így tehát előadhatom neked benyomásaimat és tanácsaimat.

Mindjárt nyíltan kimondom : nagy részben csakugyan magad vagy a hibás. Persze ennek a hibának fényes oldala is van, mindenekelőtt egészséges, sőt előkelő és nemes forrásból származik : ez a te őseredet-i buzgalmad a felismert igazságért és

igazságosságért. Hozzájárul élénk és támadó temperamentumod és tartózkodás nélküli, szinte azt mondhatnám : kiméletlen nyíltságod. Ez az egyik oka, még pedig a szebbik és nemesebbik, a sok surlódásnak, tárgyalásnak és csatározásnak családotban és azon kívül, szüleiddel és testvéreiddel, meg ezek cselédjeivel, nemkülönben a barátaiddal és kollégáiddal való érintkezésben. Valóban túlságosan türelmetlen vagy embertársaid lényével és modorával, nézeteivel és cselekedeteivel szemben.

De már szinte hallom szokott ellenvetésedet : «De hisz én előítéletek ellen küzdök, tévedések, sőt még rosszabb ellen : jogtalan követelések, neveletlenségek, kiállhatatlanságok ellen. Mindent csak nem nézhetek el az embereknek !» Lám, lám, mennyire tűzbe jött megint a te gondolkodás- és érzésbeli türelmetlenséged ! Pedig voltak már óráid, amikor a helyzetet kissé másként láttad és adtad elő ; persze, ezek a magadbaszállás és a töredelem órái voltak. Örööm még egyik leveledet, melyben ez a mondat áll : «Az itteni emberek (tudniillik rokonaid) mind igen jók, — s nekem mindig oly beszéd tárgyakat kell felhoznom, melyeknek nézeteltérésekre kell vezetniök ! A többiek kiméletesek és kitérnek ; de én leszögezem és védekezésre

kényszerítem őket, habár tudom, hogy ez helytelen !»

Látod-e, mily találóan tudod magadat néha jellemezni ! Igen, ilyen vagy te, szinte közveszélyes a környezetedre, logikád, rettenetes következetességed, naiv idealizmusod folytán, mely azt hiszi, hogy a világot, az életet és az embereket néhány világos és igaz idea szerint lehet alakítani, sőt idomítani. Nem, barátom ; ezt a pompásan száguldó ifjúi hitedet le kell rontanom. Te sem fogod a világot s az embereket kifogástalan, egyenes vonalba kényszeríteni ; te sem fogod az életnek sok egyenetlenségét és ferdeségét kiegyenesíteni, helyreigazítani. És vajjon olyan nagy baj ez ? Hisz vannak jótékony illuziók is ! Még a te lelkedet is védő takaróként veszik körül ; még a testi világot sem szabad érzékeinknek úgy észlelniök, aminő valóban ; hát még a szellemi valóságot egész szigorú komolyságában, ki volna elég erős elviselni ? Persze, az emberek szenvednek olyan előítéletekben, tévedésekben, képzelődésekben is, melyek nem épen szükségesek. De ezek sem ártanak sokat. Mi baj van abban, ha majd itt, majd amott csalódunk, egy vagy más megfontolást elmulasztunk, nézőpontokat nem veszünk észre ? Különben tévedésünknek is megvan a maga különös helye és feladata

lelki életünk szervezetében. Hogy csak egy példát mondjak, ha sohasem tévednénk, akkor hogyan juthatnánk el ama jelentős és értékes élményhez, hogy saját csalhatatlanságunk naiv hite összeomlik?

De mégis csak ki kell nőlnünk tévedéseinkből és az igazság tökéletes ismeretének állapotára kell törekednünk? Bizonyára; ámde ez lassú, belső tisztulási folyamat, melyet önkényesen nem kerülhetünk vagy rövidíthetünk meg. Mindig nagyon súlyos és merész beavatkozás kívülről kinyitni valakinek belső szemét, elvenni tőle vakságát vagy elvakultságát. Ehhez több lélektani finom érzék kell, mint amivel az a sok heveskedő és pörlekedő ember bír, akik másokra rá akarják kényszeríteni az ő «igazságukat»; többnyire csak a saját vakságukat.

Jól érzem, hogy már régen a szavamba akarsz vágni és gondolatban látom szememben a felháborodást. «De hisz van olyan tévedés is, mely nem ártalmatlan, hanem felháborító elvakultság, káros és tűrhetetlen balgaság, veszedelmes rövidlátás!» Úgy van, igazad van. Az embereknek sok bűne és hibája szellemi korlátoltságukból ered. Mennyi okunk van tehát, hogy szelíden és mentegetve gondoljunk ezekre! Hibáink másik nagy része pedig csupán

testi állapotunkból ered, a szokás, foglalkozás, időjárás és környezet kényszeréből. Megengedem : a legközelebb álló és legkedvesebb embereknek is sok olyan sajátsága van, amely naponkint türelmetlenségre és felháborodásra ingerel. Azonban vajjon a kétségtelen bűnök és vétségek ingerelnek-e minket annyira, a nagy, bemocskoló foltok, melyek a lelket Isten arculata előtt eltorzítják, és nem inkább a parányi kis tövises és porszemek, melyek az ő modorukra és magukviséletére, járásukra és beszédjükre tapadnak? Ezek a tövises és porszemek Isten előtt alig jönnek hiba számba, de a mi érzékenységünket annál inkább érintik fájdalmasan. Bizonyára jobb volna, ha mindez nem lenne. De mikor te zsémbelve lépsz fel ellenük, haragszol és nyafogsz, épen ezzel nem vonja-e be a saját lelkedet is a tövises új hálójába, egy utálatos porréteg? nem léssz-e épen így terhesebbé és kiállhatatlanabbá környezetednek, mint ez volt neked? Mindenesetre tetemesen szaporítod vele a kiállhatatlanság tömegét, mely a világon fel van halmozva.

Az embereknek olyan hibáik is vannak, melyek csak relatíve hibák, — a többi emberek lényéhez való ellentétük, feszültségi fokuk miatt. Sok dolgot csak azért találsz környezetednél tűrhetetlennek, mivel te

véletlenül más vagy, másként alkotva, más hangulatban, más kedvben. Miért épen csakis a te hangulatodnak és kedvednek, vagy akár a te sajátyszerűségednek legyen igaza? Hagyd meg másoknak is az ő lényüket és kedvüket! Ők már egyszer ilyenek! Hagyd meg környezetednek az ő modorát, ahogyan él, eszik, beszél, hallgat, nevet! Sokszor bizonynyal csak jót akarnak. De ha nem is, — állandó protestálással és korrigálással nem viszed őket reá, hogy jobbat akarjanak, inkább rosszabbat. Légy inkább csendes megfigyelő, lélektani kutató, ha ez a szó tetszik neked. Állapítsd meg a tényeket: ezek az emberek ilyenek és ilyenek, így reagálnak, így éreznek és vágyakoznak. Tiszteld a tényeket, barátom! Elég nehéz és érdekes ezeknek a megállapítása is; csak ritka esetben merészelhetjük megdönteni őket.

S még ha egyszer-másszor a tények igazán panaszra, sőt üldözésre és ledöntésre volnának méltók, amit minden betegségről feltehetünk: miért mindjárt tűzzel-vassal pusztítani őket? Mi emberek mindnyájan betegek vagyunk valahol és ezért betegeknek kell egymással bánnunk, ki-méletesen és gyengéden, megértéssel és belátással. A beteg úgy viselheti magát, hogy ápolónőjét kétségbeesett dühbe hoz-

hatná, — ha nem volna ez épen irgalmas nővér és nem érezne iránta annál nagyobb szánalmat. Minden embernek irgalmas nővérnek kell lennie környezetével szemben és nyugodt és finom bánásmóddal úgy kell fellépnie, hogy gyógyítólag és javítólag hathasson rájuk.

Irgalmas nővér! Ezzel végre reátérek kérdéseidnek és bajaidnak belső, vallási oldalára. Irgalmas nővérnek lenni végtelenül több és nehezebb, mint lélekbúvárnak. Szinte végtelen belső teherviselő képesség, önmérséklet, odaadás és szeretet kell hozzá. Az ember lelki életének tényeit megállapíthatja és talán meg is tudja magyarázni a tudomány; de elviselni, legyőzni, bensőleg megérteni és gyógyítani: erre csak a szent képes. Csupán az a szeretet, melynek tiszta erejében az ember önmagán felül emelkedik és megtanul valóban másokban és másoknak élni, csupán az van hivatva átalakítólag és javítólag hatni az emberekre. Ez félelem nélkül fogja érvényesíteni az ész és a lelkiismeret követelményeit, intve, korholva és büntetve fog síkra szállani a tévedés és a bűn ellen. De nem fogja ezt szenvedélyesen, keserűen, haragosan, nem új bűnt elkövetve tanni, mellyel az összevisszaságot és az ármítást csak növelné.

Ezzel azután eljutottam ahhoz a biztos ismertetőjelhez, mellyel mérheted és megítélheted, kedves fiatal Barátom, tenmagadat, de nem környezetedet. Sokszor igazad volt, amint láttam ; mindig a te oldaladon volt a logika, sőt némelykor az ethika is. De a hang, kedvesem, az a hang, amelyen beszéltél és hallgattál, az arcjáték, mellyel engedni, belenyugodni, ajtót betenni szoktál ! Még ha védekezünk, ha jogunkat követeljük, még ha vádolunk és ítélünk és a lángpallost emeljük is, lelkünkben akkor is a belső béke harangjának kell zúgnia, homálytalan harmóniának, szent higgadtságnak kell uralkodnia ! Igen, higgadtság: ez a helyes szó ! Valaminek az Isten higgadtságából kell bennünk meglennie, aki szintén nem szól soha egy izgatott, szenvedélyes szót az én és a te balgaságaidról, aki kifürkészhetetlen hallgatásban, végtelen türelemmel várakozik és rendületlenül hagyja elmulni ki- és bemenetelünket, tévedéseinket és futkosásunkat. Az emberekkel való bánásra csak azok a lelkek alkalmasak, akik birnak valamit ebből az isteni higgadtságból, talán mivel már behatoltak Isten mélységeibe, az Ő nagy hallgatásába, szellemének végtelen tágasságába, biztos és fölényes gondolkodásába, a minden időkön uralkodó akaratába. Aki az igazi és

valódi, isteni «Hagia Sophia» ezen fenséges kupolája alatt áll, csak az láthat minden emberi dolgot a kellő távolságban, hogy ítélhessen róla. Az nem hevül fel mellékes kicsinységeken, habár ezek a kicsinységek hegyes tüskék és tövisek és kardok volnának is, melyek őt megszúrják és kínozzák, mert az szüntelenül Isten csodálatos, örök tengercesendjét hallgatja, aki oly csendes és nyugodt, nem azért, mert minden mind-egy és közömbös, hanem mert mindennek megvan az értelme és vidámsága az Ő világfölötti, világot kormányzó gondolatában.

Ez a te családi életednek vallási oldala, mely közvetlenül Isten felé van fordulva. De van még egy, az emberek felé fordított, szintén vallási oldala is, Te jó, buzgó, hívő keresztény vagy, de nem vagy még apostoli keresztény ; mert még nem prédikálsz jól és beszédesen a te lényed által. Tudom, hogy hiteddel és ideáljaiddal kissé egyedül állsz ; legtöbb pajtásod nem osztja azokat, még családjában sem értik úgy, ahogyan te érted. De hidd meg nekem, az emberek nem fogják megszeretni áldozásaidat, amíg oly tüskés és heves és zsémbes vagy ; addig nem fogják kiállhatni egyházadat, amíg neki tulajdoníthatják türelmetlenségedet ; nem fogják tisztelni és utánozni imádságo-

dat, mert te imáidból nem jössz hozzájuk sugárzó szemekkel, verőfényes mosolygással. Logikusan azt kellene mondaniok, hogy te nem vagy még oly szeretetreméltó, mint vallásod megkívánja és elvárhatja. De nem ezt mondják. Nem lesznek elég szigorúak, hogy téged hibáztassanak, hanem hitedet és imádságodat fogják hibáztatni. Hamis száanalommal azt fogják mondani: Kár érte! Templomba járása megférhetetlenné teszi, magányos imái elkomorítják és elidegenítik; a szentségek elsorvasztják lelkének bőségét és szabadságát. Igen, ennyire logikátlanok az emberek. És — logikád ellenére is ki merem mondani: az emberek ezen logikátlanságában is helyes sejtelem rejlik. Még az igazságnak sem szabad szeretetlennek lennie, különben hazugsággá válik; még az igazságosságnak sem szabad keménynek és kegyetlennek lennie, különben pártossá lesz. Még a szentnek sem szabad szenvedélyesnek lennie, mert így az ő szentsége csupán emberi és nagyon is emberi.

Haragszol-e reám, hogy én ennyire haragszom rád; annyira, amennyire csak egy igazi jó barát haragudhatik?

HATODIK LEVÉL.

Papi tevékenység.

Atyám ! Engedje meg nekem ezt a megszólítást. Most még inkább ! Előbb, mikor még Ön jött hozzám papi gyónását elvégezni és közben némelykor fonnyadt kezét bizalmasan karomra téve, kért : Vezessen engem ! igen, akkor még képes lettem volna Önnek is azt mondani, amit nem egy félénk madárkának mondok : Gyermekek, légy nyugodt ! De már akkor is tulajdonképpen Ön volt az én atyám és vezetőm. Most meg épen, mikor karosszékéhez van bilincselve, már annyi hét óta s még talán évekre, — csak Isten tudja. Igen, atyám, épen most képes Ön engem fölfelé vezetni. Csodálkozva néz reám ; de tudja-e, mennyi mindent adott nekem az Ön utolsó levele ?

Lelkemben megrendülve olvastam azt. Ön járás-kelésre és cselekvésre vágyódik, alkotásra és építésre tágas térségeken, széles mezőkön. Önnel éreztem, mikor reszkető sorait olvastam, melyek halk panasszal szólnak és dalolnak, a távoli ifjúság napjairól, az első derült papi évekről

azon a nagy, nehéz plébánián. De mégis azt hiszem, hogy az emlékezet nagyon is megszépíti Önnek mindazt, amin keresztülment. Minden keresztje enyhe, esteli világításban áll most. Ó, mily szép a keresztet nézni, mikor a völgy szürkületéből még egyszer feltekintünk a teljesített élet magaslatára, ahol egykor fényes, forró déli órában álltunk és ott most csak a keresztet látjuk, aranyos esteli napban ! Így van Ön is vele, atyám. Persze, megengedem azt is, hogy nem csupán a visszaemlékezés dicsőíti meg életét. Nem ; élete igazán szép és gazdag volt ; teljes, tiszta, egyenes élet. Tudom, hogy voltak benne tántorgó napok is, ingadozás, tapogatódzás és borús órák, amikor lelke félénken rejtőzött el Istene előtt, mert nagyon is méltatlannak érezte magát ; amikor a «Domine, non sum dignus» szárazon égette a torkát. De ki az a még oly szent pap, akinek ilyen órái ne volnának? Az Ön keze mégis áldást árasztott, valahányszor a szószéken vagy az oltárnál felemelte ; és a lelki gondozás nagy és nehéz munkái emlékszobrokként állanak az Ön élete útján. Érttem, hogy sóvárogva gondol vissza, mostani betegségének gyámoltalanságából. Nem is akarom ezt a visszaemlékezést akadályozni. Nem, atyám, gondoljon visz-

sza hálával és az esti óra «Magnificat»-szellemében és vesse meg a skrupulus apró, fekete ördögét, mely ezt súgja: «Te hiú, vén bolond! Még most is ilyen hiú gondolataid vannak?» Ne higgyen a skrupulus ördögének, már sokszor mondtam s ha valaha, úgy most szeretném atyaként és atyai komolysággal parancsolni: Higgyen a saját papi életében!

Emellett azonban attól félek, hogy Ön mostani életével szemben kissé igazságtalan; mintha ez tunya, haszontalan, üres és törött volna, mint egy régi korsó. Atyám, ne gondoljon így! Épen most áll Ön apostolságának magaslatán. S ezért szeretném Önt épen most atyámnak nevezni, mert csodálatosat alkot most, gyermeki alázatosságában, megható szégyenkezésében, amely minden szentnek a szégyenkezése, kik pirulva mondják: Haszontalan szolgák vagyunk! Épen most mutatkozik Önnél a lelkipásztorkodás ideálja látható symbolumban kifelé is. Ön hitetlenül mosolyog, atyám; de hallgasson meg engem nyugodtan, kényelmes betegszékében és miattam figyeljen mellékesen a panaszdalokra is, melyeket lelke titkon énekel, a honvágy panaszaira, melyek szőlőhegyi munkájának forró, déli óráit kívánják vissza.

Annak az erőnek végső titka, amellyel más emberekre hatunk, öntudatunkon túl rejtőzik, lényünk mélyében, és éber gondolkodásunk nem tudja azt közvetlenül megfigyelni, sem akaratunk önkényesen irányítani. Maga gondolkodásunk és akarásunk is csak egyik nyilvánulása lényünk ezen mélységének ; természetesen visszahat a saját alapjára is, amelyből fakad, árnyékolva, mozgatva, színezve, alakítva, megtermékenyítve. Azért tudatos cselekvésünk bizonynyal beláthatatlanul fontos mind a saját lényünkre, mind a másokra való hatásunkban, de nem annyira közvetlenül, mintha egy szóval, egy mozdulattal, egy kéznyujtással egyszerűen belenyulhatnánk idegen lelkekbe s azokat megfoghatnók. Persze világos, hogy a legkülönfélébb képzeteket, érzéseket és elhatározásokat keltethetjük embertársunkban, de ehhez nem kell lélek ; minden elvonuló felhő, minden virágzó fa, minden guruló kő is megteheti ezt. És mindez tulajdonképen semmit sem változtat a lelkek alapalkotmányán, irányán, felépítésén. Felébresztheti, megindíthatja, mozgásba hozhatja ugyan őket, de csak azon a területen belül, melyet már elfoglaltak ; újat, kivált pedig magasabbat ily módon nem nyerhetnek. Csak lelkek hatnak úgy a lelkekre, hogy valóban leg-

bensejüket érintik, hogy valami újat és elevent nemzenek, valamit csirázásra és növekvésre fakasztanak. Ilyen belsőleg alkotó hatás, jóban és rosszban, csupán olyan lelkektől eredhet, melyek lényüket kisugározzák és másokra átsugározzák, persze sokféle közvetítő, hang és tekintet, szó és írás útján. De nemcsak ezekkel a kissé durva és érdes eszközökkel; még könnyebben és hatásosabban megy végbe a mérhetetlenül apró mozgások és rezgések éteri hullámain, melyek szakadatlanul áradnak a környező világba minden lélekből. A lélek maga sem sejti ezt és teljesen mégsem vonhatja ki magát hatása alól senki sem.

Ezért — az ember birodalmában — csupán egy eszköz van, hogy az embereket jobbakká, tisztábbakká, önzetlenebbekké, szentebbekké tegye: magának kell jónak, tisztának és szentnek lennie. Még a lelkipásztorok és emberképzők legnagyobbika is csak úgy várhatta sikerét missziói parancsának: Menjetek az egész világba! — hogy épen apostolok voltak azok, akiket kiküldött; tanítványai, barátai, kiválasztott edények, isteni élet hordozói. S az ő saját tanítása és igehirdetése is csak azért volt hatásos és alkotó, mert olyan volt, «akinek hatalma van», mert mindenki, «aki őt látta,

az Atyát is látta». A jó ember már sokkal előbb, mintsem egy szót szólna, javítólag és gyógyítólag hatott másokra ; és megfordítva : az az ember, akiben habár csak egész mélyen és titkon, az önző vagy uralomvágyó vagy élvezetvágyó lény tisztátalansága lappang, károsan fog másokra hatni, ragályozólag vagy sértőleg. Bármennyit prédikáljon is más irányban, szónoki buzgalma legkedvezőbb esetben hidegen fog hagyni, kevésbbé kedvező esetben a lelkeket egyenesen sérteni, haragítani és rosszabbá fogja tenni. Ezért nincs nagy jelentősége, hogy egy jó ember mit tesz külsőleg, milyen helyen áll, minő szavakat mond, csak lelke nyilvánulhasson meg. Ezt pedig megteheti minden hivatásban és a legkedvezőtlenebb körülmények között is. Itt ismét mutatkozik ama régi tétel igazsága, hogy az ember valóságos nagyságában és hatalmában független az anyagtól és tértől, az időtől és világtól.

Most pedig, atyám, ismét Önhöz térek vissza és elképzelem, amint ott ül betegszékében és türelmesen mosolyog mindenkire, aki eljön Önhöz ; soha nem támaszt igényeket ; lassan, különös, szeretetteljes vonakodással asztalára teszi a breviáriumot, ha látogató lép be ; szinte meglátni, hogyan tapogatódzik vissza az Ön lelke a földre az

imádság megdicsőült óráiból. Elképzelem, minő derült vidámság nyugszik homlokán, úgy hogy környezetének sejtelve is alig van arról, mily nehéz sokszor a lelke. Még azt sem tudja mind, amit én tudok, pedig — atyám ! atyám ! nekem sem mondott meg távolról sem mindent, amit sok magányos órájáról, álmatlan éjszakáiról, forró imáiról és titkos könnyeiről és papi szomorúságáról mesélhetne. A legtöbbet belemeríti abba a nagy tengerbe, melyre belső szeme szegezve van s mely előtt maga és bánatai olyan jelentékteleneknek és kicsinyeknek látszanak Önnek. Énje nem jut érvényre a nagy Istennel szemben, aki Önt betölti és hatalmába ejti és lenyüggözi.

Atyám ! Lássa, így hirdeti Ön Istenét, majdnem anélkül, hogy tudná ; hirdeti mindenkinek, aki Önhöz közeledik s aki Önről hall és tud és messze még ezeken túl is. Mert a lélek még sokkal messzebbre sugárzik, mint ahogy észrevehetjük és mérhetjük. Ahol egy jó, Istenben megnyugvó, gyermekien tiszta ember él, imádkozik, szenved és meghal, ott az isteni tűznek van tűzhelye ; onnan jóleső melegség árad a földre, gyakran oly csendes hullámokban, hogy meg sem mérhetjük ; de ezek mégis megvannak és ha sok ilyen ember volna, mérhetők és erősek is lennének. De

itt vannak és hatnak, még ha egyetlen ember egyedül, a pusztá messzeségbe sugározza is ki őket.

De most csodálkozva kérdezi Ön : mire-
való volt tehát évtizedes papi működésem,
fáradtságos prédikálásom, intézkedéseim,
alapításaim és küzdelmeim? Miért nem ke-
restem fel én bolond már előbb a nyugalmas
karosszéket, melyben most partot értem?
Atyám, Ön most kinevet engem ! Isten bo-
csássa meg Önnek, mert az Ön incselkedő
nevetését tulajdonképen nagyon szeretem ;
de mégis megmutatom, mennyire nincs
igaza, mikor kinevet !

Mint minden dolognak e világon, a lelki-
pásztorkodásnak és lelki képzésnek is szük-
sége van bizonyos előfeltételekre. Nem lehet
csak úgy, minden továbbinélkül nekimenni.
A lelkeket lehető közelségbe kell hozni, ter-
mékeny talajra, kedvező légköri viszonyok
közé állítani, ahol a szél és a nap, a vihar
és a szélcsend nem árthat nekik. Némely-
kor fallal is körül kell őket keríteni, raga-
dozó állatoktól megvédelmezni. Mindez
még nem munkálja magukat a lelkeket,
de előkészítő munka, mely elkerülhetet-
lenül szükséges, nagyon terjedelmes és
többnyire kedvrontóan unalmas. Rettentő
nagy előkészületeket és berendezéseket,
végnélküli igazgatást és kormányzást igé-

nyel. Ilyfajta az egyházi pásztorok és hatóságok egész látható munkája. Ilyenféle volt az Ön életének pásztori fáradozása is, amennyi belőle az egyháztörténelem évkönyveiben felemlíthető lesz. Ön azért dolgozott, más százezrekkel együtt, hogy a lelkek számára birodalmat alkosson, ahol Istennel találkozhatnak ; menedéket nyisson nekik a veszedelem elől, szántóföldet és levegőt készítsen, melyben az élő gyarapodhatnak ; eledelt nyújtson, mely örök életté válhatik nekik. De hogy a lelkek valóban növekedjenek is, ehhez végtelenül több szükséges ; világosság, erő, melegség, élet. Ennek pedig felülről és belülről kell az Öntől épített templom terét elárasztania. Ezek a rezgések pedig csupán személyes lényből eredhetnek, az isteni szellemből, kegyelem és megszentelés alakjában ; Jézusból, a Közvetítőből, az ő áldozatából és szentségeiből, olyan emberekből, akik Krisztus szellemét bírják, angyalokból és szentekből, imádkozókból és vezeklőkből, gyermekekből és szűzekből, hitvallókból és vértanúkból, röviden : hívő, remélő és szerető lényekből. Ön is, atyám, egész papi élete alatt ily rezgéseket bocsátott ki és ami lelkipásztori munkájában közvetlenül éltetőleg és termékenyítőleg hatott, épen ezek a rezgések voltak ; kegyelemmel bíró, Istent

szerető, az emberekért buzgólkodó lelke jelentkezett és közölte magát bennük, s ezek hatották és puhították meg az Ön körüli embereket, — a külső kifejezés tökéletlenségének dacára. Mily gyakran bánkódott Ön, hogy nincs szónoki tehetsége! És valóban, atyám, Ön nem prédikált jól. Szánalmat keltett, hogy a szavak mily kevéssé voltak hatalmában, mily rakoncátlanul és gonoszul táncolt körülötte a szók csőcseléke; megható volt, hogyan kapkodott Ön utánuk és épen nem mindig a helyeset halászta ki. És mégis, atyám, ki vehette volna rossz néven szónoklatait? Nemde, ennek dacára is elébe repült a szeretet, a bizalom és a sugárzó öröm, akárhol mutatkozott? Hogyan körülvették és ünnepelték Önt a gyermekek, valahányszor a plébánia ajtaját kinyitotta! Maga is mindig csodálkozott a tolakodáson, mellyel az emberek bizalma körülvette.

Igen, így volt ez egykor! Hát még most! Most a külső kifejezéstől szinte egészen meg van fosztva, de lelke sugárzik és egyre s most még inkább kisugározza ama láthatatlan rezgéseket, melyek jót tesznek a földnek. Különös, de én azt hiszem, ezek a rezgések akkor is megnyilvánulnának, ha az Ön teste egészen vak, süket és béna volna. Sőt ha egyszer fáradt teste széthullott,

valahol, Isten nagy mindenségében ott fog állani a lelke, láthatatlanul, mintegy sűrű felhők fölött és akkor fog csak igazán sugározni, egészen hallgatagon ugyan és felfoghatatlan messzeségben mitőlünk, de mégis ellenállhatatlan teremtmő erővel!

Igen, atyám! Vajjon meg fog-e megint pirongatni, hogy nagyon is jó véleményem van Önről? Igazán, szinte megbántam már, hogy mindezt megírtam Önnek. Mert tulajdonképen semmi köze hozzá és még most tudnia sem kell, hogyan hat Isten Önben és Ön által; de mégis csak elküldöm leveletem; talán majd lelke jó melegen oda-simul és beletemetkezik Isten karjaiba, mint egy angyal, aki csupa gondolkodásba és örövendezésbe belefáradt és azt fogja mondani: Jól lesz az úgy, mennyei Atyám, ahogyan Te teszed és rendeled.

Ha pedig, atyám, hazatérne, mielőtt még eljöhethék Önhöz, akkor boldogságában ne feledkezzék meg gyermekéről, aki vezetője volt itt a földön!

HETEDIK LEVÉL.

Rettegés a bűntől.

Nagyságos Kisasszony ! Most végre mégis egész komolysággal meg kell támadnom az Ön benső nyomorúságának legmélyebb okát, azt a sötét, nagy falat, mely lelke fölé tornyosul és Önt minden nap, sőt minden órán fenyegeti. De hogyan nevezzem meg, hogy Önnél hitelre találjak? Mert attól félek, hogy nem fog nekem hinni akarni, ámbár szóval máris sietve biztosít : Igen, igen, én hiszek önnek ! Micsoda nevet adjak hát annak a sötét, nagy falnak? Talán «Isten» nevét? Bizonyára ; ez az Ön Istene, az Ön módja Istenre gondolni, Istennel lenni vagy inkább Istentől menekülni. Bűnnek is nevezhetném, megint az Ön bűnének, ama fantomnak, mely Önt szüntelenül foglalkoztatja és lélegzethez sem juttatja. Végül majd olyan nevet találok, mely Önnek talán egészen hihetetlennek fog látszani. De ezt egyelőre elhallgatom, míg levelem utolsó lapjára nem érek. (De ha Ön kíváncsian ott fogja keresni, kívánságában csalódní fog.)

Elkezdem tehát a «bűnnel», mert tudom, hogy áhítozik erről hallani. Nincs semmi, amit szívesebben hallana. Lelki szemét folytonosan a bűnre mereszti. Mennyi válásos könyvet átolvasott már a bűnről, hogy végtére megtudja, mi az, miről ismerni reá, hogyan lehet egész biztosan megkülönböztetni ! Végtelen, tépelődő lelki ismeretvizsgálatokkal kínoztta magát, hogy a saját bűne felől tisztába jöjjön, hogy bűneinek csomóját kibogozza, mely naponkint újra összebonyolódik s mindig nagyobbra duzzad fel. Tulajdonkép mindenkor csupán bűne áll tudata előtt, a lehetőség, a könnyűség, a valószínűség, sőt bizonyosság, hogy bűnbe esett. Minden szavánál és gondolatánál csupán egy kérdés érdekli : Követtem-e el bűnt? És nagy és súlyos volt-e, halálos bűn? Egész vallásos élete abban merül ki, hogy a bűn gondolatával és félelmével hadakozik. Imádsága legelőször is mindig félelem a bűntől, mert csak azért imádkozik, hogy annak elmulasztásával ne kövessen el bűnt ; tovább pedig folytonos küzdelem a bűnnel, mert imádkozás közben mindig csak arra figyel, hogy véletlenül a szórakozás, a közömbösség, a bizalmatlanság, a dac, a türelmetlenség bűnébe ne essék. Végül pedig úgy tűnik fel imája, mint egy újabb szem bűneinek hosz-

szú láncán. Ahány imaórája, sőt pillanata volt, annyi bűnt tud azután meggyónni! Hát még áldozása! A keresztény életnek ez a legboldogabb és legderűsebb cselekedete! Tekintette-e valaha áldozását más szempontból, mint a bűn lehetőségének szempontjából? Igazán azt hiszem, ha maga Krisztus látható alakban megjelenék Önnek, emlékezetében ez a legfőbb, legboldogabb óra is úgy élne, mint oly pillanat, ahol hibázott, sőt vétkezett. Igenis, ilyen Ön!

Most pedig megsemmisítőleg meg akar engem cáfolni ezzel a diadalmas ellenvetéssel: «Tisztelendő úr engem skrupulansnak tart; az pedig nem vagyok. Ezt még egy gyóntató sem mondta nekem!» Hisz én sem mondom. Semmi áron nem akarnám azt állítani, hogy majdnem minden buzgó, vallásos lélek skrupulózus. De ezen lelkek majdnem mind hasonlítanak Önhöz. A skrupulansok a legeggyűgyűbb dolgokat szokták bűnnek tartani, Ön ellenben elég tisztán és nyugodtan gondolkodik, hogy ezt ne tegye. Ön hisz is lelki vezetőinek és megfogadja szavukat, ha azt mondják, hogy minden rendben van. Azt is megengedem, hogy valóban sok hibája van, sőt néha valóságos bűnt is követ el, olyan bűnöket, melyek még nem is jutottak igazán tudatára. De ezért még nem kell megijednie. «Sok dolog-

ban mindnyájan hibázunk», mondja egy apostoli levélíró, Szent Jakab. Ezt a legnagyobb nyugalommal mondja, azzal a biztossággal, mellyel magától értődő dolgokat jelentünk ki. De tulajdonkép nem is az Ön hibái és bűnei nyugtalanítók, hanem az Ön egyoldalú, aggodalmas, sőt egyenesen fanatikus kötöttsége a bűn gondolatához ; az, hogy Önnél a bűn fogalma szinte rögeszmévé, középponti dogmává, belső életének egyszeregyévé lett, ez a nyugtalanító. Ön lelkileg és erkölcsileg csupa negációból él ; a tagadásból, a semmiből és az ürességből. Az Ön ideálja az, hogy lelkéből teljesen és tökéletesen üres tért csináljon. De hát nem tudja-e, hogy az üres tér sötét, hideg és halálos? Nem tudja, hogy vannak színek, virágok, csillagok, angyalok, sőt egy Isten is? Miért tartja tehát lelkének terét oly kínnal üresen?

Igy magától elérkezem az Ön belső akadályainak második nevéhez : Isten ! az Ön Istene ! Csakhogy az Isten, akinek Ön szolgál, bálvány ! Igen, Ön megkeresztelt pogány ! Bálványt imád ! Az Ön istene mindig lesben áll, hogyan érhetné Önt rajta a bűnön és ha rajtérte, ami nem esik neheze, akkor azzal bünteti, hogy újabb bűnökbe engedi esni. Ez az isten gondolatokban szegény, mert mindig csak ugyanegy

szót mond az Ön lelkének : bűn, bűn. Itt is bűn, amott is bűn. Szűk, korlátolt isten, mert mindenben és minden előtt, ami történik, csak a bűnt látja, arra figyel. Csak egy gondolata van — mint Önnek —, egy félelme, egy haragja, egy panasza. Még öröme is, ha ugyan ilyen van, csupa negáció : nincs bűn ! Ilyen az Ön istene !

Hanem az igazi Istent, Jézus Krisztus Istenét, Ön még nem ismeri. Azt az Istent, aki az eget és földet teremtette, aki telve van bölcseséggel és kedvességgel, nagy gondolatokkal és csodálatos végzésekkel ; azt az Istent, aki az atyai és anyai szeretetet teremtette, akitől minden jó és minden bájos egyformán kapta eredetét. És mivel nem ismeri, nem is megy el hozzá, miként az igaz Istenhez jövünk, miként Jézus jött hozzá. Ez egyetlenegy szerető ujjongás, atya-mondás, dicsének-zengés, hálaadás volt. Hát persze, gondolja Ön, Jézusnak nem is volt bűne ! De hallgasson ide, maga kételkedő : mikor Jézus arra tanított, hogy ehhez az Istenhez, az ő Atyjához imádkozunk, akkor a verőfényes neveknek, kéréseknek, gondolatoknak egész teljességét adta ajkunkra ; megtanított az Atyára gondolni, az Ő egére odafenn és földjére ideleinn, eljövendő országára és az Ő szent, mindent

éltető, mindent boldogító akaratára. Még arra is megtanított, hogy kérjük minden-napi falat kenyerünket, mely testünket üdíti ; (ez a kérelem a kenyérért Önt talán bizony megint csak a bűntől való félelem-mel töltené el !) És csak ezek után, egészen a végén jön a kérés a bűn bocsánatáért és a bűntől való megóvásért. Jézusnak csak kellett tudnia, mit vár tőlünk az Ő Istene. És a Szentléleknek is kell tudnia, kit Jézus küldött nekünk és aki a szeretetnek kimond-hatalan ihletével imádkozik bennünk s az Ő imája is csak ennyi : Abba ! Atyám ! Isten, aki Jézust, az Ő fiát küldte hozzánk s akinek Lelke imádkozik bennünk, azt akarja, hogy odaadjuk magunkat Őnek, mint a gyermek, vakon és bizalomteljesen, sőt boldogan csupa bizalomtól, akármilyen hibás gyermekei vagyunk is. Azt akarja, hogy karjaiba vessük magunkat, hogy pihenjünk benne, hogy növekedjünk és virítsunk előtte, mint a virág ; hogy az Ő gondolatait fejtsük ki magunkban, hogy *legyünk*, valamik *legyünk*. Nem elégszik meg azzal, hogy nem vagyunk, nem vét-kezünk, nem hibázunk ; Ő nem szereti az üres térségeket, akármily tisztára van-nak is söpörve. A teljességet szereti Ő, a gazdagságot, a tettet, az ujjongó, színes létezést.

De miért nem találta meg Ön még eddig ezt az Istent? Okát már lopva meg mertem mondani : Istene határozottan az Ön saját lelkének vonásait hordozza, oly szűk és szegényes, mint az Ön gondolkozása ; az Ön Istene Ön maga, a saját Énje. Gondolatai minden imádságánál csupán a saját Énjének tökéletessége vagy tökéletlensége körül forognak, istentiszteletei csupán a saját előrejutását és nyereségét szolgálják, vagyis inkább azt, hogy ne veszítsen ; valahányszor Istennek áldoz, nem veszi le tekintetét saját alakjáról, járásáról és öltözkéről ; szemeivel folytonosan önmagát simogatja és tisztogatja és emellett elfelejti örömtől ragyogó tekintetét Őhozá fel-emelni ; nem meri megtenni, mert attól fél, hogy önmagát szeme elől tévesztené. Bizonytal nem gondolna annyit önmagára, ha egyszer Istenre is gondolna ; meg volna váltva önönmagától, szabadon és félelem nélkül nézne Isten végtelen térségébe és így megtanulna maga is a végtelenben szárnyalni.

Szinte látom, hogy megijed : Mi lenne ezalatt belőlem, mennyi bűnbe eshetném azalatt, míg nem vigyázok lépteimre ! Ó szegény lélek ! Mi köze Önnek az Ön bűnéhez abban a pillanatban, mikor *Istenre* gondol? ujjongva és megrendülve,

dícséretet zengve és bizakodva? Igen, mi köze a bűnhöz ! Ne higgye, hogy ezt kevésre értékelem ! Ha majd egyszer valóban az élő, szent Isten előtt állott, akkor, igen akkor ám vessen megint egy pillantást az Ön bűnére s ez a pillantás, mintha tűzből lenne, elemésztí, elpusztítja, megsemmisíti azt. Ha majd a nagy, a jó, a szent Isten közeléből néz bűnére, végtelen tágasságából mostani korlátoltsága helyett, mérhetetlen magasságból kicsinyes, fojtó, rövid lélegzetű közelsége helyett ; csak akkor fog majd bűnének ismerete tisztítólag, tágítólag, gyújtólag hatni Önre. Nem fog csak aggodalmasan számlálni és nyomorúságosan regisztrálni ; nem többé az igazságos és ilyennek lenni akaró ember kicsinyes nagyravágyásával, hanem az Istent szerető ember tiszta szégyenével, csupa undorával, szigorú ártatlanságával fogja bűnét szemlélni s ez a pillantás fel fogja szabadítani, tisztává és nyugodttá tenni, aminő maga az Isten az ő megközelíthetetlen tisztaságában és nyugalmasában.

Merjen tehát ! Tárjon fel ajtót és ablakot, eressze be lelkébe Istent és bűne meg fog benne fulladni. Felejtse el benne bűnét és igazságát ! Mondja neki : habár kicsiny és semmi vagyok is, elvetemült és elcsene-

vészett, azért Te mégis nagy és szent és jó vagy s én örvendek, hogy *vagy*, Istenem! De ezt az önfeledtséget ne gyakorolja megint görcsösen, félénk ellenőrzéssel, — mert így az Én gondolatát még mélyebben döfné bele fájó lelkébe. Persze, egyhamar nem fog szabadulni és ez a levél sem elég hozzá. Akadályának még csak utolsó nevét akartam megmondani. Tudja-e már? És megszűröl akartam megmutatni az irányt, melyben haladnia kell: csupa örömből Isten és az ő világa felett szűnjék meg mindig csak önmagára gondolni. Isten tanítsa meg erre!

NYOLCADIK LEVÉL.

Gyónás buzgóságból.

Kedves papnövendék Uram! Volt egy eldugott, szinte mellékesnek feltüntetett panasz és vád az Ön levelében, melyben a szemináriumban eltöltött első heteit írta le nekem: «Gyónásaim sem érnek semmit!» Nem fejtette ki bővebben, miért nem érnek semmit. Nem jutott még Ön annak tudatára, hogy tulajdonkép komoly dolog

gyónásainak ez az értéktelensége? Vagy már annyira reménytelen, hogy azt hiszi, sohasem fognak érni semmit?

Komoly a dolog bizony! De nem reménytelen. Úgy-e, hetenkint megy Ön gyónni? hisz erre határozott napi és heti rend van behozva. Tehát ily sokszor járul Ön egy szentséghez, melyet Krisztus boldog feltámadásának napján rendelt; szentséghez, melynek békét kell nekünk adnia, olyan boldogítót, mint a húsvéti béke, oly derűset és erőset, mint a feltámadás és az élet! S ez ne érne semmit? de vajjon miért? Épen ennek az okai teszik Önt bátortalanná. Ön ugyan semmit sem írt róluk, de nekem annyian elpanaszolták már ezeket az okokat, hogy kívülről tudom őket és minden további nélkül feltételezem Önnél is.

Nincs hasznom gyónásaimból! Úgyebár ezt akarta mondani? Mindig ugyanazokat a dolgokat kell meggyónnom; s ezek a dolgok ép oly kevésbé kerülhetők el, mint a por a levegőben. Alig tudom igazán megbánni, amit gyónok. Mást pedig nem találok, ami megrendíthetne, amin siránkozhatnám. Szinte könnyebbségnek érzém, ha egyszer volna valami vastag, kerek és megfogható. Bizonyára nincs minden rendben nálam; egyáltalán nem

vagyok magammal megelégedve, távolról sem. De ez csak olyan összbenyomás, nem tudok egy bizonyos bűnt kifogni, hogy a bíró elé cipeljem. Így hát mindig csak a formulámat mondom el, mely nem más, mint kivonat gyermekkori gyónási tük-rőmből, iskolába járásom első idejéből. De van-e ennek célja?

Bizony, gyónásai ekként nem érik el teljes céljukat; ebben igaza van. Ámbár minden alkalommal szentségben s ezzel a kegyelem gyarapodásában részesül; de kegyelmi állapota ezen gyarapodásának elérése végett nem kellene épen a bűnbánat szentségét felvennie. Felhagyjak tehát a gyónással? Ezt ne! Türelemmel és buzgalommal a rendszeres gyónás nagyon termékennyé alakítható.

A szabályszerűen ismétlődő gyónás egy épen oly gyakran ismételt és határozottan megújított hadüzenet a bűnnek. Ilyenkor Ön mindig újra szembeszáll a bűnnel, fel-egyenesedik, elutasító, kárhoztató tekintetet vet reá. S nemcsak egyszerű megtagadás, hanem nagyon is összetett, sok részből felépített akarati tény az, melyet ilyenkor a bűn elé szegez. S ha szíve valaha hajlandó volt a bűnhöz közeledni, ez a folyton megújított kihívás elfojtja már az első kísérletet is.

Továbbá a rendszeres gyónás számadás, melyet önmagának tesz. Rövid időközönként mindig megint visszatekint életére, bíráló szemmel és azzal a tudattal, hogy másnak is kell róla számot adnia. Ez erősíti és élesíti tekintetét. S ha egyszer valóban be- vagy kitört volna egy vadállat lelkének tágas, homályos térségein, észre kellene vennie. Lehetséges, hogy ily módon több éven át is folytathatja ezt az átkutatást, anélkül, hogy valaha durva, kézzelfogható rendetlenséget állapíthatna meg: annál jobb ! Azért kutató pásztázása mégsem volt hiábavaló. Felvigyázni sohasem fölösleges, igazán nem ; ki tudja, mi történhetett volna, ha ez a felvigyázat elmarad? S milyen aggódó és bizonytalan volna lelkiülete, ha hónapokon, vagy éveken át nem tekintette volna át éles szemmel lelke birodalmát !

Persze, az, hogy a gyónási tükörrel futólag odavillant, még nem minden, amit tehet. Megelégszik azzal, sőt úgy véli, meg is kell elégednie, hogy a bűnnek durva és nagyon pontatlan mércéjét illessze lelki életére. Barátom ! A bűn fogalma nagyon is vastag és esetlen, ezzel nem jut bele lelkének legfinomabb redőibe ; pedig sürgősen szükséges épen ezeket feltárnia és kifordítania. Hisz Ön maga is érzi, miként felteszem,

hogy lelke nincs egészen megnyugtató állapotban; hogy gyenge, gyáva, rest, szegényes és nyomorult. De hogyan kell ezt megfogni? «Legyetek tökéletesek, mint a ti Atyátok a mennyben!» Vegye tehát ezen isteni tökéletesség finom mértékét, hasonlítsa magát össze kitartóan ezzel az ideállal s akkor elég eltérést, eltolódást, eltorzulást fog megállapíthatni. Persze, az ideál képét először meg kell alkotnia s mindinkább kialakítania. Gondolja és érezze magát bele Krisztus, sőt Isten lelki életébe, az Ő gondolkodásának, akarásának módjába, mérje fel roppant kiterjedését az Ő szellemének, jóságának, türelmének, nagylelkűségének, örömteljes adományozásának, az Ő istenien korlátlan jóakarátának, az Ő tisztaságának és egyenességének, igazságának és hűségének. A tökéletesség ezen képét évekig tartó szemlélődéssel kell magának kifestenie — látja-e itt az összefüggést imaórái s a gyónás és javulás között? — míg végre finom, szinte ösztönszerű érzékre tesz szert az isteni jóság és tisztaság iránt; ekkor minden eltérés lelkében, minden fonákság, minden elmaradás és megakadás világosan érezhetővé fog lenni.

A gyónás bíraskodás, melyet az ember önmaga felett tart, mielőtt az Úr testét

venni merészeli ; s ha már igazolva van is, időnkint újra meg újra alá fogja magát vetni ennek a bíraskodásnak, — tiszteletből. Tehát a tiszteletnek egy ténye és feltételez oly vizsgálatot, mely tiszteletre vezet, vizsgálatot Krisztus szeretetének magasságai-ban és mélységeiben. Ha egyszer Krisztust megismertük, akkor indító okaink mélyében, legtitkosabb szándékainkban, titkon lap-pangó mellékgondolatainkban, beszédünk és cselekvésünk legfinomabb élei alatt oly sokat fogunk felfedezni, ami Krisztus szel-lemének nem felel meg, ami Isten gyerme-kének nem illik, ami nagy Istenünk és jószágos Atyánk szemében rút és meg-szégyenítő.

S hogy ezek az egyenetlenségek és az ideáltól való eltérések bűnök-e vagy sem? — ki tudná azt s minek kell ezt hajszálnyi élességgel lemérnünk és latolnunk? Akár bűnök, akár nem, ragadja ki Ön heti gyó-nási vizsgálatánál a legszembetűnőbbet és legfoghatóbbat és vigye az egyházi bíró széke elé ; mondja el, lehetőleg kevés for-mulával : Ilyen vagyok és így gondolkodom, ilyen kicsinyes, ilyen tetszésre vágyó, ilyen képzelődő és irigy ; és ekként cselekszem, ily gyengén és ingadozón, gyáván és valót-lanul, ezen és amazon alkalommal ; és ilyenek vágyaim, ily önzők, ily élvezet-

vágyók, ily kedvezőtlenek. És mikor így beszél a saját, nem a gyónási tükör szavai-val, szégyentől fog a lelke visszhangzani; saját vallomásának szavai puhító esőként fognak lelkére hullani és bánatot ébresztetni: «Most beismerem igaztalanságomat». Azután pedig várja meg, hogy a pap igazi bűnben találja-e vétkesnek és oldozza fel alóla, vagy csak atyai áldásával bocsátja Önt el.

Az isteni tökéletesség mértékét pedig ne csak talán külső cselekedeteire alkalmazza, hanem indító okaira, benső indulataira s mindenekelőtt azokra a lelki szálakra is, melyek embertársaival összekötik, a részvét és visszataszítás, a szeretet vagy közönyösség, a megítélés és kedvelés szálaira. Ha pedig cselekedeteit meg akarja mérni, ne feledje a jókat sem, melyek szívének kedvesek, az emberek közt kitűnnek és dicsértetnek! Vizsgálja meg a titkos forrásokat, melyekből ezek a «jó» tettek fakadnak, jó viselkedését, hűségét a törvényhez, szorgalmát a munkában, ájtatos gyakorlatait. S vajjon minő mellékfolyók torkolnak ezekbe? Talán ekként a gyónás sok fáradságot fog Önnek okozni? Ossa fel hát ezt a fáradságot az egész hétre. A gyónási vizsgálat csupán befejezése és összefoglalása legyen annak a figyelemnek,

mellyel naponként és óránként kíséri önmagát ! Akkor nem lesz szükséges, hogy a gyónás napján mint egy más világból rohanjon bele lelkének idegen és kuszált országába ; akkor mindenkor, hosszadalmas előtanulmányok nélkül is képes lesz megnevezni ezt vagy amazt a félelmes vagy veszedelmes zúgot, ezt vagy amazt a gyomnövényt lelkében. De ez a figyelem ne legyen üres és kínos kutatás bűnök és hibák után ; hanem álljon szerves összefüggésben egész vallásos életével, imádságával és elmélkedésével, működésével és áldozásával. Védekezése a bűn ellen csupán az elhatároló, elzáró sövény legyen, — de ne üres épület-telek körül ! Ültessen először kertet, akkor majd elég buzgón és éberén fogja gondozni a kerítést. Kereszténysége legyen mindenekelőtt szívből jövő, hangos «igen» ; akkor majd a «nem» magától is vele fog hangzani.

És ha mindezek dacára vádja ' mégis mindig ugyanaz maradna, ezen se csodálkozzék és nyugtalankodjék ; ugyanabban a lelki klimában, melyben él, lelki betegeskedései is ugyanazon körforgásban fognak visszatérni. De azért ne legyen gépiessé gyónásaiban ! Ha egyszer különösen terheltnek vagy lesujtottnak érzi magát méltatlanságában, olyankor a heti renden kívül

is menjen el gyónni. Másrészt pedig ne legyen rabszolgájává sem a szabályosságnak.

Hát a gyóntatóatya? Nem volt-e egy félig elnyomott vád ő ellene is az a bátor-talan mondatocska a levelében? Igen? Nagyon keveset mond Önnek? Nem ad részletekbe menő utasításokat, recepteket, melyek szinte varázserővel hatnának? Talán nem is ismeri Önt eléggé. Gyermekkori gyónástükrének schémája nagyon kevés fogantyút és támadó pontot nyujthat neki. De talán Önnek is megvan az a túlzott, majdnem babonás képzelete, mintha a gyóntató atya gyónója belső és külső életének korlátlan urává tehetné magát, mintha a nap minden óráját, minden imádságot és minden látogatást, minden szót és minden levelet szabályoznia, felülvizsgálnia és jóváhagynia kellene. Nem ; ez haszontalan, egészségtelen és túrhetetlen volna. A gyóntató, mint lelki vezető, nem egyéb látható őrangyalnál, aki oldalunkon áll és jár és csakis kritikus pillanatokban nyúl be határozottan. Ő a kegyelem segédje és eszköze ; a kegyelem pedig többnyire igen hallgatólag s halk és tiszteli a lélek szabadságát. Az igazi lelki vezető pedig telve van megbecsüléssel Isten kegyelme és a lélek szabadsága iránt egyaránt. Bárcsak Önből is ilyen vezető válnék !

KILENCEDIK LEVÉL.

Elhibázott élet ?

Barátom ! Az első levelet írom most Önnek, mióta visszatért a hazába. Oly szívesen üdvözölném szép német hazánk minden szavával, hegyeinek, folyamainak, erdeinek hangján ; szeretnék Önnek szerencsét kívánni ; de nem igen merészem megtenni. Talán úgysis az volna Önnek a legkedvesebb, ha némán megszorítanám a kezét. Mert mit is mondhatnék Önnek ? A vigasztalás, az öröm, az üdvözlés minden szava égő sebeket érint lelkében. Menyire meghatott engem az a keserű szó, melyet fogságának utolsó heteiben írt Ön kedves hozzátartozóinak : «Hagyjatok fel a hiú vállalkozással, hogy nekem vigasztaló szavakat mondjatok ! Talán gyermeket meg lehet nyugtatni édes és hízogó beszédekkel, de nem az olyan férfiút, aki látja a kegyetlen, meztelen valóságot».

Igen, a valóság ! Pedig mégis akarok Önnel beszélni, — épen erről a valóságról. Nem vigasztaló szavakat fogok mondani. A valóságot kívánom Önnel szemügyre

venni, ahogyan mindig súlyosan állt az Ön életében s amint még nyomasztóbbá lett frontszolgálatának és fogságának öt évében, és amint legkegyetlenebbül sujtja Önt most, visszatérése után. S nem akarok belőle semmitsem elhallgatni vagy szépíteni. Mert azt hiszem, csakis úgy győzhettük le, ha bátran nézünk komor szemébe, ha nem bújunk el előle. Ezért bocsásson meg, ha az Ön egész baját még egyszer lehető világossággal és egyértelműséggel kifejtem, akármily fájdalmat okozhat is ez a fejtegetés. Nem is tudnám jobban megtenni, mint az Ön saját szavaival, melyeket a fogságból írt : «Életem azért látszik nekem oly céltalannak, mivel annyira sikertelen maradt minden tekintetben... Én is vágyódtam ugyan minden magasztosért és nemesért, de mit értem el? Szeretném tudni, minő feladatot kellene még a földön teljesítenem ! Hisz semmire sem vagyok alkalmas ! Minek építsek hiábavaló légvárakat ? Aki az életben későn jön, azt csalódás éri. Én az egész világtól és az életől úgy megundorodtam, hogy azt kívánom, bár sohase pillantottam volna meg a napvilágot !...»

Barátom ! Igaz ; azt a magasztos és szent hivatást, mely ifjú lelke előtt mindig világító ideálként lebegett, Ön nem érte el.

Magasan szárnyaló vágyait, segítségre kész akaratát, tiszta emberszeretetét el kellett temetnie egy szellem és lélek nélküli napszámos munkába, mely kiszívja lelkének velejét, kizárja a szellemi alkotásból és élvezetből s az élő emberi lelkekkel való eleven munkálkodásból. Azután pedig jött ez az öt év — ne beszéljünk többet róla! Ön elkontárkodott élete leginkább elveszett éveinek ezeket tekinti; ezen az ötéves szakaszon hasonlít élete — mint maga írja — Észak-Franciaország elpusztított talajához. S most, mindezek után, hazatért Ön ismét napszámos munkájához. Megint ezt az értelem nélküli taposómalmot kell tipornia, napról-napra, minden, még eljövendő napjaiban.

Barátom! Helyesen rajzoltam-e az Ön valóságát? Bólint hozzá: Igen, amennyiben egyáltalán lehet szóval ábrázolni egy tartalom nélküli, elsatnyult és letört életet. Pedig, uram, ez még nem az egész valóság. Csupán egyik oldala annak, melyre persze Ön éveken át konokul és bőszen haraggal meresztette szemét. Szabad-e megmutatnom másik oldalát is, mely nem kevésbé való, sőt sokkal valóbb és igazabb, mint az az első, komor oldal? mely tulajdonkép egyetlen valósága az Ön létének? Szabad-e megváltanom Önt attól a látszattól, amely kínozza?

Mert csak látszat, lidércnyomásos álom az, ami Önnek életét üresnek és elhibázottnak mutatja. Ó, van még borzalmasabb üresség is annál, melyet Ön valaha megízlelt. Hisz Önnek van még hite, vannak ideáljai, habár nem is remél többé bennük. Azután van napját betöltő munkája. Épen előttem fekszik egy még szerencsétlenebb embernek hosszú levele; ebben ez áll: «Semminek és senkinek sem használ az én életem, nincs munkám, nincs célom, nincs hivatásom. Reggel ezzel a nyomasztó érzéssel ébredek: Ismét egy nap, melyben semmit sem látok magam előtt, csak a szürke mindennapiságot,— este pedig nyugalásra térek, azzal a tudattal, hogy nem tettem semmit. Fa vagyok, mely sohasem terem gyümölcsöt!» Csak azt ne mondja: Igen, így van énvelem is! Önnek mégis megvan a munkája, amely haszonnal illeszkedik a nagy egészbe, van állása, melyet betölt, feladata, melyet minden napon elvégezhetett. Persze hogy ezt más ember is époly jól, sőt jobban megtehetné, mint Ön. De kicsoda közülünk pótolhatatlan? Ki tud valami egyedülvalót cselekedni, kicserélhetetlent, nem ismétелhetőt? Csak egy az egyetlen és egyedülvaló, — Isten! «De hisz én jobbat is tudnék tenni s ezalatt lelkem kiszárad és belső forrásaim fel-

használatlanul elfolynak !» Uram ! van-e Önnek sejtelve arról, mi a jó és mi a jobb és hova folynak belső forrásai és hiába folynak-e el? Azután, — minden embernek, habár a legideálisabb és legéltetőbb hivatása van is, alkotó, életet és szellemet keltő, lelkeket boldogító és mentő hivatása, mely oly közel áll az isteni hivatáshoz, amilyen közel csak lehetséges, — mégis megvannak homályos és kuszált órái, mikor csüggedten és kedvetlenül azt kérdi : Mi haszna van mindennek? És nem mulasztom-e el megtenni a legjobbat és legszükségesebbet? Vajjon egész életem és munkám nem jelent-e egyetlen nagy tékozlást és rablógazdálkodást? Igen, barátom, ki tudhatja, mennyit ér az élete és minő gyümölcsöket fog teremni egy olyan világban, amelyet nem láthatunk?

Nézze csak ! Minden ember számára kétős hivatás van : külső és belső. A külső az a név és az a cím, mellyel az embert a társadalomban, népének, egyházának, családjának keretében jelölik : orvos, tanító, pap, irnok, anya, költő. Belső hivatása ellenben az a név, mellyel Isten szólította őt anyja méhétől fogva, az a titkos megbízás, mellyel lelkét az ő Teremtője kiküldötte az életbe. Mind a külső, mind a belső hivatást lehet elhibázni, félreismerni és elveszteni

Azonban itt óriási a különbség, olyan nagy, aminő Isten és világ, idő és örökkévalóság, értékes és értéktelen között. A külső hivatás ellentétben állhat az ember tehetségeivel, erőivel, legjobb és legszentebb akarássával. Talán jobb sorsot érdemelt vagy jobbra lett volna képes, mint ami jutott neki. Magasabbat és szebbet akart, mit az, ami sikerült neki. De mit árt ez? Hamis felirat az életén, semmi egyéb! Drága tartalmát, valódi értékét, igazi teljesítményét ez nem érinti; Isten pedig nem indul a felirat szerint. Persze veszendőbe mehet a belső hivatás is, — de nem az ember saját, súlyos vétke nélkül, nem az ő megtagadása és gonosz ellenszegülése nélkül. «Ma, hamajd szavát halljátok, ne keményítsétek meg szívetekeket!» Csupán a szív megkeményítése hiusíthatja meg az ember belső hivatását. S habár a sok ezer felirat, cím és etikett, melyeket az élet és a világ és a társadalom ragaszt az emberre, ezerszer helyes volna is, belső hivatása mégis elhibázott lehet.

Ez az én esetem! Szinte hallom, amint ezt mondja. Mert talán ezt jelenti levelének ez a mondata: «A vétek az egész életen áthat a maga titkos bosszújával» Ön a saját vétkét értette! Barátom, most már pörölnöm kell Önnel. Mikor azt a mondatot leírta, egy pillanatra elfelejtette egész keresz-

tényi mivoltát. Az a tétel hamis ; a vétek nem kérlelhetetlen, vaserejű sors, mely titkos, alattomos bosszúvággyal üldözhet bennünket egész életünkön át. Minden vétket, tehát az Önét is, — most úgy teszek, mintha Önnel együtt elhinném vétkességét, — tehát minden vétket le lehet fegyverezni, koporsóba tenni és eltemetni, ki lehet oltani, az örök Semmibe elsüllyeszteni s akkor vége a bosszújának. Ez a bűnök bocsánatának tana, ahogyan a kereszténység hirdeti.

Akárhogyan is álljon tehát a dolog vétkével s habár belső hivatását már egyszer el is fojtotta és ki is oltotta, Isten mindenkor odaállhat lelke elé csodatévő erejével, oda, ahol hivatása el van temetve és mondhatja : Lázár, jer elő ! És Isten ki is fogja mondani ezt a bűvös szót, ha Ön szóhoz juttatja őt. Külső életében azért semmi sem fog megváltozni, vagy nem sok ; napszámoskodása is fog folytatódni ; — ó barátom, minden életpálya külsőségeiben és egyes dolgaiban végre is csak napszámos munka. Azonban a belső és örök valóságban mégis, tudatosan vagy tudatlanul, de az isteni eszköz csálhatatlan biztosságával, azt az értelmet fogja életének megadni, mellyel bírnia kell, az Isten akarata szerinti titkos és szent jelentőséget.

Teljesítse tehát az órának, minden egyes napnak a parancsolatát, mely reggelenként ablakán bevilágít! Tegye mindig azt, hűen és hívően, amit épen tennie lehet, viselje, amit viselnie kell, nyúljon jó akarattal és hű szívvel, mint a gyermek, minden jó alkalom felé, mely kezeinek kínálkozik! Kovácsolja tovább szerencsáját jó kedvvel és szerető makacssággal: Annyit akarok kihozni lelkemből és életemből, amennyit csak tudok, még most is és mindennek dacára!

S mi lesz így az életéből? Milyen értelmese lesz? Barátom, én ezt nem tudom s Önnek sem szükséges tudnia. Isten tudja. Bízzék meg benne, hogy Ő a tarka kövecskéket, melyeket az Ő parancsára egész életén át összehordott, értelmes egésszé tudja összerakni! Ezt jelenti az Istenben való hit. Így sem lesz ugyan élete könnyű vándorlás és dús élvezés, de nem is fogja többé megmérgezni a kedvetlenség és az elkeseredés. Christophorus-élet lesz az; oly teher alatt fog járni, mely nevetségesen könnyűnek és jelentéktelennek látszik, mint egy gyermekjáték, mellette csodálatosan nyomasztó és terhes, s mégis, — Krisztust magát hordozza, a láthatóvá lett Logost, az isteni gondolat mély értelmét. Miért szerették annyira elődeink Szent

Kristóf képét? Mert mindig új erőt kellett meríteniök tragikus élethivatásuk isteni értelmének hitéből, mely kicsiségekben és apróságokban fárad és merül ki!

Szabad-e hát mégis szerencsét kívánnom hazaérkezéséhez? . . .

TIZEDIK LEVÉL.

A nép szeretete.

Igen tisztelt Uram! Csak tudnám, hogy azon a napon, mikor ezt a levelet olvassa, hogyan fog gondolkozni vitás kérdésünkről! De mégsem! Nem akarom tudni; mert olyan levelet szeretnék Önnek írni, mely nemcsak mai nézetére, hanem holnap és holnaputáni irányára is felelne. Ennyire nagyravágyó vagyok! «Ön kigúnyol engem», hallom mondani; «kigúnyolja állhatatlanságomat ebben a kérdésben: Kereszténység és nemzetiség, vagy miként nevezzük». Pedig nem! nem gúnyolom Önt; értem ingadozását, sőt egyenesen szükségesnek tartom a gondolkodás egy bizonyos fokán; ez már előhaladott stádium. Fejlődésének primitív fokán az embernek szilárd, merev, lebélyegzésre kész nézete van. Vagy hazafi

vagy pacifista, mint mondja ; vagy nemzetire vagy nemzetközire van hangolva ; vagy azt mondja : Isten velünk ! vagy : a szeretet mindenk fölött ! Magasabb fokon már észreveszi a tehetséges és becsületes kutató, hogy a dolog nem áll ily egyszerűen, hogy sokra kell tekintettel lenni és sokat óvatosan mérlegelni. Mindennap új meg új jelenségeket és lehetőségeket tanul ismerni, új benyomások rohanják meg őt és megváltoztatják a világ képét, mely éppen megszilárdulófélben volt, talán egészen meg is fordítják. Lássá, ezen a fokon áll Ön éppen most ; és nem akarok hízelegni, mikor azt mondom : hála Istennek, hogy már ennyire jutott, hogy lelkében már folyékony, hullámzó tömegeket hordoz ; ez annak bizony-sága, hogy akar is, képes is még tanulni és a tanultat elfelejteni.

De persze, ez még nem befejezése a fejlődésnek. Önnek tovább kell haladnia. De nem ám úgy, hogy benyomásainak, nézeteinek és értékeléseinek egész folyékony tészta-ját most végre szilárd formákba kellene öntenie. Nem uram, az összes harangoknak, melyek lelkében függenek, mindenkor készen kell állniok az átolvasztásra. Általában nem szeretem a szilárd öntvények ezen hasonlatát. Mást ajánlanék. Önnek : A folyékony, izzó tömegben las-

sankint szilárd, tiszta, csillogó kristályok alakulnak, képződnek, ismét feloldódnak, újra elkülönülnek mindig tisztultabb formákban, azonban mindig beágyazva maradnak az élmények folyékony tömegébe, melyből táplálkoznak és növekednek. Megpróbáljuk ma, hogy néhány ilyen kristálycsírat a mi kérdésünkben is megalvásra bírjunk.

Jöjjünk először is tiszta felfogásra a szeretet, ember- és népszerűtet felől! Ez alapján véve igazságosság és felépítésében, fel a legmagasabb fokig, az igazság szeretete. Miért vagyunk tehát hajlandók egész éles és megvesztegethetlen okosságunkat feláldozni, valahányszor szeretetről van szó, kivált pedig népünk szeretetéről? Folyton úgy hasonlítjuk össze egymással a nemzeteket, mintha merev tuskók volnának, mint például egy jól megöntött acéltömb részei. Pedig már az egyes ember is a világosság és sötétség küzködése, a jó és a rossz erők hullámzó harca; olyan világ, melyet sohasem lehet egyetlen formulára hozni. Hát még egy egész nép! Hogyan merészeljünk egyetlenegy értékformulában ítélni egy népről? Nincsenek jó vagy gonosz, értékes vagy értéktelen, szeretetre vagy megvetésre méltó népek, sokkal kevésbé, mint egyes emberek. Minden

szántóföldön összevissza terem búza és gyom, és ki merészelné valamennyit egy kévébe kötni? Mindenik népnek megvannak hősei épúgy, mint kalmárai, vitézsége épúgy, mint iszonyatosságai, gonoszságai épúgy, mint betegsége.

Az egyes embernél az erők, befolyások, hajlamok, indító okok bonyolult játékát kiméletes óvatossággal kell vizsgálnunk és áttekintenünk, mielőtt ezen ember legkisebb életnyilvánulását is elláthatnók értékítélettel. Egy népnél azonban ezek a játékok részes erők milliószor összegeződnek; sőt mi több, tömeggé összegeződve egészen új, érthetetlen ösztönöket, szenvedélyeket, látomásokat és kísérteteket nemzenek. A népnél is, sőt a népnél leginkább megvan a tág terület a betegségnek, a neurosisnak, sőt a psychosisnak támadására és kifejlődésére. A gond, szükség, félelem és kétségbeesés, elvakultság és mámor a népet is oly tettekre indíthatja, melyeket az egyes életben bűntény vagy örültség gyanánt kell értékelnünk és végtelen sok, okos szeretet kell itt a találó megítéléshez. És csupán ezen megítélés után adódik, vajjon az ilyen tettekre büntetéssel vagy szánnalommal, igazságos haraggal vagy okos béketűrőssel kell-e felelnünk. Ha meg akarjuk ítélni egy népnek, hadseregének

városainak, csőcselékének, intellektuális vagy kormányzó osztályának tetteit, egy pillanatra sem szabad felednünk, mit szenvedett az a nép, hogy neki is voltak reményei és álmai, csalódásai, aggodalma és büszkesége, de öntudatának homályai is. Őbenne is voltak fölényes, felvilágosult és valóban szabad egyesek, egy tompa, ítélet és szabadság nélküli tömeg közepett. Ezért a valódi szeretet igazsága megkívánja a belátások egész sorát és az óvatosság teljességét, mikor megítéli akár saját népét, akár az idegent vagy az ellenséget.

És az igazságosság? Még a szeretetnek sem szabad igazságtalannak lennie sem a saját népéhez, sem az idegenhez. Hogy az ellenséges néptől sem sajnáljuk és meghagyjuk neki életszükségleteit, hogy tisztelnünk kell sajátosságát és elismernünk jogait, ezt könnyű belátni, ez kezdetleges bölcsesség. De viszont a mi népünknek is van joga az élethez és cselekvéshez, nyugalomhoz és napfényhez. Mily messze szabad tehát mennünk ezen jogok képviselőjében és megóvásában? Az önmehtagadás és lemondás minő mértékére kötelez bennünket az idegen jogok tisztelete? Mit kíván a keresztény érzület hangtalan tűrésben, önzetlen lemondásban? Már az egyes ember erkölcsi akarása is ezerszer szembekerül itt

nagysúlyú és nehéz eltökélésekkel. Hát még egy nép, vagyis inkább vezetőinek erkölcsi szelleme! Vajjon mindig tudatával bírunk-e az erkölcsi theoria és praxis teljes nehézségének, mikor úgy hirtelen, egy kézlegyintéssel követeléseket állítunk fel saját vagy idegen néppel szemben? mikor oly hevesen haragszunk, vádolunk és kárhozzatunk?

A szeretet nem jellemtelen türelmet kíván, nem kritikátlan és gyenge meghódolást, nem értelmetlen lemondást önmagunkról. A szeretet nem azonos az állatias tompasággal vagy a rabszolga gyávaságával. Szabad és kell az erkölcsi elhatározás magasztos óráiban lobogva fellángolnia szent haragban, vitéz védekezésben, lelkesült támadásban. A szeretet angyalai is kénytelenek némelykor csillogó páncélt ölteni. A természet vak erőivel szemben sem a hallgatag eltűrés van helyén, hanem az okos és erőteljes védekezés.

Pedig az emberi társadalomban is vannak vak, vad, pusztító természeti erők. Ezek ellen a szelíd rábeszélés és az erkölcsi fenség époly keveset használ, mint a pestis és a villám, a tűzvész és az árvíz ellen. Hát még a büntettek és a büntettesek! Bizonyára a bűnös lelkét csak megértő

jóság és megbocsátó könyörület mentheti meg, de csak miután bűne elítéltetett és megbüntettetett, miután a bűnös annak tudatára jött, hogy őbenne ellenség rejlik, ellensége a saját és mindenki lelkének. Ezen belső ellenség ellen hadüzenetet kell bedobni lelki várának falai közé, hogy lelke fellázadjon ellene ; ezt a hadüzenetet pedig kérlelhetetlen szigorúság jellemzi. Továbbá a bűnöst, az ő környezetét és az utókort meg kell védelmezni bűnének következményeitől, amely romlást okozva fakad belőle. Gátak közé kell tehát bűnét szorítanunk s ezzel neki is fájdalmat okoznunk. Miért értett egyet a bűnnel és vállalt vele közösséget? A bűn az ő lelkét és életét közveszélyes rablóvárnak használja, melyet némelykor alapjáig le kell rombolni. És így az állammá szervezkedett gonosztevők ellen is szükségessé válhatik szent háború viselése, hogy egy bűntevő kormány rablóvára leromboltassék.

De kell, hogy az ilyen háború mindig szent maradjon. Az erkölcsi akarat maradjon és maradhat is szennytelen, még ha erőszakot is kell alkalmaznia. Háborúban úgy, mint békében a magas és legmagasabb politikának tisztelnie kell az igazmondás, az igazságosság és a hűség korlátait s inkább pusztuljon el egy nép, mintsem fenn-

maradását hazugság és kegyetlenség árán vásárolja meg.

Gyerekes tanítások ezek. Igen! oly egyszerűek és magától értődők, hogy csodálkozni lehet, hogyan lehetett valaha vitatkozni fölöttük. Azonban praxisunkban még ezeket a gyermekleckéket sem követtük, mi valamennyien, nem ám csak a kormányzók nem. Tulajdonképen mindnyájan kormányzók vagyunk, a legnagyobbtól a legkisebbig, mert a maga helyén mindenki együttesen felelős az egész népért. Tehát mi valamennyien engedjük, hogy gondolkodásunkban és érzelmünkben, ítéletünkben és cselekvésünkben egész népekkel szemben ugyanazok a gonosz szenvedélyek és vágyak uralkodjanak rajtunk, mint az egyes embertársainkkal való együttélésben. De azzal akarjuk igazolni szívünk ezen gonoszságát, mikor egy alkalmatlan, utunkban álló vagy ellenszenves nép ellen irányul, hogy nemzeti szellemről, hazaszeretetről, népjólétról és nép-értékekről fecsegünk s ezzel az alaphűnt még a farizeusi képmutatás, vagy legalább a tisztátalan önámítás hatványára is emeljük.

Nos, igen tisztelt Uram, mégis azt látjuk, hogy mindennapi élményeink és ismereteink folyékony, mozgékony, ellenmondásokkal teli anyagából kiválik egy szilárd

kristály, ebben a tételben: Egy néppel szemben való gondolkodásunkban, beszédünkben és cselekvésünkben, legyen az a nép a sajátunk vagy idegen, iparkodnunk kell époly igazmondással, óvatosan vizsgálva és mérlegelve, époly szelíd megértéssel és előítélet nélküli elismeréssel, époly híven és igazságosan, sőt jóságosan eljárni, de époly távol a hisztérikus megalázkodástól és meghunyászkodástól, mint minden embertársunkkal szemben. Sőt még sokkal szigorúbban és gondosabban. Mert a félreismerés és tévedés, az előítélet és önző szenvedély veszedelme egy néppel szemben milliószor nagyobb.

Mit gondol, Uram, nem vagyunk-e balgák, valahányszor csipős jelszókkal támadunk egymásra: itt nacionalizmus — ott katholicizmus; itt patriotizmus — ott pacifizmus; itt a hegyi beszéd — ott a keresztes háború hirdetése! Nem a jelszók igazolnak vagy mocskolnak be minket, hanem azok az érzületek, melyekből a jelszók erednek. De a csörtető jelszókkal szívesen elnémitjük a lelkiismeretnek halk s mégis oly zavaró szavát. Mert az erkölcsi imperativus a népek életében is többnyire kényelmetlen; könnyen és gyakran megtörténhetik, hogy valamely nép fizikai erőssége a keresztény ethika alapelveivel

nincs a legjobb lábon. De valamint az egyes embernek késznek kell lennie, hogy az erkölcsi ideálnak legsúlyosabb anyagi áldozatot is hozzon, úgy annak a népnek, is, mely keresztény akar lenni. «Mit használ egy népnek, habár az egész világot meg is nyeri, de lelkében kárt szenved?»

TIZENEGYEDIK LEVÉL.

Máriát szeretni.

Nagyságos Asszony! Menjen csak nyugodtan a májusi ájtatosságra! Problémákat nem lehet azzal megoldani, hogy elfutunk útjukból. Önnek pedig Isten anyjának tisztelete még csakugyan probléma és pedig oly sokoldalú, hogy jól megértem tanácstalanságát. Sőt én még néhány dologgal újabb zavarokba fogom hozni s ezzel megelőzni Önt, mert előbb-utóbb úgyis fog ezekkel találkozni.

Arról panaszkodik, hogy a Máriatiszteleket nem tudja gyakorolni, sehogysem illik Önhöz, sőt ellenszenve van iránta; másrészt mégis szívesen elmenne a májusi ájtatosságra; valami megható, meleg, igazán katolikus vonás van benne. Mit

mondjak én az érzelmek ilyen megoszlásához? De Ön legszívesebben nem is az érzelem, hanem egyedül csak az ész után indulna. Ha pedig elmegy a májusi ájtatosságra, már előre tudja, hogy ott ismét mindenféle tapasztalatokat fog szerezni, melyek érzületét sértik, melyek kizavarják «katholikus hangulatából» s még távolabbra űzik az Isten anyja iránti áhítattól. Pedig tulajdonképen az igazi katolikusnak szeretnie kellene Máriát, ezt Ön is világosan érzi, nemde? s Ön annyira szeretne igazi és valódi katolikus lenni! Jogosan! Áttérésével oly nagy áldozatot hozott, annyi belső és külső harcot állott ki, oly kimondhatatlanul sok félelmet, bánatot, kétséget, gyanúsítást és csalódást szenvedett! Mindezek után nem akar megállni a katolicizmus küszöbén. Meg akarja érteni legbensejét, otthonossá akar válni az Úr házában, nemcsak a katolikus Credot akarja vallani, hanem katolikus lélekkel akar érezni is. De viszont fél is az érzéstől, érzelemtől, a kedélybeli hittől; attól fél, hogy veszíthet szellemi egészségéből, józan igazságából, lelki elfogulatlanságából, ha szóhoz engedi jutni szívét, — pedig Mária tiszteletében csupán az érzelem és a szív beszél, így véli Ön. Továbbá ne legyen szakadás, meg hasonlítás, örvény se saját

lelkében, se az összes katolikus szívek nagy és szent közösségében. De épen ez aggasztja Önt megint ; a népnek és imádásának gyermekiessége, naivitása, együgyűsége Ön előtt csodálatos és egyúttal visszataszító. Némelykor bájos, természetes üdeséggel bír, máskor ismét esetlen, gondolatokban szegény és ízléstelen. Hát még Mária tisztelete az Ön plébánia-templomában ! Az a szobor, mely művészi érzékét sérti ! (Honnan is vehetne az a szegény egyházközség műremeket ?) A papírvirágok, melyek egész éven át ott állnak, a tolakodó módon felállított gyertyák, az érthetetlen litánia, az ima-formulák megfoghatatlan üressége ! Hát meg a közös rózsafüzér, melyet vagy vontatott egyhangúsággal, vagy kínzó és sietős összevisszaságban mondanak el !

Azt hiszem, most együtt van nálam az Önt zavaró dolgok lajstroma. Vagy hiányzik még egy ? Nos, ez nem fontos. Hisz nem akarom egyiket a másik után kibeszélni ; ellenkezőleg, mindannyit helybenhagyom és azt mondom : Igen, nagyságos Asszony, igaza van, nagyon is igaza van ! Tehát takarítsa be ezt az elismerést, hogy igaza van, egész teljességében. Ó igen, ebben az esetben annyira szeretné, ha kevésbbé volna igaza. De most igyekezzünk az

összeegyezzhetetlen dolgok, kívánságok és követelmények ezen zavaró tömegéből kijutni egy szabad magaslatra.

Igenis, szabadra ! Először is szabaduljon azon aggodalmától, hogy Ön még nem katolikus. Hisz szívébe befogadja a Mariologia minden dogmáját, minden titokzatos felsőbbséget, melyet az egyház a szeplőtlenül fogantatott, mindenkor szűz Istenanyának tulajdonít. Ön nem tagadja a trienti zsinatnak azt a tanát sem, hogy jó és üdvös és legkevésbé sem bálványimádás a szenteket s élükön Máriát, a legszentebb Szűzet segítségül hívni, képeiket felállítani és őket képeikben tisztelni. Többet az egyház nem parancsol. Ön tehát meggyőződésével és érzületével a katolikus hitvalláson és közösségen belül áll. Hagyjon tehát fel aggodalmaskodásával, hogy ezen oldalról váratlanul kieshetnék az egyház élő közösségéből ; és ne gyötörje magát görcsösen azzal, hogy igazhívó voltát mindig újra vizsgálat alá veszi és mindig világosabban és kétségen kívül megállapítja. Ez az önkínzó munka természetesen lassankint kedvetlenné és boszússá teszi Önt ; s egyike azon fájó töviseknek, melyeket Ön a szent Szűz és az ő tisztelete ellen szívében érez, épen ez a kedvetlenség, minthogy az a tisztelet Önnek annyi gon-

dot és aggodalmat okoz. Ön épen olyan igazi katolikus, mint akármely más katolikus lélek, már így is és most is. Mindaz, amit további magánájtatosságok dolgában tesz, Mária iránt is, teljesen szabadságára van bízva. Jövendő egész fejlődésének tehát nézzon elébe belső nyugalommal és teljes bizalommal az Önt vezető kegyelem iránt ! Ez a legjobb hangulat az előrehaladáshoz. Előrehaladni pedig tud és fog is valóban. Minden valódi keresztény szakadatlanul új lehetőségek kezdetén áll.

Igy legyen Önből is meleg, sőt lelkesült tisztelője a szent Szűzanyának. S ehhez olyan utat válasszon, amely Önnek megfelell ! Nem egy ájtatos könyv, melybe buzgón bele akart mélyedni, még inkább visszataszította. Ezt megértem. Olyan külső, személytelen, élettelen módon rajzolják elénk az Istenanya képét. Gépies és fantasztikus módon halmozzák a superlatívusokat, ami csak az igazán fogható tartalom hiányát akarja leplezni. Kritika nélküli csodatörténetek és mesterkélt összeírkált imaformulák ezek. Ne gyötörje magát velük ! Menjen azon az úton Máriához, melyet maga az egyház mutat nekünk : a dogmán keresztül s a Szentírásnak rövid és mégis oly tartalmas célzásain át. De menjen ezen az úton szemlélődve és imád-

kozva, menjen mindenek előtt élő emberként! Jöjjön Máriához asszonyi, anyai szívének egész megértésével és érzésével, jöjjön hozzá sokévi, fájdalmas istenkeresésének összes tapasztalataival, de jöjjön hozzá úgy is, mint emberhez, mint jóságos anyához, mint kedves, tiszta szűzhöz!

Mi tehát az értelme az egyház tanításainak Mária kegyelmi előnyeiről? Nem hirdeti-e valamennyi azt, mily végtelen közel állott ez a lélek a szent és irgalmas Istenhez, mily meghitten vonta őt magához és tüntette ki Isten kegyelmeinek teljességével és kegyelmének ritka, világító symbolumaival? Nem szerethet-e Ön is egy embert, akit Isten ily pazarlóan szeret? Azután Jézus anyja volt ő! Megpróbálta-e már elgondolni, hogy ez mit jelent? Mily közel kellett egymáshoz állnia ennek a két szívnek! Nem szerethet-e Ön gyengéden egy embert, kihez Jézus a leggyengédebb szót intézte, ami csak van és teljes szívéből mondta ezt a szót: «anyám»? Mert ő oly anya volt, ki méltó volt hozzá; legjobb megértője szívének, társa belső életének; az evangéliumok elégszer jelzik és hogyan is adhatott volna Isten más Anyát az Ő szeretett Fiának? De hogy is ne szeretnénk háladatosán egy ily lelket, aki az Övé volt, az Istenemberé,

kinek egyetlen gondolata Jézus volt, ki életének egész szeretetét és fáradságát Neki szentelte? És mellőzve összes megfoghatatlan, természetfölötti kegyelmeit, nem volt-e csodálatraméltó, ritka magas-szatos szellemű asszony; nem volt-e elragadóan tiszta, szeretetreméltó szív s egyszersmind nagy és erős lélek? Beleérezte-e Ön magát valaha Mária bensejébe, szívbeli életébe, gondolatvilágába, jellemébe, beszédének és hallgatásának vezetése mellett? Utána tapogatott-e már annak a léleknek, mely ama kevés, de halhatatlan szót mondta, melyeket az evangélisták megőriztek számunkra? «Ime, az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a Te ígéd szerint!» S a másik: «Fiam, miért tetted ezt nekünk?» S a kedvesen kérő, csendesén bizakodó: «Nincs több boruk.» Igyekezett-e már megköze-líteni ennek a Szűznek és Anyának emberi jóságát, gyengéd tapintatát, mély benső-ségét, nyugodt határozottságát, gazdag érzését és legyőzhetetlen erejét a szenvedésben?

És aki egyszer felfogta azt, hogy Mária a lelki élet legbájosabb virága, legtisztább kivirágzása annak az új lelki tavasznak, melyet isteni Fia fakasztott, az nem fogja majd túlzásnak tartani, hogy mi földi tavaszunk minden virágával feléje intünk,

hogy képét sokat jelentő liliomokkal és rózsákkal diszítjük fel, amily piacon csak tudjuk, hogy neki énekeljük az összes szűzies és benső dalokat, melyeket tudunk, őneki, aki maga is Istennek olyan szép és tisztán hangzó műve, mint az isteni szeretetnek szerelmi dala:

De ne csupán történetileg tekintse Jézus Anyját! Ő ép oly kevésbé elmúlt nagyság, mint Fia és mint mindazok a szent lelkek, akik az elmúlt időkben a földön küzdöttek és szenvedtek. Mindezek nem sülyedtek el a semmibe és nem ragadtattak el tőlünk elérhetetlen távolságba. Szemeink persze bekötvék, de valóságban a megboldogultak közel vannak hozzánk, sokkal közelebb, mint valaha ezen életnek kúszált zugaiban voltak és lehettek. Közel vannak hozzánk a mindenütt jelenlevő és minden tudó Istenben, egyesítve vannak velünk egy korlátlanul jót akaró jóság által; a mi javunkra szolgálnak és működnek imádságaikkal Istennél, akiben élnek kimondhatatlan meghittségben; benne láthatják útjainkat és sorsunkat velünk együtt átélhetik, amennyire ez Isten akaratában van. És ekként s kiváltképen közel van hozzánk Mária is, Jézus Anyja, ez az Istentől szeretett, emberileg érző, anyai jóságú asszonyi lélek.

Menjen tehát hozzá üdvözlettel; nem kell ehhez kidolgozott formula. Igen, ha szíve egészen tele van, akkor magától is hallgatni fog képe előtt, hallgatagon elmerülni csendes csodálatba, hálás tiszteletbe, kérő bizalomba. Tiszteletének és szeretetének kifejezésében is teljes szabadsága van; tartózkodás nélkül engedje át magát szíve vonzalmának s a kegyelem sugallatának! Persze nem látom be, miért ne sajátíthatná el Ön is a csodáló üdvözlés ama kifejezését, melyet Isten angyala s egy oly szellemmel eltöltött asszony, mint Erzsébet használt: «Üdvözlégy Mária, malaszttal teljes, az Úr van veled; áldott vagy te minden asszonyok között és áldott a te méhednek gyümölcse!» És kicsoda tudná egyszerre és mindjárt egész szívét beletenni ebbe az üdvözlésbe, mely pedig csak szegény szavakból áll? Minden emberi szeretet örökös dadogás, szakadatlanul ismételt kiolthatlan vágyakozás. Megható, hogy a minden asszonyok legkedvesebbikét és leggazdagabbikát mindig újra megszólítjuk gyengéden és félénken: «Üdvözlégy Mária, kedves Anyánk! Könyöröggj érettünk!» Hogy ez az ismétlés épen tízszer történjék, — a szeretet nem ad a pontos számolásra. Az üdvözlés szavai között pedig ismételten

küldje el lelkét azon utak szemléletére, melyeken ez az asszony járt s melyeken Gyermeké járt ; mert ez a kettő ugyanaz. A gyermek szenvedése és öröme különösen megható visszhangot, könnytől nedves képmást kelt az anya szívében és ott szemlélhető úgy, hogy a magunk szívét is sírásra vagy nevetésre készíti. Lássá, így imádkozza a rózsafüzért !

Igen ám, de a közös rózsafüzér és általában a templomban tartott ájtatosságok Isten anyja tiszteletére ! Nos, legyen Ön is tágszívű és türelmes, minő a legbölcsebb szűz bizonyosan ! Mária tiszteletében is, mint mindenütt a kereszténységben, számtalan foka van a bensőségnek, átszellemülésnek és személyesítésnek. Legyen türelmes a csekélyebb és naivabb fokok iránt. Az a nagy tömeg, mely a dómot megtölti, hogyan is adhatna máskép kifejezést imádságos akaratának ? És ne beszéljen olyan elhamarkodva gépiességről, külsőségről és egyhangúságról. Még nem nézett szívébe ennek a népnek, mely ott rózsafüzérét imádkozza. Bizonyosan van ott sok áhítatlanság, — mint mindenütt ; sok szórakozottság, sok világiasság, sok megszokás. De ebben a homályosan és megtisztítlanul hömpölygő áradatban imitt-amott csodálatos fények csillognak fel, talán

rövid időre, miként a szem pillantása Mária képeire, de mégis sugárzóan a hívő bizalomban, esdeklő könyörgésben, gyermeki hálában. Ne vesse meg egy katolikus község imájának ezen homályosan tovaáramló folyamát! Mária titkos és szeretetreméltó szépségeket lát benne, talán többet, mint sejtjük. Mária tisztelőinek évszázadokra menő hosszú sora olyan, mint a zarándokok vonulása a kevelaari kegykápolnához, sötét, nedves, viharos, őszi estéken; szegény, jelentéktelen, meghajolt, elmállott emberek ezek. Sokaknak gyertyája elaludt az élet viharában; és elszaggatva, szétszórva, a széltől és esőtől szétzilálva hangzik énekük az éjtszakában. De mégis végtelenül szép és megkapó, ez a meghatóan gyámoltalan és mégis rendületlenül erős akarat: «Máriát szeretni, ez mindenkor szándékom.»

TIZENKETTEDIK LEVÉL

Lelki elforgácsolódás.

Kedves fiatal Barátom! Immár három hónapon át volt alkalmam tanulmányozni az Ön papi és szellemi dolgozásának mód-

ját és le akarom Önnek rajzolni benyomásaim teljes képét ; így talán leginkább világossá lehet Ön előtt, miért volt velem eddig is oly kevésbé megelégedve : lelki vezetőt kívánt bennem találni s mindig az a benyomása volt, mintha én más irányban mennék, mint Ön. Valóban igaza van, — én a legkevésbé sem kívánom az Ön útjának folytatását előmozdítani.

Életterve és életmódja azzal fenyegeti Önt, hogy az emberek legjobban megterheltjévé tegye. Nem mintha valóban nagy terhet hordozna ! Bárcsak nagy teher volna ! Akkor aggódó s mégis vidám szívvel bátoritanám. De ennek *egy* tehernek kellene lennie, egyetlen súlyos hegynék, melyet hordoznia kellene ; holott így csupa kis dolog az, számra nézve ezer és egy, amit két kezével meg akar fogni. S mikor azt hiszi, hogy az 1001-ediket megragadhatja, akkor megint elejti az elsőt vagy az ezrediket.

Bocsásson meg, nevetnem kell, ha így látom, szánszalmam dacára, melyet szintén érzek ; igazán, érzek !

Barátom, ez így nem megy ! ennyi dolgot és dologcskát nem tehet és nem hordozhat ; s ha tudná is, — *cui bono?* minek ? Már napirendje is annyi és még több pontból áll, mint ahány perc van. Mert minden

percet megjelölt csillaggal, kereszttel vagy másféle ismertető jellel ; mindegyik be van osztva, betöltve és elfoglalva, de nem ám az összefüggő történésnek minden órán átzúgó árával, hanem csupa össze nem függő pontozatokkal. Ahol pedig egyszer folyó ár képződnék, ott mindjárt el is darabolja ; most jön ez az ima, majd az a röpima, azután egy oldal abból az imakönyvből, azután az alázatosság egy ténye, azután hét jó szándék és ezek közé még Isten jelenlétébe helyezkedésének néhány tényét kell beleszorítania.

Hasonló ehhez az a mód is, ahogyan tanul. Túl van terhelve, mint olyan ember, aki vegyeskereskedéssel jár házalni ; köröskörül függnek és zörögnek rajta ezerféle önféjű, összeférhetetlen, gonosz teremtmények. Minden szakmát, melyről hall, hasznosnak és szükségesnek talál ; beiratkozik reá ; egyik könyvet a másik után megveszi ; (megy-e ki valaha, anélkül, hogy új könyvet ne hozna haza?) És bár csak az a könyv nyugodtan beporosodhatnék ! Azonban minden szakmának és minden könyvnek kijelöli az ő idejét, negyed-óráját, két és fél percét, naponként 5 egész 50 sorát. Minden ki van számítva. S közbe illesztve természetesen a hét jó szándék és ezek közé az Isten jelenlétébe való helyez-

kedések. Pusztá elszámlálásuknál is ki-melegszem a félelemtől és fáradságtól.

És ha még csak ez volna minden! De ez az ezerféle sáskaraj szakadatlanul megkettőzi és sokszorozza önmagát, mert Ön mindezen dolgokról még állandóan könyvet és számadást is vezet, ezek a számadások pedig maguk is egy sokfelé tagolt, mesterségesen kicirkalmazott rendszert alkotnak; vannak számadások, melyeket önmagának tesz, óránként, naponként, hetenként, ... s olyanok, melyeket lelki vezetőjének mutat be, ezek ismét egyszerűek, különösek, rendkívüliek és ünneplésesek. S ugyanennyi tabellát, lajstromot, fő- és mellékkönyvet kell Önnek vezetnie, a lelki vezetőnek pedig elolvasnia.

Természetes, hogy ez a raja a sok dolognak, gyakorlatnak és szándéknak nem akar Önnél szép szerével megmaradni. Ön tehát meg akarja őket bilincselni mindig újabb kötésekkel. S ha nem is látszanék szükségesek helyükre kötni a hűtleneket, Ön mégis mindig új kötelékeket keresne, mert a megkötözést és befűzést a dolog kedvéért folytatja. Ön előtt semmitsem ér a szabad elhatározás, a szabad cselekedet; mindennek valamiképen feladva kell lennie. Így csinál mindig új feltevéseket, ígéreteket, szóbeli és írásbeli szerződéseket önmagá-

val, gyóntatójával és Istennel. Nemcsak tudatossá és szándékossá tenne minden lélegzetvételt, minden érlökést, minden pillantást, hanem még esküvel is akarja fogadni, előjegyezni és megparancsolni. Semmi, épen semmise maradjon saját megfontolására és sugallatára, választására és elhatározására bízva ; Ön ezt engedelmességnek nevezi és igen tökéletesnek találja !

Gyermekek ! gyermekek ! már egészen elfáradtam pusztán attól, hogy ebben a kínzókamrában sétáltam. S most még nem is kísértsem Önt kiszabadítani belőle ? Nem, erre nem vállalkozhatom ! De egyet megteszek ; egészen távolról szeretném Önnek megmutatni azt az országot, melybe szeretném Önt és magamat is bevezetni, ha tudnám. Talán onnan túlról a belső szabadságnak legalább egy szellője áthatol hozzánk.

A lelkek abban az országban is meghajolva járkálnak, ők is nehezen hordoznak egy nagy terhet. De nem, nem terhet ! Nagy dolog, nagy feladat nehezedik rájuk ; s akárhogy is nevezzük : Isten, emberek, lelkek, egyház ; sokoldalú és sokat magába foglaló, de mégis egyetlen, egybeolvadt, osztatlan teher az. S megfelel neki egyetlenegy nagy érzület, mely uralkodik és

mindenható a lelkekben és akárhogyan nevezzük: hit, bizalom, szeretet, öröm, odaadás, imádás, munkás akarat; mindig ez az egyetlen, sokat magába foglaló, minden hangulatban és ingadozásban változatlan, nyugvó, erős és mégis hajlékony és alkalmazkodó érzület.

Belőle kiindulva a lélek nyugodt és állandó biztossággal lép minden elé, amit az óra, a nap, az esztendő, amit a véletlen sors és Isten sugallatai megkövetelnek; a lélek megy ide és oda, beszél és hallgat, imádkozik és szenved, ezerféle gondnak, ügynek és dolognak szenteli magát, ahogy épen jönnek, de szabadon, nem aggodalmaskodva; nem engedi magát tőlük húzni és vonszoltatni, nem forgácsolódik és veszelődik el, hanem az önfeláldozás egy nemével merően tekint arra az egy nagy ideálra, melyben minden összpontosul. De azért mégsem vak, nem álmodozó és akarat nélküli, hanem öntudata tiszta és éber, egyformán távol a kínzó és kicsinyes önmegfigyeléstől, valamint a gondatlanságtól és céltalanságtól.

Az ilyen lelki állapot ideálja az aszketikus munkának, bensőleg is értékes cél, ellenben minden egyéb csak eszköz: a napirend, a tételek, lelkiismeretvizsgálás, vezetés, megkötöttség. A napi munka

rendje és beosztása csak segítség és támaszték legyen, mely megvéd a szeszély, a határozatlanság vagy az unottság befolyásától. De nem szabad gátolnia ; ki-méletlenül le kell tiporni ott, ahol a léleknek és erős, céltudatos akarásának útjában áll. Továbbá a megkötöttség, az ígéretek és fogadalmak csupán vallomások és jelképek ; a lelket uraló és benne élő egységes akaratnak világos és diadalmas kifejezései. Proklamációi a léleknek, melyekben kihirdeti, amit tenni fog, nem pedig azt, ami fenyegetőleg áll előtte, kikerülhetlenül, mint egy átkos végzet, melytől nincs menekvés. És jelképei a lélek céljainak és útjainak, amelyeken mindig újra tisztázza és erősíti belső akarását. Olyanok, mint a zászló, melyet előtte visznek, mely útját jelzi, mely kezdésének hirdetését szemlélhetőleg mutatja fel mindenkor, mely felgyenesíti, ha bénulás, — megóvja, ha zavar fenyegeti. Azért nem is lehet ebből nagyon sok. A proklamációk csak egy alkalomra szólnak, korszakot alkotnak ; a zászlóknak pedig, melyek életünk pályája fölött hordoztatnak, szabadon kell lobogniuk és lengeniök ; a zászlók tömege ellenben összebonyolódnék és minket is menthetetlenül összezavarna.

Hasonló feladata van a lelki vezetés esz-

közének is ; mert ez is csak eszköz, nem öncél, nem ideál és legszebb sikere az volna, ha a lelket önállóvá és önerejűvé tehetné, Istenhez való benső céltudatosságát megadná s azután magában útjára bocsátaná. A vezetés a lelket halk, alig hallható szárnycsapással lebegje körül, éberén, de ne tola-kodón ; és hallgasson mindaddig, amíg a lélek bizvást és bátran jár ösvényén. A vezetés ne akarjon behatolni a lélek minden magasságába és mélységébe ; még kevésbbé kutassa át szögleteit és bujkáljon zugaiban. Bevárja, amíg a lélek maga beszél és finom érzékkel megbecsüli hallgatását és titkait. Tudatában van annak, hogy csak szolgál, szolgálja a léleknek, nem pedig parancsoló hajcsárja ; szolgálja Istennek, aki tulajdonképen igazi vezetője minden léleknek és csak imitt-amott használ fel erre embereket is. Azért az ilyen emberek legyenek tapintatosak és tartózkodók ; ne beszéljenek többet, mint amivel megbizattak ; ne nyúljanak bele, amikor nem hívják őket. Hordozzanak, vigasztaljanak, védjenek, segítsenek ; de ne zsémbeljenek, ne üzzenek-hajtsanak, ne kössenek meg, ne bénítsanak és ne igázzanak.

Minden utasítás, irányvonal, program és szabály, minden lekötöttség a szemé-

lyekhez és rendekhez, csupán eszköz, nem cél. Az eszközöknek pedig különbözőknek kell lenniök a lélek faja és mivolta, foka és ereje szerint. Ami egyik léleknek javára van, az a másiknak árthat ; ami ma segítség, holnap kölönc lehet. De ki mondja meg a léleknek, hogy mire van épen szüksége? Általános utasítások itt nem elég-ségesek, legkevésbbé, mikor csak nyomtatásban vannak. Olyan embernek élő vezetése, aki igazán csak Isten és a lélek hű szolgája és okos segítője akar lenni, akinek finom lelke, gyengéd szeretete, türelmes kimélete s mégis céljában biztos akarata van, az ilyen ember persze leg-tökéletesebb képmása és eszköze volna Isten eleven lelkének ; de még ennek a keze is túlságos durva. A lelki élet legfinomabb sejtszövetébe nem nyúlhat bele. Ehhez a fény finomsága kell, a láthatatlan, meg-foghatatlan és felfoghatatlan rezgések fi-nomsága, melyek Istentől indulnak ki. De hogyan hatoljanak be ezek, mikor a lélek valósággal be van falazva szándékok és szabályok közé? Hogyan vezesse Isten a lelket, ha ennek soha sincs ideje reá hallgatni ; hisz közben elmulaszthatná napirendjének egy pontját ! A nagy ten-geren keresztül Istenhez csak úgy juthat a lélek, ha engedi magát vitetni Isten lel-

kének szellőjétől, kegyelmének csendes vagy zúgó viharaitól. Ön azonban, barátom, úgy akar átjutni, hogy hajócskáját heves mozgásba hozza számtalan lökéssel; a hajó ingadozik és reng, — de azért helyéből nem mozdul vagy csak annyira, amennyire Isten árama megragadja és az Ön lökéseinek nyugtalan zezzugait legyőzi.

Annyira óhajtanám, bárha megértett volna. Mert Ön theológiát tanul. Isten áldja meg hivatását; de Ő tartsa kezét azon lelkek fölé is, melyeknek Ön egykor vezetője lesz!

TIZENHARMADIK LEVÉL.

Önbizalom.

Kedves «Jeremiás»! Azt hiszi, hogy az Ön siránkozásaival csakhamar jól fogok lakni. Nos, ameddig Ön meg nem unja, — én még kiállhatom. Én is megtanultam lassankint, hogy meglehetősen meg tudom őrizni szívem keménységét a lelki fájdalom tengerében, mely szinte nap-nap után elém tolul. S ez jól van így, mert különben elűsztatnák az embert a sírás hullámai s nem segíthetnénk senkin sem. Pedig némelykor

mégis tudunk segíteni — és ez a «némelykor» most Önt is illeti.

«Szerencsétlen természetének», ahogyan nevezi, gyökereit most felfedve látom ; azt a kívánságomat, hogy betekinthessek gyermek- és fiataalkori életébe, oly igaz egyszerűséggel teljesítette, hogy szeretnék érte köszönetet mondani ; ezzel mások szívében is tisztábban láthatok.

De ez mellékes ; azt akarja tudni, mit szólok az Ön «esetéhez». Igen ! majd rátérek Önre is, csak türelem ! Tehát először még egyszer le akarom Önt fényképezni, amennyiben elcsúfított lelkének ráncait és redőit néhány vonással utána rajzolom. Az Ön egész lényének jellegét, Barátom, lehetne nevezni bizonytalanságnak, hogy mit kezdjen önmagával, a világgal, az emberekkel és Istennel. Úgy tűnik Ön fel nekem, mint a falusi gyermek, aki hirtelen a berlini Potsdami tér közepében találja magát egyedül ; mindenütt hemzseg a sok veszély, elől-hátul, jobbra és balra ; állva maradni lehetetlen s minden mozdulattal épen a veszedelem torkába szalad az ember. Semmitsem bízik meg magában, — de ez nem alázatosság ám ! S ezért nem merészel semmit, meglép minden feladat elől, ha csak valamikép teheti ; emellett mégis égeti a beteges kívánság, hogy valamit tudjon,

érhessen, teljesithessen. Azután csupa aggodalomból, hogy képtelensége véglegesen bebizonyodhatnék, alkalomadtán kihívólag nekiront az embereknek és dolgoknak, előre tolakszik, kotnyelessé és vakmerővé lesz, középpontot keres, ahol megállhatna, lázasan kémlel egy magaslatot, melyet megmászhatna s ez nem lehet elég magas, mert az egész világot, — mindenekelőtt önmagát kell meggyőznie arról, hogy mégis csak képes valamire. Ez pedig nem büszkeség, miként féltékenysége sem alázatosság ; sem a büszke, sem az alázatos embernek nincsenek olyan lázai, mint Önnek.

Félelem embere ! Ön örökösen szökésben van és amellet azt sem tudja, hová és miként meneküljön. S honnan van ez? Ez a szakadatlan szökés és félelem nem az Ön «természete», hanem egy része a szülői ház hozományának. Csakis egy része ! Ön szülői házában kimondhatatlanul sokat és nagyot köszönhet, lényének legjavát, de lényének nagy akadályait is, melyeket azonban le kell győznie. Atyja hitvalló volt, szilárd és komoly, mint az acél ; a tapasztalatok, csalódások, keserőségek tüzeiben kovácsolódott ilyené ; nem tudott más lenni, mint aminő volt. Anyja pedig martir volt, de nem olyan martir, akit megvigasztalnak, akit az angyalok megénekelnek. Csendesén,

félénken és leverten, majdnem eltompulva ment az ő nehéz útján, annyi meg annyi évekig. És fiatalságát leírta Ön nekem, milyen fénytelen, milyen örömtelen volt; mennyire összeszorult gyermeki szíve már az iskola előtti években. Azután a hosszú kilenc év a gimnáziumban! Folytonosan kínos és pontos felügyelet, merev vasfegyelem, lélegzetfojtó szabadság, drákói szigorúság a büntetésben. Soha egy szó megalégedés, elismerés, meleg szeretet, soha semmi bátorítás, semmi fellélegzés. A gyermektől sohasem vártak semmi jót és derekasat s mégis a fenyegető követelések ostorát suhogtatták felette; nem vettek részt a gyermeki szív halk, félénk mozdulásaiban: nem is volt szabad megmozdulnia, kivéve parancsszóra, ami felügyelet alatt állt és illően korrigálva lett. Hogy pedig a gyermek valaha részt vehetett volna szüleinek érdekeiben, hogy pajtásmódra meghallgatták volna, arról szó sem volt!

Lássa, ezért kellett Önnek bizonytalanná lennie, félénkké, elnyomottá, bizalmatlanná és mégis mértéken felül, egészségtelenül, túlzottan «becsvágyóvá», miként Ön nevezi. Ó, bárcsak becsvágy volna! De az Ön becsvágya csak menekülés az összezúzó képtelenség elől, mely még mindig sujtja Önt.

De hogyan tovább? Mindenek előtt szűnjék meg olyan egészen különleges «esetet» látni önmagában, oly hallatlanul szomorút, lehetetlent, ziláltat. Szereti önmagát még jobban leszorítani minden valaha létezett alá, hogy legalább sajátlagos, külön helyzetének édességét ízlelhesse. Nem! az Ön esete igen közönséges, ősrégi, sokszor ismétlődő. Ön baj- és sorstársa igen sokaknak. Ó, barátom, nehéz hinni abban a sokat dicsért gyermeki paradicsomban, az ő kék egében és fehér s arany virágocskáiban. Az olyan ember, akinek egészen szép gyermekora volt, ritka; csak valóságos vasárnapi gyermekek dicsekedhetnek ezzel.

Azután számoljon le egyszer alaposan szüleivel, kik persze már régen elköltöztek, tehát szüleinek emlékével. Ön eddig félénken kerülte ezt a leszámolást, érezte a felbuggyanó gyűlöletet (úgyis milyen gyakran kellett magát a gyónásban szüleinek gyűlöletével vádolnia, szegény gyermek!), sohasem volt biztos benne, mit tartson szüleiről. Nos, az igazság fel fogja Önt szabaddítani; gyűlöletre époly kevés oka van, mint kritika nélküli kegyeletre. Szülei végtelenül jóakaratú emberek voltak, de bensőleg kötve és megtörve. Igen, az Ön vasakaratú atyja is megtört ember volt, kétfelé tört, egy merev és egy lágyan folyó

részre s az utóbbit önmagába fojtotta bele. Ó, mit kellett szegény embernek szenvednie, mire izzóan folyó bensejét bele préselhette kőfalak közé ; s azután még többet ! Szánakozzék atyján, ez fel fogja Önt szabadítani és jót fog tenni. Hát még anyja, akit alig ismert ! Mert mind az anya, mind gyermeke meggörnyedve jártak egy óriási teher alatt és soha, soha egymás szemébe nem nézhettek. Így tehát most végre nézzen szüleire bátran és szabadon, tisztelettel és száналommal, tisztán emberi megértéssel. Nem kell mesterségesen szemet hűnynia, mert nincs itt semmi gyűlöletre vagy megvetésre méltó. Azután pedig tekintse úgy ezeket a sötét gyermekéveket, mint egy fokozatot Isten iskolájában, melyen át kellett mennie. Hogy minő értékeket adott Önnek ez az iskola, azt most még nem tapasztalhatja, ameddig bensőleg nem áll fölötte. De sok gazdagság és kivált mélység van abban, amit onnan hozott. Adjon hálát Istennek az ifjúságáért is és azon emberi eszközökért, melyeket Isten felhasznált. Imádsággal legyen úrrá ifjúsága felett, hálát adva, önfeláldozóan, bizakodva. Úrrá lenni ! igen, most jön a fődolog !

Miután ekként leszámolt szüleivel, amit még nagyon alaposan át kell gondolnia, azt mondom Önnek, ami egykor Ábrahámnak

mondatott : Költözzél ki apád házából ! Függetlenítse magát ezen ház szomorú örökségétől és végre merészelje magát szabadnak és mentnek érezni minden békótól, minden nyomástól, minden félelemtől. Álljon végre a saját talpára ! Ön cselekvésében és mulasztásában még mindig rabszolgamódra függ az emberektől, miként gyermekkorában függött ; mindig aggodalmasan kémleli, mit mondanak és gondolnak mások, beleütközik-e Ön másokba és visszatetszik-e, meg vannak-e Önnel az emberek elégedve, vagy sem ; aki pedig ily aggodalmasan néz körül, — mint a falusi gyermek a Potsdami téren, — épen az kerül a kerekek alá. Hisz Ön nem szorult reá. Vannak tehetségei, sőt gazdag és jó tehetségei, van jóakarata, okos ítélete, éles megfigyelő képessége (aggodalmas gyermeki lépései önként megfigyeléssel jártak együtt) ; derekasat tanult, van állása, melyben működhetik, vannak emberei, kik jó szívvel vannak iránta, van Istene, ki megvan Önnel elégedve. Mindez megvan Önnek ; de nem hiszi el, nem akarja igaznak venni, nem mer reagondolni, nem merészel szabad futást engedni, magának és tudásának. Egészséges önérzetre akarom megtanítani ; ne féljen, hogy kevélységre csábítom ! mert az igazság sohasem ellensége az alázatos-

ságnak. Önnek pedig valódi értéke van, útja és feladata az életben. Járjon tehát és cselekedjék gondatlan ön-biztonsággal, azzal a nyugodt meggyőződéssel, hogy nem kell minden pillanatban újra bebizonyítania, hogy tud valamit. A világ ítéletével ne sokat törődjék, Istenről pedig gondolja ezt : nos, Ő tudja, miért van reám szükség és mit tartson rólam, és engedje magát át ennek az Istennek, úgy ahogyan van. Ne lássa benne talán az Ön elnyomó atyjának ősképét ! Ő tágas, szabad és jó, teljesen biztos a dolgában, miként gyermekében is ; mosolygó Isten Ő !

Hagyjon fel továbbá azzal, hogy folytonosan terveket kohol a parttalan tengerre, folytonosan menekül a Sehol-országba. Ott, ahol áll, ott a legbiztosabb ; ott, ahol jár, ott van saját országa. Tegye gondtalan nyugalommal azt, amit a nap és a körülmények feladatává tesznek, jól vagy rosszul, ahogy épen lehet. Sok fog sikerülni, ennek gyermeki módra örülhet ; némely dolgot elvisz a manó, nevéssen rajta ! Ön nem emberfölötti ember ; ilyen egyáltalán nincs is ; Önnek is megvannak korlátjai és gyengéi, mint mindenkinek. Ezt nem kell olyan tragikusan venni, mint Ön teszi. Önre nyomasztóan hat, ha tömeg közt kell állnia ; szeretne valami egyedülvaló lenni s ilyen

játszani. De épen ez az Ön hamis, gyerekes és beteges beállítása ; minden környezet még mindig nyomasztónak, korlátozónak, fenyegetőnek látszik Önnek. Ezért szeretne mindig különválni, a többiek elől elfutni, — fogadok, hogy kellemetlen érzése van, mikor az utcán szorosan clötte vagy mellette megy valaki. De ez még az Ön gyermekkori félelme. Hagyja a többieket menni, ahová akarnak. A nagy embertömeg közepett mindenki valami sajátos és egyetlen ; az élet nagy hadseregében minden közlegénynek megvan a maga saját és egyszeri értéke, ha még annyira is eltűnni látszik a hullámozó tömegben. Minek tehát külön előre tolakodni vagy félénken meglapulni? Ön is várja meg nyugodtan, mit ád az Isten tennie. Ha Neki nem sietős, akkor Önnek se legyen. Talán az Ön lelkét egyetlenegy óra kedvéért teremtette.

S most gondolja át mindezeket szorgalmasan, lélegezzék mélyen és szabadon s növelje magában ezt a nyugalmas életfelfogást ! Ez nem történhetik meg egy nap alatt. És írjon nekem továbbra is, amikor és ahogyan akar s ne aggódjék amiatt, hogy teljesíti-e várakozásaimat. Mert ezt úgyis meg fogja tenni, akár különösen fárad érte, akár nem. Látom már útját, amelyen járni fog — és örvendek neki.

TIZENNEGYEDIK LEVÉL.

A vallástalan jóság.

Igen tisztelt Uram! Ön valóban nem «homo religiosus», nem buzgó ember, ennyiből igaza van; de, hogy ebbe teljesen belenyugszik, mintha már elérte volna végső tökéletességét, ebben nem adok Önnek igazat. De nem ám pusztán szüleire való tekintetből! Igaz; ezek a jó, hű, meghatóan gondos emberek aggódnak fiúknak lelkéért; fájdalmasan érzik — és legfájdalmasabban akkor, amikor semmitsem szólnak, — hogy fiúk az egész családdal együtt nem járul a közös szent áldozáshoz. De a szüleire való tekintetnek magában véve nem kell Önt arra indítania, hogy görcsös fáradozással elsajátítson oly buzgóságot, mely Önnek talán épen nem felel meg. A katolikus egyház sem követel Öntől többet, hisz Ön hívő. Minden vásár- és ünnepnapon elmegy a szentmisére, egyszer-másszor az évben a szentségekhez is járul. Tehát praktizáló katolikus. Helyes! Az egyház nevében és megbízásából tehát nem tehetek Önnek komoly szemrehányást.

«Csak komolyat nem? tehát egy fél szemrehányás, egy aggodalmas s talán kissé szomorú kérdés mégis lebeg az Ön ajkain?» Nagyon finom hallása van Önnek, ha ezt mindjárt kiérezte. Igen, volna szemrehányásom, melyet szeretnék kimondani, de közelebbről tekintve, mindig elfojtom. Kérdést szeretnék Önhöz intézni, mely mögött aggodalom is van; de ezt az aggodalmat mindig megint kibeszélem a fejemből, ha kutató pillantást vetek az Ön szívére. Lássá, mikor egy különben ismeretlen fiatal emberről azt hallom, hogy katholicizmusát ezen a kimért, sőt kissé fukar módon nyilvánítja, akkor az ő «korrektségének» nagyon különböző magyarázatokat adhatok. Azt gyaníthatom, hogy vallási kötelességeit megszokásból vagy társadalmi vagy családjában rejlő tekintetek miatt teljesíti, különben pedig langyos és közömbös. Ez a magyarázat igen gyakran találó lesz. Azt is feltehetem, hogy belső vallási harcokba van bonyolódva, hogy hitéért küzd, hogy a vallási gyakorlatok értelmét és célját még nem tudta megközelíteni és ezért nem is tesz többet, mint amennyit az engedelmesség egyháza iránt, amelyhez tartozik, szigorúan megkövetel, mert túlzott és hamis szégyenérzetből a *többel* önmagával szemben való

becsületlenségnek, önsuggestió kísérletének, erőszakosságnak érezné. Vannak továbbá olyanok is, kik egészségük és munkaképességük érdekében kénytelenek a legkisebb mértékre korlátozni vallási gyakorlataikat, mert erőik nem bírják el belső életük súlyát és meghatottságát. Volt egy szent ifjú, gonzagai Alajos, kit el kellett tiltani Isten gondolatától; gyenge teste ennek a gondolatnak hevét nem tudta elviselni.

De Ön ezen osztályok egyikébe sem tartozik. Van azonban két ellentétes típusa az embereknek s ehhez képest azon utaknak is, melyeken lelkük jár: az *ethikai* ember és a *vallásos* ember. Végül mindkettő ugyanazon végcélnál találkozik, de effelé fordított irányból haladnak s a szellemek ugyanazon kapuit ellenkező irányban lépik át; ahol az egyik kimegy, ott kell a másiknak belépnie.

A vallásos ember Istennél, az ő országánál és szolgálatánál kezdi; innen jut el az erkölcsös cselekvéshez s ebben a cselekvésében lassankint, halk kezdettel, lassú korallszerű munkával, kristályosodik ki erkölcsi tökéletessége, szívének téressége, nagysága, szelídsége, ereje, hűsége és jó-sága. Ő előbb vallásos és a vallásosság segítségével lesz jó; azért jó, mert Istene

jó, akihez imádkozik, akiben remél, akinek szolgál. A másik típus, az erkölcsös ember, a jósággal kezdi ; bensőleg tiszta és gazdag, előkelő, erős és bölcs. Sugározza az igaz-lelkűséget és szeretetet, vigasztalást és segítséget, a szellemi napfényt, ahol csak megjelenik ; ez a jósága végül természetesen Istenre is irányul s ezért lesz vallásossá, épen mert jó ; mert az a jó, amit szeret, legfőbb értelemben és fokozatban épen az Isten. A vallásos ember jó lesz, mert Istene jó ; az erkölcsös ember vallásos lesz, mert jósága isteni. Végül tehát össze kell találkozniok a vallásosnak és erkölcsösnek, az isteninek és jóságosnak összeolvadásában.

Titokzatos irányítás sorolja az embereket e két osztályba ; nem saját választása vagy iparkodása teszi az egyest kezdettől fogva az erkölcsös vagy a vallásos típus emberévé. Hatalmas kéz állít minket útjaink kezdetére, az egyiket ide, a másikat messze szembe, az ég ellenkező pontjára ; mindenkinek az a kötelessége, hogy a kezdettől kiindulva járja meg pályáját a déli magasságig, ahol mindnyájan a közép-pontra találnak.

Ön, miként ezt rég megmondta önmagának, az ethikai kezdetűek osztályához tartozik s most már azt is tudhatja, miért nem vagyok még megelégedve Önnel. Állva

maradt a saját polusán ; miért nem vándorol? Épen Önnek van még sok keresnivalója és sokáig. Bizonyára nem kételkedem abban, hogy tisztasága és jósága mindig győztes és sugárzó fog maradni ; ez az Ön életének nagy kegyelme, melyet nem kell kiharcolnia, mely megadatott Önnek, lelkének hozományául, életének alaptőkéjéül, szellemi kezdésének anyatejéül.

Azonban szüksége van Önnek a vallássosságra, hogy végleg betetőzze jóságát, betöltse lelkét, betöltse életét. Ön még nem tudja, mit jelent az imádság, az Isten közelsége, a Megváltó szeretete, az áldozás és kegyelem, az örökkévalóság és a végtelenség. Nem is ítélné tehát ezekről és könnyelműen nem mondhat le róluk. Ez egy másik világ, a létnek egy dimenziója, szépség és boldogság, erő és teljesség, térség és alap s mindezt még fel kell födőznie Önnek.

Először is az etikája kedvéért ! hisz annak ez a háttere. Minden jósága és önzetlensége, igazságos akarata, önfeledt és örömet teremtő áldozati szelleme csupán szegélye az isteninek, az a határ, ahol az Ön lelke Istennel határos ; itt kezdődik. S innen egyenes út vezet be ebbe a mérhetetlen országba, Istenbe. Ő az a háttér, melyből az Ön etikája kilép, Ő annak a

talajnak láthatatlan mélysége, melyből az Ön virágai kinőnek. Ő a metaphysika, melyen minden ethika nyugszik, melyben minden jóságnak gyökere és teljesülése, alapja és értelme rejlik. Mikor tehát itt terül el szeme előtt egy kimondhatatlanul nagy és gazdag ország, miért nem akarja szemeivel megtekinteni, miért nem tudatába beolvasztani, beinni lelki látásába, hallásába, érzésébe?

Másodszor a lelke kedvéért ! Mert gazdagabbá, mélyebbé lesz, ha veleszületett jóságában és tisztaságában belemerül abba a tengerbe, melynek az Ön szívjósága olyan sugárzó felszínét mutatja. Igenis, Ön sugárzó, de egyelőre még csak felszín. Még nem ismeri és nem gyakorolja azt, ami a léleknek legnagyobb tette és legszebb erkölce, tudniillik tiszta szívvel szemlélni Istent, örömtől sugárzó szemmel köszönteni Istent, önfeledt boldogsággal szolgálni a Megváltót, mindent átfogó erővel, mindenre fogékony lelkülettel átkarolni a legfőbb jót, kialudt vágyakkal imádkozni a szent Isten előtt. Ó, ha majd egyszer Ön is tapasztalja ezeket ! Már most is gazdag Ön, mert tiszta, jó és nemes ; de gazdagsága még csak utalvány : oda kell mennie, ahol értékét felveheti.

Létezése kedvéért. Harmadszor : mert

ez az Istené, mert nem szabad annak önmagában nyugodnia és lezáródnia, hanem Ő körülötte kell keringenie, Ő feléje hajolnia, Ő beléje merülnie. El kell jönni annak az örökkévaló pillanatnak, amikor az Ön lényét be fogja tölteni Isten, legmélyebb redőiben és legkülső ágacskaiban is. Kell tehát, hogy gondolatai és akarátának legfinomabb gerjedelmei is beteljenek egykor Istennel. El kell jönni annak az örökkévaló pillanatnak, amikor az Istenre gondolás, az Isten szeretete átrezgi, elárasztja és körülfolyja Önt, — e nélkül léte nem érte volna el egész és végső célját, mely egyedül teszi értékké. Tehát egykor mégis vallásos emberré kell lennie, mert Isten az, aki barátjává akarja fogadni.

De miként lesz vallásossá? Vallásosnak lenni annyit tesz, mint áthatva lenni Isten személyes közelségétől, nagyságától és jóságától; annyit tesz, mint tegezni Őt és te-nek szólíttatni magát Őtőle, szemébe nézni, kezét fogva járni, mint egy hívő gyermek. Engedje tehát, hogy Isten reá tekintsen és megszólítsa! Álljon oda az Ő jelenlétébe, az Ő ábrázata elé! Ügyeljen szorgos gondossággal, mint aki szerelemért esd, bensejének minden vallásos gerjedelmére, hogy azok kicsirázhassanak. Isten maga fogja Önt olyanná tenni, aminőnek

akarja. Azután tapogasson Isten keze után ! Vagyis : fűzze össze szemlélődő munkával benső életének minden szálát : munkát, áldozatot, gondot, szenvedést, bánatot, szomorúságot, szeretetet, egész jóságát az Istenre való gondolással, aki hallgatólag szemlélője, szent tanuja, igazán őszinte megítélője, résztvevő barátja, hatalmas szellemi alkotója és buzdítója, céltudatos irányítója. Imádkozzék ! Mert tulajdonképen ez az értelme az imának.

Azután pedig haladjon előre fokról-fokra, ahogyan vezettetik ; ne sokat kérdezzen és töprengjen, de szünet nélkül menjen, keresve, megragadva, minden alkalmat kihasználva. Szinte utána kell futnia Istennek. Menjen el tehát olyan helyekre, ahol kegyelmével lakik, az ünnepekre és imádásokra, ahol Őt hívják. Álljon az áldozók közé vasárnap, de hétköznapiokon is ; térdeljen le az asztalhoz, ahol Ő a szent áldozásban adja magát. Szóval, ragadja meg az Ő kezét, melyet egyházának kegyszereiben kinyujtva tart és ne bocsássa el, míg meg nem áldotta Önt ! Megtörténhetik, hogy sok-sok évig csupán lelkének öntudatlan mélységében fog alkotni s Ön csüggedten kérdi már : hol van az én Istenem ? Végre egy napon majd meg fogja Önt szólítani, boldogító

vagy megrendítő közelségből. Ebben az órában vallásossá fog lenni. Igen, így fog történni ; az Ő feljöttének hajnalpírja már dereng az Ön alvó tengerei fölött.

TIZENÖTÖDIK LEVÉL.

A termékeny kereszténység.

Igen tisztelt Doktorné Asszony ! Szinte gondoltam, hogy «a vallásos típus» nem fog Önnek nyugtot hagyni. Az a levél, melyet ama «ethikai típushoz» intéztem, Önnek «szívéből volt írva». Igen, ezt el is hiszem ! mert Ön látja, hogy már oly magaslatra érkezett, amelyet amannak még meg kell másznia. De ott azt is mondtam, hogy még a «vallásos ember» sem érte el tökéletességét s ez találta Önt és kiragadta mindennapi templomjárásának nyugodt biztonságából. És nekem nincs is szándékom Önt ismét megnyugtatni s azt mondani : ó, hisz az nem úgy volt értve. De bizony *úgy* volt értve ! Még Önnek is csendes szobáiból — talán — egyszer útra kell kelnie és vándorolnia, Önnek is, aki most éveinek magasságából tisztult nyugalommal néz vissza életének zarándok-

útjára, mely már messze mögötte maradt — talán ! — Önnek is le kell még egyszer vagy majd csak ezentúl szállnia a cselekvés völgyeibe. De nem ! Hisz nem sokat tudok Önről ; Isten ismeri buzgóságát kívülről és belülről ; talán nem is kell már élete feladatából pótolnia, helyrehoznia semmit. De a kérdést mégis fel kellene egyszer vetnie, nyugodt tárgyilagossággal és eltökélt becsületességgel. Próbáljuk meg egyszer együttes munkával felállítani lelkünk előtt ezt a kérdést.

Biztos tényekből indulok ki, melyeket bizonyosan tudok. Ön gyermekkorától kifejezetten vallásos lélek. Mindig szerette a mindennapi templombajarást és az isteni tiszteletet, leginkább a hosszan tartókat. Most pedig, özvegységének csendes nyugalmaiban senkisének akadályozza abban, hogy nap-nap után több órát töltsön Isten házában, — ezt azelőtt, sajnos, gyakran akadályozták és rossz néven vették. Egész életében nem ismert nagyobb élvezetet vallásos könyvek olvasásánál ; olthatatlan szomjjal keresett és kapott fel minden új buzditást vallási dolgokban, új feltárásokat és belátásokat, az imádság és ájtatosság új formáit és formuláit. A vallásos élet ezen szó különös értelmében, tehát ájtatossági gyakorlatok, templomok látogatása,

templomi ünnepeken való részvétel, a vallásos és épületes irodalommal való foglalkozása, ez volt mindig életének közép-pontja és tartalma.

S ez a vallásos élet nem volt Önnél természetlen, bizonyára nem ! Magától értődőnek találta, hogy Isten és az egyház parancsolatait híven megtartsa ; mint derék és nagyon jellemes leányt ismerte meg és tanulta Önt becsülni a férje, kinek hosszú éveken át gondos, hű felesége és ügyes háziasszonya volt, takarékos és gazdálkodó. Isten megáldotta Önt gyermekeiben ; mindegyik jó és hasznos emberré lett, élő bizonyítékai a szülői ház értékének és erkölcsi magasságának s az előttük világító anyai példa nagyságának és erejének. Az erőt pedig ehhez az élethez, mely telve volt kötelességgel és áldozattal, gazdag volt fájdalomban és lemondásban, Istenben, a szent bíróban és jutalmazóban való hite adta meg Önnek, az Ő akaratára való gondolás és az erős remény egy túlvilági életben, mely minden vágyat betölt, melyben minden földi zarándoklat célját és értelmét találja. A szentségek vétele mindig új buzdítást és erős támaszt nyújtott Önnek ; ezt volt őrzője és védelme, vezetője és pályája, melyen biztosan és állhatatosan haladt előre. Vallása tehát termé-

keny volt, hite nem volt hatástalan és halott ; valóban erkölcsös életet élt a válás serkentése és vezetése mellett.

És mégis, — vajjon valamely más ideál nem tehetette-e volna meg ugyanezt? Például a kötelesség vagy a polgári szokás és tisztesség gondolata, avagy eljegyzése után szeretete férje és gyermekei iránt? Ilyenféle ideál nem minden embernél hozna létre oly magasan és tisztán álló erkölcsi életet, mint volt az Öné. Hisz Önnek a jószágos Isten annyi segítséget és kegyelmet adott hozományul az életére. Természettől fogva nyugodt, rendezett, harmonikus lénnel bírt, lelki és testi tehetségei szabályozott viszonyban voltak ; szigorú és erős formák között nevelkedett. Életéből hiányoztak a felrázó válságok, a megrendülések és forradalmak s azok a szégyenletes, pusztító kudarcok, melyek annyi más, kevésbbé szerencsés embernél a lét minden értékét újra meg újra kérdéssé teszik, sőt meg is semmisíthetik. Ezenfelül híven támogatta Önt Isten segítő kegyelme, mely nélkül az erkölcsileg jó élet hosszabb időn át egyszerűen lehetetlen.

Igy jutok tehát el az elhatározó kérdéshez : Vajjon az Ön vallásossága, amint fent leírtam, oly teljesítményt hozott-e létre, mely egyedül és lényegileg az ő

sajátja? oly gyümölcsöt, mely csakis az Ön keresztény voltának szőlőtővéen érhetett meg? Ha pedig ilyen gyümölcs nőtt rajta, akkor is és még így is, ez a módja az Ön vallásosságának, a vallási eszközök ezen óriási mérvű felhasználása elért-e mindent, ami benne rejtett, célok, képességek és lehetőségek dolgában? Vagy talán olyan vallásosság volt, melynek nem kellett további célokat szolgálnia, önmagának volt-e célja, tökéletesen megnyugodva önmagában és önmagáért jogosítva a létre?

Ezt az utolsó lehetőséget mindjárt tagadnom kell, mert Krisztus egyik szava így szól a gyümölcsözésről: «Azért választottalak titeket, hogy elmenjeteK és gyümölcsöt hozzatok», Nem fogja talán ezt az ellenvetést tenni: Nos, a tanítványok gyümölcse épen vallásos életük volt, hitvallásuk, napi és óránkénti imájuk, templomlátogatásuk és Úrvacsora-ünnepeik. Nem, ezek a tanítványok «azért küldettek a világba, hogy tanítsanak minden népeket!» — Még vallásuk legszentebb gyakorlása, a Mesterrel való érintkezésük sem volt öncél; csak kevés ideig lehettek Ónála, hogy azután kiküldhesse őket; küldetésnek kellett gyümölcsként kifejlődni az ő szívbeli és ima-közösségükből az Atya-

Istennel és Fiával, Jézus Krisztussal. Tehát, nagyságos Asszony, küldetésnek kellett származnia az Ön ájtatosságából, templomlátogatásából, szentségvételeiből és egyházi ünnepeiből is ! Így tehát megint csak visszatérünk kérdésünkre. Vajjon az Ön leányi és asszonyi élete, ahogyan azt Ön élte s amily gáncs nélkül és elismerésre méltón áll mindenkinek szeme előtt, beteljesedése volt-e vallási küldetésének ; az egész gyümölcs volt-e, amelyet Önnek Krisztus szólótöve és csakis ez érlelhetett?

Nem tekintem azt a gyümölcsöt, mely lelki életének öntudatlan mélységeiben fakadt és láthatatlanul és hangtalanul átnő az örök életbe ; a kegyelmi életnek napról-napra erősödő gyümölcsét, az Isten gyermekének létébe és teljességébe való bele erősödést, a léleknek azt az istenesülését, mely itt lenn még el van fátyolozva ; csak az örök dél világosságában fog nyilvánvalóvá lenni, ami bennünk már most növekszik, az a csoda, amivé egykor leszünk. Tehát keresztény voltunknak ezen leglényegesebb gyümölcséről most nem beszélek. Ezt Isten maga fogja egykor Önnek leleplezni, egy édes szavával atyaságának, mely már itt a földön életet fakasztóan működött Önben.

De ennek az istenesülésnek, mely Isten egyszülött Fiának képére meggy végbe bennünk, mindenek fölött a szentségek erejénél fogva, melyekben Isten Fia közli magát velünk, ennek az istenesülésnek már ebben az életben is lehet, sőt kell áttörnie és átfénylenie, növekedő világossággal ; amikor szellemi és lelki életünkben Jézusnak, Isten Fiának szellemi és lelki életéhez való áthasonulás meggy végbe, amikor egy-egy tanítványában megnyilvánul az Ő lelkülete, amikor Isten újból emberi alakot ölt egy emberi szív érzésében és cselekvésében. És most kérdezze önmagától, tisztelt Asszonyom, Jézus tanítványa : kereszténnyé lett-e Ön ilyen értelemben az Ön vallásossága által? nagy Istenünk és Megváltónk Jézus Krisztus epiphaniájává? Helyesen ért-e Ön engem? Nem az egyes tetteken van a súly, bizonyos teljesítményeken vagy épen szavakon. Nem is egyedül a kötelesség teljesítésén és kifogástalan magaviseleten ; nem is a keresztényi szeretet parancsának teljesítésén jótékonyság és gondoskodás által, — mindezt mint magától értetődőt feltételezzük ! Inkább egy bizonyos kinyomat az, mely az egész lénynek és létezésnek valami hasonlóságot kölcsönöz Jézussal, egy sajátságos légkör, mely az embert

körülárasztja, fénysugár, mely kitör belőle, melegség és messzeség, nyugalom és erő, béke s a közlésnek és odaadásnak egy csodálatosan tartózkodó és mégis nyughatatlan hajlama; hogyan is írhatnám le? Olyan ez, mintha Krisztus újra megjelent volna, vagyis inkább, mintha ilyennek kellene lennie, ha ebben az emberben és ilyen életformák közt megjelennék, — öntudatlanul vagy félig tudatosan ez a benyomás tolul mindenkire, akinek egy sajátképeni, valódi kereszténnyel van dolga. Igen, ilyennek kellett lennie Jézusnak; ezt gondoljuk akaratlanul is és ha az evangéliumok s az apostoli kereszténység összes szent emlékei, melyek írásban és hagyományban napjainkra eljutottak, megsemmisülnének, Jézus egy valódi tanítványától az Ő szemeinek fényét, hangjának lejtését, kezének puhaságát és erejét, szívének dobogását megint el lehetne lennünk, le kellene olvashatnunk.

Igen, Jézus egy ilyen tanítványának, ilyen keresztény nőnek megpillantásánál mindjárt képét és fogalmát kellene kapnunk Istennek, szinte Isten szemléletét, miként Jézus látásánál nyerték: «Aki engem lát, az az Atyát is látja». Az ilyen emberben azután nem csupán a bűn kerülését látnók, vagy a kötelesség teljesítését

vagy a jócselekedetek egy összegét, hanem meg kellene rajta éreznünk nyomát, élő meleg lehelletét a jóságnak egyáltalában : Istennek. Mert Isten a jó és a jóság, — semmi egyéb, Ő nagy, tágas, szép, erős, boldogító, tiszta és általában valami leírhatatlan. Igen, ilyen az Isten, végtelenül szeretetreméltó, ezt gondoljuk Jézusnak és tanítványainak látásánál. Olyan egyedülvalónak, összehasonlíthatatlannak és ki-meríthetetlennek kell lennie, mint valódi gyermekei, akikkel találkozunk.

Tisztelt Doktorné Asszonyom ! Kérdéseimet, melyeket fent az Ön vallásosságának gyümölcsei felől felállítottam többé nem Önhöz intézem. Hogyan illetne meg engem ilyen kérdezés? De elküldöm Önnek ezt a levelet, mint egy csendes, szégyenlős és aggodalmas kérdés formulázását, melyet senkinek sem szabad más emberhez intéznie, csupán — önönmagához.

TIZENHATODIK LEVÉL.

Személyes és dologi vallás.

Kedves Barátom! Miként neked és nővérednek megígértem, még egyszer visszatérek heves vallási vitatkozásunkra, melyet Porciunkula-vasárnap estéjén folytattunk. Ezen a helyen teszem azt, mert Te magadat «a művelt katolikusok ezreinek» szószólójaként jelölted meg. Hadd vegyenek tehát részt fejtegetésünkben ezek az «ezrek» is. Még egyszer emlékeztetlek barátságos háborúságunk kitörésére, és arra, hogyan állt a harctéri helyzet, mikor széjjel mentünk. Mindjárt érkezésemkor elbeszélted, kissé gúnyolódó hangon: «Nővérem ma új világrekordot teremtett a templómlátogatásban». Nővéred nem felelt semmit a gúnyra, hanem az ő anyai, aggódó modorában így szólt: «Gondolja csak, fivérem a szent Porciunkula-vasárnapot egészen haszon nélkül hagyta elmulni!» Ennek Te élénken ellentmondál és igen komolyan kijelentetted: «Haszon nélkül? ki állíthatja ezt? Én Mária kérdésére, hogy hányszor nyertem el a

teljes búcsút, csak azt jelentettem ki, hogy nem is tudom, egyáltalán elnyertem-e valaha?» Ezt a feleletet némileg alattomosnak és kitérőnek találtam s ekkor végre felhagytál minden tartózkodással és nagy tűzzel, hatalmas beszédet mondtál a «dologi» vallás ellen, ahogyan azt nővéred gyakorolja. A Te vallásod ellenben «személyes», minden az Istenhez való személyes viszonyra van beállítva; Te nem akarsz az ájtatosság tárgyaiba kapaszkodni, sőt egyáltalán nincs is szükséged «kegyszerekre, érmekre, ereklyékre, búcsúkra és hasonló kegyelmi kincsekre.»

Azután pedig szenvedélyes tűzzel támadtál nővéred ellen, ki mindehhez hallgatott. Szerinted az ő vallása egy neme a kapitalizmusnak; ő egész garmadával gyűjti az ú. n. vallási dolgokat, érmeket, keresztek, skapulárékat, képecskéket, s több effélét; ezen látható alakú vallási kincsekhez jön azután még egy láthatatlan kegyelmi kincs, melyet ő Isten arculata előtt felhalmoz s mellyel egykor előtte csillogni akar, vagy inkább ítélőszéke előtt magát biztosítani reméli. Biztos helyen akar lenni érdemei és búcsúi mögött; folytonosan falat rak magának, mely mögött Isten fenyegető vagy követelő tekintete elől elsáncolhatja magát; s így való-

sággal elveszti szem elől az Istent, csupa buzgóságból.

Igy beszéltél akkor! Mind a hárman igen elkomolyodtunk s hosszabb ideig mély hallgatás uralkodott a nyári estétől megvilágított szobában. Én azután védelembe vettem testvéredet; az ő vallása épen nem dologi, hanem legalább is annyira személyes, mint a tied; s az olyan dologi vallás, aminőt leírtál, sokkal alacsonyabban áll, semhogy egy olyan lélek, minő Máriáé, azzal megelégedhetnék. Ilyenformán beszéltem én. De végtére mind a kettőtökkel meggyúlt a bajom. Te azt találtad, hogy én is ép oly dologiasan gondolkodom, mint az a sok, búcsúra áhítózó, aki ma a templomajtók előtt állt; testvéred pedig azt vélte kiérezni, hogy bensőleg én is a Te pártodon állok, vagy legalább is a Te «pogány kevélységedet» méltatlanul ápolom és kímélem. Te erre nevetve így szóltál: «igen, igen, ezt megértem; úgy látszik, hogy neki megvan minden lélek számára a maga külön kis igazsága». Ezért testvéred feddett meg: «János, te tulajdonképen semmit sem véssz igazán komolyan s ez a legrosszabb benned!» Ebben azután teljességgel igazat kellett neki adnom s így váltunk el, — az ütközetet félbeszakítottuk.

Most pedig itt vagyok megint és csakugyan a «Te kis külön igazságodat» szeretném neked megmondani. A kereszténységben nem lehet s nem szabad lennie másnak, mint személyes vallásnak, dologinak nem. Ebben igazad van. Tehát olyan valódi kereszténynek, aminő kétségtelenül a testvéred, bizonyára nem szabad csupán dologi vallást tulajdonítanod. Ebben *igazságtalan* vagy iránta s ez sokkal rosszabb, mintha nem volna *igazad*. A valódi vallásosság középpontjában csakis Isten személyisége állhat: benne hinni, benne bízni, Őt követni, előtte leborulni, Őt átkarolni és bírni, ez a vallás. Ő és a lélek közé semminek sem szabad tolakodni, még egy szentnek sem, még Jézus Krisztus testének és lelkének sem, annál kevésbé valami holt dolognak. Nem szabad itt semmi elválasztónak lenni, ami a lélek előtt Isten látását elfödi vagy amivel, mint egy fal mögé, Isten látása elől elrejtőzhetik. S az olyan vallásosságban, aminőt Mária nővérednek szemére vetettél, igazán a kegyszereknek egész hegye tornyosulna Isten és a lélek közé; szent tárgyak, érdemek, tettek, jogcímek volnának felhalmozva, mint egy magasabb fokú hatóság, mely Istent kötelezné, mint fal, melyet az Ő igazságossága át nem léphetne, mint gát, melyen az Ő

szabadságának hullámai megtörnének, mely mögött nem volnánk már az Ő alap- és végnélküli irgalmasságának kiszolgáltatva. Itt a lélek biztosítva volna *Isten előtt*. De a kereszténység azt követeli, hogy biztosítva legyen *Istenben*. Lásd, ily két kis szócskában van itt a különbség kereszténység és pogányság között, orthodoxia és eretnekség között.

Ennyiben tehát igazad van, de itt vége is van a Te «igazságodnak». Ne álljon semmi *elválasztó* Isten és a lélek között. De Te azt kívánod, hogy semmi *összekötő*, semmi *közvetítő* se legyen köztük. De hogyan akarsz akkor átjutni Istenhez, ha nincs hozzá híd? Gyermeki kézzel akarsz a csillogok után nyúlni? Gyermek! összes emberi fáradozásoddal s habár lábujjhegyre állasz és karjaidat a magasba nyújtod is, amennyire bírod, mégsem fogod őt elérni. Nos, tehát Isten jöjjön tehozzád! Merész kívánság! Majdnem olyan vakmerő, mint egy blasphemia. Ő azonban, a jóságos és irgalmas, valóban el akar jönni egykor, boldog teljességben. Így fog akkor szólni: «Én, én magam kerekedtem föl és mindenkor nálad vagyok». (138. zsolt. 18.) Akkor minden hidak felszedetnek, mert senkinek sincs már szüksége rájuk; és «sem napnak, sem holdnak nem kell már világítania»,

hogy megmutassa neked Isten városát ; mert Istenben magában fogod látni a napot és a holdat. Maga a fény is csak Őbenne lesz előtted láthatóvá, annyira közel léssz Hozzá. «Az Ő fényességében fogjuk látni a fényt.» De — «most még nem nyilvánvaló, ami lenni fogunk». Egyelőre Isten, az Egyetlen és Minden, igen sokfélekép beszél hozzánk, sokféle követeket küld hozzánk ; hidakon és ösvényeken jön velünk szembe, látható dolgokban nyilatkozik meg s megjelenik láthatólag és mégis elrejtve egyszersemind. Teremtett dolgokat, jeleket, képeket, adományokat küld maga előtt, mint forgószelet, mely közeledtét hirdeti, de Ő maga nincs a viharban, csak mindjárt utána jön, halkan, mint az esti szellő ; mert amikor Ő maga jön, nem kell neki szó, melyet előre küld ; Ő maga, Isten, a szó, mely ekkor hozzánk beszél.

Te sóvárgó gyermek, látod, az Atya egykor majd fel fog emelni és karjaiba zárni téged, de amíg ezt megteszi, te nem kezdhetsz mást, minthogy megragadod ruhájának szegélyét és belekapaszkodol, Isten sokfélekép díszített, messze lebegő palástjának szegélyébe. Miért veted meg hát mindazokat a követeket, taglejtéseket, jelképeket és hasonlatokat, melyekben Ő most lelkedhez szól s melyek Őt előtted

feledhetetlenné tehetik? Miért utasítod vissza a kelyheket, amelyek felfogták szeretetének egyik-másik cseppecskéjét, annak a szeretetnek, mely egyelőre ezerszeresen fénylő záporosóként árasztja el a világot? Minél egyénibb a vallásosságod, annál hálásabban fogod szemlélni az útjelzőket, melyeket Isten mindenfelé felállított; mindegyiken ez a felirat van: Istenhez! Annál megindultabban fogja lelked tisztelni — és szükséghez képest fel is karolni mindazon adományokat, melyeket Isten a kegyelem és a megszentelés eszközeiként elénk állított. Bizonyára csak eszközök ezek és csakis úgy veszünk belőlük, mint egy dúsan megrakott asztal adományaiból; de a megszentelődés eszközei; eszközök, melyek összekötnek Istennel, melyek fény-hidaként simulnak Isten és a lélek közé. Persze nem kell válogatás nélkül nyúlnod mindannyihoz. Van közöttük néhány, kevés: hidak, melyeken minden léleknek át kell menni, kelyhek, melyekből mindenkinek kell innia, aki Krisztusban részesedni akar. «Aki nem születik újjá a vízből és Szentlélekből» — és ismét: «aki nem eszi az én testemet és nem issza az én véremet, annak nem lesz meg az élete». De igen-igen sok más csak választására van bízva a léleknek, ahogyan kinek-kinek termete és kora,

vágya és szüksége megkívánja és használni akarja. Ezen jelképek egyikét sem szabad tehát megvetned, sem a skapulárét és az érmeket, sem a szentelt vizet, vagy az egyház áldásait, vagy az ő büntető parancsait és engesztelő jeleit, élők és holtak felett, sem elköltözött gyermekeinek szent tete-meit, sem a tömjént, mely régi képei és oltárai körül lebeg. Persze seholsem szabad elzárniok tekintetedet és utadat Isten felé, de ezt bizonyára nem is teszik. Az olyan lélek előtt, amely egyszerűen és gyermekien nyúl Istene felé, ahol csak az isteninek nyomát és emlékeztető jelét látja, ahol csak nagy palástja szegélyének egy darabkája elsuhan ; olyan lélek előtt, mely emellett jóságos is, tiszta, vidám és bátor, ilyen előtt szent lesz minden dolog és minden szent dolog elé letérdel, tiszteletteljes és háladatos hallgatásban ; s épen ezáltal maga is tisztábbá, jobbá és odaadóbbá lesz ; valósággal közelebb jön Istenhez, mikor a boldogságos Szűz érmét megcsókolja vagy lefekvéskor szentelt vízzel keresztet vet.

Mit tegyek hát? kérded Te. Skapulárét viseljek? és sok búcsút nyerjek? Talán egykor ezt is meg fogod tenni. De legsürgősebb feladatod most még más. Tökéletesítsd és tisztítsd meg «személyes vallásodat», melyre

egy kissé büszke vagy. Az Istennel való személyes, bizalmas közösséged viszonyából meríts több szeretetet, több tágasságot, több megértést az isteni működés és az emberi keresés és imádság minden alakja és foka iránt. Akkor majd sejteni fogod azt a mély jelentőséget, melyet testvéred az ő jámbor «szentségeinek» tulajdonít s ami az ő vallásának sajátképeni belső és maradandó magvát alkotja. Sejteni fogod, hogy épen ő minden jámbor gyakorlataihoz és szent lim-lomjaihoz hatalmas és egészen személyes szeretetből kiindulva jutott el. Persze, minden éremnél szebb lesz az Isten élő képe egy alázatos és örömmel szolgáló lélekben. Hogy valamikor Te is fogod-e viselni és csókolni az ő érmeit, azt nem tudom ; talán a Te lelked termete és alkata nagyon is különböző. De az ő lelkének beállítását Te is megnyerheted, ezt a saját-szerű beállítást Istenhez és adományaihoz, a szent képekhez és szokásokhoz, az isteni-nek minden alakjához és edényéhez ; ezt a beállítást meg is kell nyerned s ennek neve : szabadság, tisztelet és szeretet !

TIZENHETEDIK LEVÉL.

Sokléleség és egység a vallásban.

Barátom! Hosszú levelének egészéből csupán egyetlenegy kérdést szakítok ki, melyet a végén mintegy függelékül akasztott a többihez: «Mindenekelőtt» írja, «azt szeretném Öntől kérdezni: Mi tulajdonkép a vallás? Az én vallásom? Ebből a kérdésből indultam ki hosszú idő előtt és még nem találtam reá feleletet. A könyvekben levő definíciók nem mondják meg, én magam pedig nem találom meg». Mosolyognom kellett ezt olvasva, mert az előbbi lapokon Ön tulajdonképen egész pontosan leírta vallását, nem ugyan fogalmakban és definíciókban, hanem lelkének és cselekvésének harcaiban és zürzavaraiban, hangulataiban és szomorúságában, élményeiben és fáradozásában.

De Ön tudatával is akar bírni vallásának. Szeretne világos, elhatárolt és egységesen átdolgozott felfogást kapni vallásáról! Ez nehéz, barátom! A vallás oly végtelenül sokoldalú, sőt ilyennek kell is lennie, mert hisz élet, az életnek mélysége és teljessége!

Hogyan lehetne tehát szegényebb az ezerszínű és ezerhangú életnél? S minél vallásosabb valaki, minél komolyabbá, átéltebbé, tett-erősebbé lesz buzgósága, annál fájdalmasabban jut tudatára annak, hogy a vallásos életben még sokféle világot kell bevándorolnia és sok térségen élnie, melyeket nem képes egyszerre átfogni és átkarolni, melyeknek összefüggése és kölcsönös helyzete homályos marad előtte. Világosan tudatos-e Ön előtt az úrnapi ujjongó körmenet és az ünnepi misék pompájának vállalása? Azután gondoljon a betegápolás vallására, melyet a szegények «irgalmas nővére» ápol egy piszkos, nedves pincelakásban, a nyomorultak, a züllöttek és elvetemültek éjjeli menedékhelyén! Ez a kétféle vallás vajjon van-e rokonságban egymással? Abból az éjjeli menedékházból pedig menjen a tanterembe, ahol a csendes, elmés, tudós felállítja a keresztény dogmatika gondolatainak épületét, csupa transcendentális dolgokból, melyeket átleng a földöntúlinak és a természetfölöttinek hűvös és tiszta levegője. Micsoda közösségben van ennek a néptől távoli, magányos gondolkodónak lelke annak az irgalmas nővérnek lelkével, aki hosszas virrasztásainál a betegágy mellett egyik szentet a másik után hívja segítségül és tiszteli egy-egy rózsafüzér elmon-

dásával? Közlöm Önnel egy levél kivonatát, melyet az Önével egyidejűleg kaptam; láthatja belőle, hogy más valaki is, aki életét úgy mint Ön, az emberszeretetnek és gondoskodásnak szentelte, hogyan vesződik e gondolattal: Mi tulajdonképen a vallás? az én vallásom?

«Beuronban megtanultam, hogy a periferiáról a középpont felé menjek, önmagamtól a közösség felé. Ott értettem meg legelőször a «communio sanctorum» gondolatát. Munkámat, sőt egész lényemet csodálatosan megtermékenyítette a liturgia. Értelem, célra való törekvés jutott bele; hisz az egyéninek az egyénentúli mellett kell növekednie, megnyílnia a közösség szükségletei és feladatai számára. Azóta a miséáldozat lett vallásos életem középpontjává. És mégis, — a praktikus munka annyira ellessége a liturgiának, hogy más segédforrások is kellenének nekem, nem egy belső feladat megoldásához. Sokszor én magam is annyira keresztet hordozó Én vagy vágyakozó Én vagy bánatos Én vagyok Istenem előtt, hogy az imádság egyéni, szertartás nélküli formáját sürgető szükségként érzem. Azután pedig mindennapos érintkezésben az egészen lesujtottakkal, megvertekkel, megkeményedettekkel, akik mégis annyira vágyakozók, a szegényekkel

és igazi kereszthordozókkal, Szent Ferencet kell útítársamul választanom, nem pedig Szent Benedeket ; őt nem értik meg mindezek az emberek, kik az árnyékban élnek. Az ő módja, ahogyan Istent tiszteli, idegen marad előttük, nemcsak formája, hanem tartalma miatt is ; ez meghaladja őket. S akkor ott állok én, aki a szellemi és vallási életben szintén keresem vagyfelállítani szeretném a közösséget a szegényekkel és a nyomorultakkal, az elnyomottakkal és a szolgaságban sínylődőkkel, — és távol vagyok tőlük ; különböző nyelven imádkozunk. Látom, így nem lesz bennünk egység. Pedig meg kellene találnunk azt az utat, melyen mindnyájan közösen elmehetnénk Istenhez, akár királyok vagyunk, akár koldusok ; bölcsek vagy balgák, elkényeztetett vagy ütlegett gyermekek. Az egyes ember erejét felülmúló feladatnak látom, hogy necsak eklektikus legyen a szellemi, vallási életben, hanem hogy valóban megtalálja és gyakorlatban is élje synthesisét, annak, amit elkülönítve oly csodálatos plaszticitással látunk magunk előtt Szent Benedek, Szent Ferenc és Szent Ignác három nagy rendjének közösségében : imádunk Téged, szeretünk Téged, megvédelmezzünk Téged ! Vagy talán mi világiak is egy különös irányt válasszunk magunknak, az egyol-

dalúság veszélye mellett is? Vajjon életem is vagy a benedeki, vagy ferencrendi, vagy jezsuita szellem lenyomatát viselje?»

Látja, Barátom, Ön nem az egyedüli, aki érzi, milyen nehéz a keresztény élet összes elemeinek synthesise, egységesen keresztülvitt átnézete és összefoglalása! Hogyan oldjuk meg a feladatot, ezen synthesis megalkotását? Először is nem mindenkinek van szüksége erre a synthesisre, tehát nem is kell mindenki számára keresnünk. Talán a legtöbb ember öntudatlan választást tesz, természetes tehetségeinek, nevelésének, életkörülményeinek és a természetfölötti kegyelemnek befolyására. Jézus Krisztus határtalan teljességéből elsajátítja egyikét vagy másikat az Ő buzditásainak, utasításainak és példáinak: imád-ságos lelkületét, erejét a szenvedésben, megváltó szeretetét, könyörületét a nép iránt, harcos szellemét, magányosságát vagy az emberek és emberi lelkek fáradhatatlan keresését. Őbenne bizonyára megvolt a synthesis, melyet Ön fájdalmasan nélkülöz; Őbenne nem voltak széthulló és széthúzó részek, hanem egyetlenegy összefoglaló erő; nem volt Ő sok fénysugár nyalábja, hanem egyetlenegy fehér fényesség. Őnála egészen természetes volt, hogy a magányos imádkozó leszállt az éjjeli hegyekből és

körülfogták őt a segítséget keresők ; az Ő szava : «engedjétek hozzám jönni a kisdedeket», ép olyan magától értődőn és sajátjaként hangzik szájából, mint jajkiáltása a farizeusokra és mint búcsúzó beszéde, mely a háromszemélyű Istennek és a világot megelőző végzéseinek titkairól szól. Igen, Őbenne a synthesis tökéletes volt. De hisz Ő volt az Ember fia ; az emberiség teljessége volt meg benne, mert az istenség teljességét bírta. Aminek pedig Őbenne összefoglalva kellett lenni, mert Ő volt a forrás, az mibennünk, akik körülálljuk Őt és markunkkal merítünk az Ő teljességéből, csak elosztva és feloldva jelenhetik meg. Engedjük hát, hogy tanítványai és szentjei egy-egy sugárral, egy színnel, egy drágakövel ékeskedjenek az Ő gazdagságából ! Hagyjuk Őt magát kiosztani talentumait : ötöt, kettőt vagy csak egyet ; különbözők ezek valamint számban, úgy jelentőségben és csillogásban is. Miért lennének oly kotnyelesek és miért követelnők minden léleknek a keresztény gondolatvilág egész mélységét s a keresztény élmények egész kimeríthetlenségét? Hagyjuk meg celláikban a magányos imádkozókat és ne űzzük ki őket a sürgölődésbe, azzal az ürüggyel, hogy az aratás sok, a munkás pedig kevés ! S azok a csendes, egyszerű, súlyosan dolgozó és

hordozó asszonyok, kik «erősítő imácskával» együgyű imakönyvükből teszik magukat teherbírókká s a szentmise alatt Szent Antalhoz imádkoznak ! Tiszteljük az ő liturgia-ellenes modorukat is ! Nem szükséges, hogy ők gondolataikkal felhágjanak az eucharisztikus theológia és liturgia magaslataira ; elég, ha áldozati bárányok akarunk és életük szerint, besorolva Krisztus titokzatos testének halálos áldozatába.

Vannak továbbá lelkek, kiknek — Isten rendelése szerint — egyoldalúaknak és egyvágányúaknak *kell* lenniök : az úttörők, a zászlóvivők, a nagy intők és hirdetők, kiknek hallatni kell szavukat évszázadokon keresztül. Ezek nem mondhatnak kiszámított, kimerítő beszédet, meg kell elégedniök azzal, hogy egyetlenegy harsogó szót kiáltanak bele a világba : μετανοείτε ; — térjetekek meg ! vagy «oremus», vagy ezen szavakat : «kegyelem, szeretet, örökkévalóság», vagy néha csak ezt az egy rettenetes szót is : «Isten !» Assisi Ferenc, Benedek, Domonkos, Ignác, Erzsébet és majdnem minden szent, kiket Isten az oltárookra állított, (csak kis szemelvény ez az összes szentek nagy seregéből), mind ilyen hirdetők és intők voltak, kiknek egyetlenegy megrendítő szót kellett a világba és az egyházba kiáltaniök. S azok a rendek, csoportok,

családok és zászlóaljok is, melyeket ők nemzettek, hívtak és vezettek, a maguk egészében szintén ilyen hirdetőik. Mind-egyiküknek a saját szavát kell mondania. S a maguk egészében elégedjenek meg azzal a szóval, mely ajkukra adatott.

Vége — most ismét Önhöz térek vissza, Barátom és ahhoz a levélíróhoz, akinek levelét együtt olvastuk —, végre vannak oly lelkek is, kiknek meg kell kísérelniök egy synthesist, megkísérelni, de nem elérni ; akiknek szenvedniök kell a synthesisért. Ezek olyan emberek, kiknek szellemi hazája sok országban van, a határszéli emberek, a fogékonyság és érzékenység emberei, kikben minden visszhangzik, ami érinti őket, a tágranyílt kapuk emberei, melyeken át minden dolog bebocsátást kér. Nagy veszedelemben vannak az ilyen emberek, hogy sehol sem lesznek otthon, hogy csak zavaros zaj tölti be lelküket, hogy ide-oda tépi és szaggatja az ezerféle lehetőség, mely ostromolja őket ; nagy a veszedelmük, nagyok a szenvedéseik, békétlenségük, honvágyuk. De boldogságuk is, örömük, meglepetéseik, kincseik is kimeríthetlenek lehetnek.

Mit tegyenek hát ezek a vándorok, ezek a soha jól nem lakók, kik mindig éhező szemmel és vágyakozó kézzel nyúlnak min-

den után? Az ilyenek nem tehetnek jobbat, mint vezettetni magukat ; Isten jóságos és talán mosolygó vezetése fogja nekik napról-napra, évről-évre megmutatni és odanyújtani a belátásokat, élményeket, feladatokat, lehetőségeket, melyek éppen sorra kerülnek. Emberfölötti, vakmerő vállalkozás volna, ha ilyen lelkeknek részletesen elő akarnók írni útjukat ; s ők maguk sem tudják ezt. Isten maga teremti meg életükben a synthesis egy nemét, mikor egyik dolgtól a másikhoz vezeti őket, egyiket a másik után mutatja és adja nekik, majd megint elveszi tőlük. Mert az emberi tudat szűk, és szellemi szemünk egyszerre csak egy teret tud átfogni, így az ilyen lelkeknél minden évnek, sőt minden napnak, minden munkának és minden élménynek meg lehet a saját színe, saját verete, más a magányban és más az emberek tolongásában ; más csillagok állanak az imádság órái fölött és mások világítanak a munkához. Ezért kell, hogy ezen emberek lényege a fogékonyság legyen, fogékonyság a valónak és lehetőnek minden titka iránt, de fogékonyság minden szó iránt is, mely Isten szájából jó, aki minden órában és minden napon azt az újat akarja sugni, amire lelküknek éppen szüksége van. Alapjában tehát egyetlenegy nagy fogékonyság az, ami lényüket teszi és lel-

küknek a lehető synthesist megadja : fogékonyság Isten iránt, aki száz meg száz alakban akar átvonulni belső fejlődésükön ; majd mint szentséges Úr és Teremtő és nagy titok, aztán síró gyermek alakjában, majd ismét zúgó orgonahangokban és a consecratio megható csendjében, máskor zuhogó vízesésben és tomboló természetben, — alig lehet ráismerni, — most öröm- és reményteljes alkotásban s ismét éjjeli szenvedések nyomasztó és értelmetlen némaságában. De mindig ugyanaz egy Isten Ő.

Alapjában véve ez a fogékonyság volt titka Jézus, az Emberfia, synthesisének is, megrendítő fogékonyság az Atya akarata és megbízása iránt, minden kinyilatkoztatása és elhatározása, a Lélek minden szava iránt. Őbenne megvolt a teljesség, mert megvolt a tágasság ; benne összefolyt minden gazdagság, mert térség volt lelkében ; benne megvolt a synthesis, mert az egyedül szükségeset, a mindezt egybefoglalót akarta: Istent mindenütt és mindenben.

Igy azután mégis reátérek levelének egy másik kis mondatára is, melyben egész vallása és vallásos modora nyilvánvalóvá lesz : «Mindenekelőtt a csodálat Krisztusnak fenséges és alázatos odaadása iránt, mellyel magát a mennyei Atya akaratának alávetette, az, ami szeretetemet és odaadáso-

mat szinte kihívja.» Láthatja most, mennyire igazam volt, mikor fent azt írtam, hogy Ön már maga jellemezte vallását. Igen, ez az, Barátom, szeretet és odaadás, meghódolás és hajlékonyság, készség és elfogadás ; ez legyen az Ön vallása ! S ez az Ön synthesise is, az egyedül lehetséges, nem gondolatban és fogalmakban, hanem a lelkületben és az életben.

TIZENNYOLCADIK LEVÉL.

Jézus követése.

Gyermeke az én Istenemnek ! Most tehát megkönyörült rajtad az Isten és megmutatta neked a világos kimenetelt ! Mi szükség van itt még az én szavamra? Mindig csak a te saját leveled szavait ismételhetem és tarthatom eléd, mint hivatásod alapszabályát és alkotmányát :

«Valóban úgylátszik nekem, hogy Krisztus, aki még most is mindig közöttünk él, jár-keel és működik, ma is meghív tanítványokat, akiket elkülönít a világtól, avégből, hogy Őt kövessék és Vele meghitt társaságban éljenek és dolgozzanak. Ezeknek a tanítványoknak a világban kell élniök, anélkül hogy benne gyökeret vernének ; de

emellett Istenük minden teremtményét jobban szeretik, jobban örvendeznek, többet szenvednek és szolgálnak, mint mások». Igen, gyermekem, mindez előfordul és teneked is szólt az elhivattatás. Persze nem külső értelemben vett hivatás ez, legalább neked nem; nem olyan hivatás, mely az emberi társadalomban külön rendet alapítana vagy külön, új szervezetet tenne szükségessé. Hisz Jézus követése sohasem kezdődik a körülöttünk lévő viszonyok külső megváltozásával, fa- vagy vasajtók becsapásával vagy kitárásával, kerítések és korlátok felállításával a társadalmi életben, nem is ételrendekkel és szervezeti kérdésekkel. Nem. Minden helyen és minden házban, minden éghajlat és minden csillagzat alatt hallható és meghallgatható a hívó szózat: Kövess engem! Ez a követés egy belső felszabadulás, önmagunktól való megválás, lépés a középre és kiválasztása annak, ami egyedül szükséges; új szellem, tisztultabb tekintet Istenre és nagy szeretet. Ez a hivatás tulajdonképpen közös minden keresztény hívőnek és mégis különleges. Mert vannak kiválasztottak, kiknek ezt különös módon kell teljesíteniök, akiknek azután ez különösen könnyű is és mégis kimondhatatlanul nehéz. Te is ezekhez tartozol s ezért a te hivatásod könnyűségéről

és súlyosságáról még néhány szót akarok neked írni.

Sokkal könnyebb neked másoknál, amennyiben külső hivatásod teljesen egybehangzó a belsővel. Vajjon örültél-e ennek és hálás vagy-e érte? Világi hivatásod belső, isteni hivatásodhoz annyira hasonló, hogy ennek jelképe és hasonlata ; amit lelked kíván és izzóan sóvárog, mikor az imától felkelsz vagy az áldozó rácsból hazatérsz, ugyanazt teheted a látható valóságban is : vigasztalni, enyhíteni, ápolni, gyógyítani, elviselni. Ezért is elégít ki téged ez a hivatás, szereted és szent előtted. Boldog gyermeke Istennek ! Hány meg hány más ember folytat mechanikus, anyagi, szellemi és Istentől idegen napi munkát és viseli mindennapi terhét, határtalan undorral. De ezek is, mint te, hivatva lehetnek arra, hogy különös módon Krisztushoz tartozzanak, hogy eszközei, kinyilatkoztatásai, apostolai legyenek. S ilyenkor hivatásuk meghasonlása miatt szenvednek.

Hát a te hivatásod súlya, nagy kísértése és kínja? Azt hiszem, ismered már : ez a kételkedés. Gyermeke ! ezt még nem győzted le mindenkorra. Most ugyan a győzelemnek örülve és vígan írod : «kevés-szel ezelőtt még mindenféle bajokban, kéte-lyekben és pedáns tündésekben sínylőd-

tem. Mikor tudatára jöttem annak, hogy mindent a hitre akarok alapítani, megint felébredt ez a gondolat : s ha minden képtelenség és illúzió volna? A pogány és a világi felágaskodott bennem és gúnyolódott az egyoldalú beállításon s azon, hogy ilyen idealista álmokat annyira komolyaknak és fontosaknak tartok ; hogy a jelenlévő Istennek és Megváltónak fenntartás nélkül odaadom magamat, ez a bennem lévő világi érzék előtt örülségnek látszott. De nincs igaza. Nem hinni, ez volna nekem az igazi képtelenség, sötétség, ziláltság és gyengeség. A hit és hivatás fölötti kételyeket el kell űznünk, még tárgyalásba sem bocsátkozva velük ; hisz arról van szó, hogy vagy a hitet akarjuk vagy az alapítalan, szétbomlasztó skepsist ! Nem mondja-e Krisztus, hogy először meg kell fontolni, ki tudjuk-e üriteni az Ő kelyhét, mennyibe kerül a ház, mily erős az ellenséges sereg? De ha egyszer az Ő követését választottuk, nem szabad többé kételkednünk, nem szabad többé visszatekintenünk, különben nem vagyunk méltók Őhöz.»

Gyermekem, ezek elragadó felismerések, melyekben valóban a jóságos Isten hajolt föléd ! De napsugarakból vannak szöve ; ha elbujik a nap, akkor ezek a belátások is kialusznak és beáll újból az éj, mintha

sohasem lett volna világos és sohasem fogna többé megvirradni. Fegyverkezzél erre ; a kételkedés megint fel fog ébredni, a világi szellem megint fog gúnyolódni, a fáradság ismét el fog nyomni, a csalódás gúnykacajjal füledbe fog sügni.

Hisz én is átéltem veled, a te lelkeddel, mibe került neked leendő hivatásod. A lemondás külső dolgokról és javakról, tulajdonról és kényelemről, otthonról és hazáról, szeretetről (világi érteleme szerint), és élvező nyugalomról a család ölében, mindez sohasem okozna neked komoly fájdalmat ; lelked mindig felülemelkedett ezeken. De a lélek beállítása egészben, a fenntartás nélküli odaadás a hit világának, a láthatatlannak, megfoghatatlannak, távolinak ! Ez a tudatos és következetes gondolkodás, és a jelenlévő Megváltó, az Ő képe és szíve iránti hitből való élés ! Tudod-e még, mennyi küzdelmet okoztak neked az ilyen gondolatok ? Nem ám a szívednek, ó nem, hanem egészségért, igazságért, teljességért küzdő és szomjazó szellemednek. Semmitől sem irtóztál és irtózol annyira, mint a beteges túlzástól, egyoldalú merevségtől, öntudatlan vagy épen magad-akarta önámítástól és korlátoztságtól. Pedig a Jézus szolgálatába állított élet az ő rettenetes egyenesvonalúságában, következetességében,

kérlelhetetlenségében némelykor valóban úgy látszik, mintha lemondás volna ezerféle lehetőségről, megfosztás sokféle iránytól és úttól. Szorongatja a lelket, mint egy ugrás a sötétbe, mint a vihar, mely téged is magával sodor és nem tudod, hová megy és hol fog téged letenni. Épen ezért kevés az olyan keresztény, aki egészen hitére meri bízni magát; nem égetik el ezen világ hajóit, nem is távoznak tőlük nagyon messze, hanem mindig készek megint visszamenekülni reájok. Olyanok, mint a kezdő úszó; aggodalmasan kapaszkodik a karfába és kötélbe és minél inkább hívogatja őt a szabad tenger ujjongó árja, annál erősebbé lesz kapaszkodó függése dolgoktól és emberektől, a földi vigaszoktól és vágyaktól. Igen, bátorság kell ahhoz, hogy igazán eleresszük ezeket és a hívogató tenger karjaiba vessük magunkat. Bátorság kell hozzá, hogy minden dolog mellett elhaladjunk, nem megvetőleg és kicsinylőleg (ez könnyű!), hanem mosolyogva és szeretettel, de mégis elmenjünk mellettük Isten felé.

Nos, te már felszabadultál és az örök tengerre bíztad magadat. De, gyermekem, a szorongatás kísértése vissza fog térni. Nehezen tudjuk elhinni, hogy azoknak, akik Isten országát keresik, minden egyéb

hozzá fog adatni. Mindig megint azt véljük, hogy aki nem keres és nem hajszol valamit, nem iparkodik és fukarkodik, az nem is fogja azt elnyerni. Hisz naponkint látjuk körülöttünk, mily mohón kapkodnak az emberek a világ után és minő erőszakos megmarkolással tudják annak egy-egy rongyát öklükbe szorítani. Aki tehát nem lát hozzá, az üresen mehet el, — pedig életünk ne legyen üres, még itt e földön se! Nos, nem is fog üresen maradni és épen a legfinomabb, legtisztább és legédesebb dolgokkal fog megtelni, amik csak léteznek. Mindezeket meg fogod találni Benne és Nála, akinek szentelted szívedet és életedet. Tudod-e, volt egyszer egy gyermek, aki megholt anyját sokáig szemlélte elgondolkozva, azt az asszonyt, ki végtelen sokat dolgozott és szenvedett ; és felkelve a ravataltól, így szólt : «Mint a hazataláló gyermek, úgy omlott ő a mennyei Atya karjai közé, s miközben így a nyugalomra roskadt, kihullott kezéből a virágcsokor, melyet útközben szedett. Mit jelent most neki az ő élete, az ő nevetése, az ő nagy, nagy szenvedése?» Lásd, ha abban a nyugalomra-térésben a te csokrod is egészen szét fog hullani, amelyet fáradsággal szedtél, mit árt az? Hisz ezalatt egy egész mező, telve bájos virággal, vándorolt utánad az Atyá-

hoz. Mert a dolgok titka ez : aki utánuk fut, az elől menekülnek ; aki le akarja szakasztani, annak kezéből kihullanak ; aki ragaszkodik hozzájuk, attól elvételnek. De aki elhalad mellettük, annak utána futnak, hogy vele Istenhez jussanak el ; az ilyen emberre várakoznak a teremtmények, felnéznek reá és figyelnek lépteire, mint az eltévedtek, akik távoli utcák hangjára figyelnek. Aki az emberek szeretetét, bizalmat, örömet, lelkeket és boldogságokat akar nyerni már itt e földön, annak bensőleg le kell mondania mindezekről; akkor azután hozzásimulnak kezéhez és szívéhez.

Ime, tehát te sem fogsz egyedül vándorolni az életen át, nem meddőn, nem sikertelenül ; épen mert egyedül csak Istennel törődöl. De ezt nem fogod mindig érteni és tapasztalni és nem egyszer akarsz majd visszanézni és elpártolni. Ez a kételkedés *Istenben*, a homályos és távoli Istenben és az ő világában. De még ha ezt le is győzted volna, megmarad a kételkedés *tenmagadban*: ez minden szentnek legvégső kínja. A te utadon leselkedik a saját magaddal való kínzó elégedetlenség. El fog jönni az idő, amikor nemcsak céloban és utadban, hanem saját járásodban is kételkedni fogsz, amikor életed hemzsegni látszik mulasztásokkal, tunyasággal, gyávasággal ; ami-

kor akarated mindig gyengébb, törődöttebb lesz ; lelked telve lesz rosszasággal ; ártatlanságod és tisztaságod paradicsoma mindinkább visszahúzódik ; a megtisztulás és egyesülés ege mindig magasabbra emelkedik fölötted, te szegény ! Nézd a nagy tragikumot ; nekünk törekednünk, alkotnunk, rohannunk, imádkoznunk, gyónnunk, javulnunk, áldoznunk, szenvednünk kell újra meg újra, — míg végre mindez, egész cselekvésünk összeroskad alattunk, míg összetörött kerekkel odahullunk irgalomra ; akkor vehet fel Isten atyai karjaiba, mint a gyermeket, kinek nem maradt egyebe nagy bizalmánál : «Atyám, a Te kezeidbe ajánlom ! . . .» Az összeroskadásból Isten karjaiba ! De küzdelmed és cselekvésed nélkül nem lehetne meg cselekvésed összeroskadása ! Halld tehát : majd amikor a kételkedés megöléssel fenyeget, akkor léssz közel az élethez... Csakhogy nem fogod tudni abban az órában, szegény gyermek !

Azért amikor haladni látlak a te utadon s nézem most még ujjongó bizakodásodat, akkor aggódni kezdek, hogyan fogsz mindent kiállani, a kétséget és a homályt és a fáradságot. Utad hosszú ! Istenem gyermeke, ki fogsz-e tartani ? Egész seregeket látok, melyek mint te, megindulnak, hogy az Urat kövessék ; de annyian visszafordul-

nak megint, a falu utolsó házánál vagy ahol az erdő kezdődik, vagy legalább a pusztaságba való belépésnél.

Most pedig közvetlenül fogod kérdezni: Minek teszi nehezzé szívemet? Nem vagyok-e bátor és biztos a győzelemben? Gyermekeim! Majd ha egyszer egészen fáradtan és megtörtén jössz hozzám, akkor nem fogok sötét szavakat mondani, hanem felgyujtok minden világot, amely kamarádban függ. De most, mikor erősnek, egészségesnek és szabadnak érzed magadat és hordozni tudsz, mint a fényes délelőttön, most kell megmondanom, hogy megint este lesz és éjtszaka; mit használna ezt elhallgatni és elfelejteni? Szükséges átgondolnunk egész cselekvésünk értelmetlenségét, magunkra ejtenünk Isten egész homályosságát. Mert csupán az igazság tesz szabaddá és tart meg szabadnak. Ezen igazságokat pedig legjobb óráinkban kell felvállalnunk, nem a leggyengébbekben és ilyen legeslegjobb órád az volt, mikor ezt írtad: «Jó az Isten! S habár én gonosz, gyáva és hálátlan voltam, Ő mégis szeretettel vezetett engem és vezet tovább is».

TIZENKILENCEDIK LEVÉL.

Lehetetlen igazmondás.

Barátom! Ön igazán fanatikusa a becsületességnek! Hány év óta gyötri már magát azzal, hogy nem igazmondó! Folytonosan ide-oda rángatja Önt egyrészt a gyónásra való készség vagy inkább kényszerűség, másrészt a gyónástól való borzadás, egyrészt az a szinte kínzóan erős akarat, hogy egész őszintén kibeszélje magát, másrészt az a lehetetlenség, hogy ezt az egészen őszinte szót kimondja. Nem mintha valaha valami megfoghatót, megmondhatót elhallgatott volna; nem. De az, hogy nem mondhatja el a kimondhatatlant, az gyötri Önt. Megvan Önben kínzó, lesujtó, megsemmisítő érzete a belső, mindent átható vétkeességnek és nyomorúságnak és a «de profundis» kiáltó szükségnek és segítségre szorultságnak; de hogyha ezen nyomorúság és szorultság után nyúl, hogy nyílt tenyerén megmutassa Isten papi helyettesének, a megértő, gyógyító orvosnak, a tanácsadó jó barátának, — akkor olyan, mintha a levegőbe kapott volna, semmi-

sem marad a kezében. S hányszor jött szinte haragba, mikor én csendesen és diadalmas mosolygással mondtam: No lássa, hisz nincs itt semmi!

Persze, egészen üres sohasem volt a vödör, mellyel lelkéből merített. Volt benne mindenféle hiba, hanyagság, még bűn is, kétségek, aggodalmak és gondok, melyeket én az Ön dadogó célzásaiból ki tudtam halászni. De nem az volt, amit sajátképen mondani akart és lelkének érezhető megkönnyebbülése és kiürülése nem következett be. Mindig úgy volt, mint valami népcsődületnél, ahol a törvény őrei kezükkel megragadnak néhányat; de lám, épen az ártatlanok és gyanutlanok közül, míg a tulajdonképeni gonosztévők, a bujtogatók és izgatók rég kibujtak a háló szemei között. Hogy Ön gyakran tunya, érzéki, szeszélyes, nem szíves, izgatott magaviseletében, hogy nem egy mulasztást, gyávaságot és balgaságot meg lehet állapítani Önnél, — hisz ezt régóta tudjuk mind a ketten, erről alig érdemes még beszélni. De úgy érzi, hogy ezzel a legbenső tisztátalanságáról, kicsinyességéről, nyomorúságáról még semmitsem mondott.

Sőt még azok a megállapítások is hamisaknak látszanak Önnek; úgy érzi, mintha még ezek a megfogható dolgok is kéz alatt

eltolódnának, elhajolnának, elváltoznának abban a pillanatban, amikor kimondatnak ; és nem szabadulhat attól a rettenetes érzéstől, hogy én Önt szükségképen félreértem, hogy egészen mást kell kihallanom előadásából, mint amit mondani akar.

Mondani *akar*? Ha még legalább ez bizonyos volna ! De — s ez a legrosszabb, — Ön nem hihet a saját becsületességében sem. Ön egyáltalában nem érez ösztönzést, hogy mindent kendőzetlenül megmondjon ; mintha csupán egy roppant külső végzet akarná Öntől a vallomást kínzással kicsikarni. Sőt inkább legyőzhetetlen ellen-szenvet érez, hogy úgy ábrázolja magát, ahogyan maga látja ; ez Önnek kimondhatatlanul kínos. Világosan érzi, hogy fél az én csodálkozásomtól, szigorúságomtól, megvetésemtől. De hisz ennek soha még csak nyomát sem észlelhette ! «Persze», mondja Ön, «sohasem bánt még velem csodálkozva vagy megvetéssel, de csak azért, mert mindig másként ítél meg, mint amilyen vagyok, mert mindig megtévesztettem Önt ; mindig tetettem magamat, ó, rettenetes, mennyire nem voltam sohasem igaz !»

De most már elég ! most próbáljon meg engem nyugodtan meghallgatni ! Tegyük fel azt az esetet, hogy én valóban nem

ismerem Önt olyan pontosan és helyesen, mint aminő valóságban. Ez az eset nagyon valószínű ; sőt bizonyos, hogy nem ismerem Önt teljesen. De miért ismerjem ennyire? Miért ismerje így akármelyik gyóntatója? Még önönmagának sem szükséges ennyire ismernie magát. Elégséges, hogy ismeri az Isten, a szívek csalhatatlan vizsgálója, «ki előtt ismeretes minden hang». De persze, ez nem elég Önnek. Mert a tudó Istentől sohasem jön visszhangja az Ön néma vagy akár hangosan kiáltó vádjainak, mert Ő épen nem nyilatkozik Ön felől. Annyira szeretné mindenütt lényének reflexét, tükörképét látni, amelyen elnézhetné, összehasonlíthatná, tanulmányozhatná magát, véleményt adhatna róla ; szükségét érzi annak, hogy más valaki, akárki, mintegy pártatlan bíró, beleavatkozzék vitájába a saját lelkével. De Isten nem szól semmit ! Nos, erre Istennek igazán megvannak a nyomós okai. Azt akarja Ő, hogy Ön ajándékozzon neki, bízson reá mindent ; az ítéletet is lelkéről, a tudást legbenső szegyenéről, ezt is engedje át Neki és hagyja Reá, bizalmasan súlyessze el Isten rendületlen hallgatásába.

Tehát embernek *nem is kell* Önt így, legbensejében ismerni. Hát a gyónás? kérdezi. Nos, tudja Ön jól, hogy a gyónás, mint

Krisztus parancsolata, csupán a súlyos bűnök közlését követeli s hogy Ön «becsületesség hiánya» ellenére, mindig sokkal többet gyónik meg, mint szigorúan véve köteles volna. Hát a lelki vezetés? Ez persze feltételezi lényének, jellemének, hajlamainak némi ismeretét. De ezt az ismeretet megszerezni nem olyan nehéz, meghiusítani pedig nem olyan könnyű, szándékos vagy szándékolatlan őszinteség-hiánnyal. Okos lelki vezető sohasem fogja ítéletét egyoldalúlag azon szavakból megalkotni, melyeket mondanak neki. Az önkényesen választott és talán nagyon is jól elrendezett és megfontolt szavakon kívül van még számtalan jel is, melyeket még a körmönfont képmutató sem tud meghamisítani s a képmutatásnak is megvannak határai; valamikor mégis csak ellenmondásokba fog keveredni, kimutatja gyenge oldalát, elárulja magát, épen mivel nincs az a figyelem, mely uralkodhatnék azon a mérhetetlenül bonyolult jelző készüléken, amellyel az ember kifelé megnyilatkozik, akár akarja, akár nem. Tehát én is azt mondom Önnek : én nem helyezek mindent szavaira, sőt nem is adok rájuk sokat; beszélhet, amit akar, vádolhatja vagy mentegetheti magát, tetszése szerint palástolhatja vagy tetetheti magát, Nagyságos

Uram ! Mindezen a vergődésen keresztül mindig meglátom én valódi lelkét, mely félénk és bátortalan, mint egy fogoly madárka, de végtelen jó akarattal küzdök Istenért, a jóságért, igazságért, amely fölfelé és kifelé törekszik, melynek egész akarása alapján véve Isten után való kiáltás ; ez pedig annál forróbb, buzgóbb, hatalmasabb, minél több akadály, ellenkezés, elégtelenség áll elébe az Istenhez való repülésnek, az Istenben való nyugvásnak és harmoniának, a szent és jó akarásnak.

Igen, ilyennek látom én az Ön lelkét, mindazon szavakon túl, melyeket ajka panaszosan és vádolva mond. A fény gyorsabb a hangnál ; a fény, melyet lelke kisugároz, már szavai előtt hozzám érkezett s én inkább hiszek ennek a fénynek, mint a szavaknak, melyekkel fáradsággal bíbelődik.

Továbbá nem is *lehetséges* szavakban teljesen találó képét adni egy léleknek. A szók olyanok, mint egy nagy, esetlen merítő kanál, mellyel valaki le akarná szűrni a harmatot a füvekről és virágokról. A kanál nedves lesz ugyan, de egyetlenegy harmatcseppet sem lehet vele felfogni, úgy ahogyan van, a maga kerektségében és színpompájában, csillogó reggeli üdeségé-

ben. Tegye csak félre merítő kanalát! Aki olyan érzékeny az igazság iránt, mint Ön, az sohasem fog szabadulni szavai, taglejtései, cselekedetei elégtelenségének, sőt nem-igaz voltának érzésétől. Épúgy, mint ahogyan a tisztaságért lelkesülő ember mindig a tisztátlanság és porosság kínzó érzetétől szenved; miként a szerelmes ember mindig szeretete szűk, alacsony és tehetetlen voltának nyomása alatt fog állni. Olyan emberek, kik előtt csak távolról is dereng az erkölcsi ideál, soha többé nem lehetnek önmagukkal elégedettek.

Most pedig vigyázzon, most intézem Ön ellen a legfőbb támadást: *nem is szabad* Önnek teljes valóságában megmutatnia nekem lelkét; s az a tartózkodás, mellyel az ilyen önábrázolástól visszariad, nem kárhoztatandó, inkább valami szent van benne. Vannak valóságok, melyek minden teremtetett szemnek örökké megközelíthetlenné maradnak, melyeket csak a Teremtőnek és Úrnak, a lélek isteni jegyének és szerelmesének szabad látnia és tudnia. Nemde valami jelentőségteljes van abban a titokban, mellyel maga a teremtetten Isten körülvette a személyes szellemi lények gondolatvilágát? Ezt a titkot egy teremtmény sem törheti át, sem csellel, sem erőszakkal. Nem volna-e ebben utalás arra is,

hogy nekünk sem szabad ezt a titkot önként elárulnunk? Nem volna-e Isten akarata szerint, hogy lelkünkben vannak ajtók, melyek kifelé soha, az egész örökkévalóságban nem nyílnak meg? Csak Isten, aki belülről jön és a lélek, mely benne lakik, tudhatja, mi van a hallgató kapuk mögött.

Még egy megfontolás utal ebbe az irányba ; igen kevés az olyan ember, aki másokat meg tud érteni s még kevesebb, aki a megértés ezen adományára méltó is és aki a fentartás nélküli bizalmat és tudást *elviselni* tudja, azzal soha visszaélni nem fog. S még ebben a kiválasztott seregben sincs talán egy sem, aki a teljes, maradék nélküli tudást *kiállani* bírná, aki a tiszta valóság alatt össze ne roskadna.

Talán csupán az erős, az örök Isten láthatja a teljesen leleplezett igazságot. Nekünk, legalább a gyengeség ezen életében, mindig csak leplezve, mérsékelve, színezve kell megjelennie. Miként a tapasztalati, testi világot jótékonyan takarják színes, puha fátylak érzékeink előtt, úgy még inkább van a lelkek szellemi világa a világosság és sötétség teljességében kiméletesen letompítva a mi nagyon is könnyen botránkozó szemeink számára. Barátom, magában Istenben is, a mindentudó, mindent rejtő, mindent átható Istenben is messze kell

egymástól vándorolnunk, miként a térben elvesző Napoknak, és mindenkor távoli útnak kell maradnia csillag és csillag között, hogy szét ne zúzódjanak egymáson. Istennél közelebb, sőt oly közel, mint Isten, nem juthat hozzánk soha egy teremtmény sem.

HUSZADIK LEVÉL.

Vallomások.

Igen tisztelt Kisasszony! Barátomhoz intézett levelem megijesztette és nyugtalanította Önt, mivel Önnél «minden egészen másként van!» Önnél nincs meg az a nagy tartózkodás, hogy kibeszélje magát, sőt inkább egy sóvárgó ösztön, hogy végre egyszer a belső hullámok kicsordulhassanak lelkének peremén. És annak az önkéntelen «hazugnak» aggodalmaskodását, aki saját szavának sohasem hisz igazán, Ön szintén nem érzi. Sőt inkább az az érzése, hogy minden szavában egészen adja magát; miként az átlátszó kristálycsésze falain át, belát szavainak legbelsejébe és tudja, hogy ott semmi sincs elhallgatva, elsimítva, elleplezve.

De mi ebben a nyugtalanító? Semmi egyéb, mint az a tapasztalat, hogy másként van, mint mások? Igen, Ön más, mint utolsó levelem vevője, de mégsem más, mint sok-sok más ember. Ezeknek lelke is telve van a kicsordulásig s hiányzik nekik az edény, melybe ömölhetnék, az olyan ember, aki meghallgatná őket, aki nyugodtan, türelemmel, megértéssel, hallgatva és megbocsátva enged magának mindent elmondani. Ha pedig valaha azt hitték, hogy ilyen emberre találtak, akkor meg könnyen az a homályos, kellemetlen érzésük támadt, hogy talán mégis túlságosan kiadták, elveszítették, eltékozták önmagukat. Vajjon Ön is érezte-e már az ürességnek ezt a tompa érzetét, egy kiadós vallomás után? Nem csodálkoznám rajta, mert van bizonyos jogosultsága; csakugyan nem egészen kíváncsi, nem egészen egészséges és kivált nem épen szükséges olyan sokat beszélni önmagunkról. Felsoroljak-e Önnek néhányat a legszokottabb hátrányok közül?

Talán maga is tapasztalta már, hogy nem egy gyerekes, nevetséges, nemtelen ösztön is megmozdul, mikor a száj így kicsordul; öntetszés és tetszeni vágyás, sőt egy bizonyos kacérság, továbbá bizonyos csodálatos édeskés érzés is, hogy egyszer a figyelemnek teljes középpontjában áll-

hatunk. De ezekre a dolgokra nem akarok nagy súlyt helyezni. Ily gyerekes indulatok még Isten arculatáig is elkísérnek minket ; és el kellene fojtani legszentebb hősiességünket, ha fel akarnánk hagyni mindennel, ami a gyerekességgel és hiúsággal titkon, a szív mélyében összefügg. S az édesség? Miért volnánk már eleve bizalmatlanok minden édesség iránt? Hisz akkor nem bízhatnánk sem az örömben, sem a szeretetben, sőt magában Istenben sem ; mert «mily nagy az Ő édességének sokasága !» (30. Zsolt. 20.)

De mégis van egy nagyon aggasztó hátránya ennek a korlátlan, pazarlóan túláradó közlékenységnek. Az, hogy az ilyen ember ezalatt egészen saját gondolatainak középpontjában áll, önmagát tükrözi viszsza, maga körül kering. Ez pedig mindig igen szűk kör, ez már börtön. Az olyan ember, aki mindig csak önmagával, saját állapotaival, élményeivel, szenvedéseivel és tapasztalataival van elfoglalva, minden dolgot csak abban a gyér világításban láthat, mely őtőle esik a dolgokra ; ezeket s a Teremtőt csak kuszáltan és távolból hallja, saját lármájának visszhangjában.

De mihelyt az ember átlépte saját Énjének szűk körét, és a kívülről lévő tágas nagy világot az ő titkaival és teljességében te-

kinti, akkor nyitva marad kalitkája és börtöne, akkor már órákra és napokra megfeledkezhetik önmagáról valami fontosabbért, mint ő maga. Hát még az az ember, akinek szabad volt egy pillantást vetni Isten mélységeibe, az már csak a messzeséget kereső, térszomjas szemmel nézhet el önmaga fölött. És minél messzebbre hatolt Isten közelségébe, minél mélyebben bizalmába vonta őt Isten, az imádság és a látományok óráiban, a lelki otthonosság óráiban ; annál nehezebbére fog esni megtalálni az utat vissza önmagához. Valóban nagy kegyelmekkel bíró lelkek nem is beszélnek a kegyelmekről, melyekben részesültek, hacsak lelki vezetőjük nem kényszeríti erre, — és Isten tudja, minő gyötrelmes kínokat okoznak nekik ilyen közlések, feljegyzések és naplók ; de vajjon tudják-e az ilyen lelki vezetők, mily veszedelmekbe taszítják ezzel a kegyelemmel bíró lelkeket? Mert mindig veszedelmes minmagunkat leírni.

De csak most látom igazán, tisztelt Kisasszony, mennyire növekedett ezalatt ijedelme és zavara. Mintha el akarnám Önt tiltani a gyóntatótól, kinél két-három hetenkint kibeszélheti magát ! Ez az egyetlen ember, aki Önt meghallgatja, megérti, részvétet és segítséget ad ! Igen, tudom ! De

épen ezért nem is akarom Önt kiűzni ezen darabka otthonból. Ajánlatos, sőt szükséges is feltárnia magát egy gyóntató előtt, még olyan vallási ügyekben is, melyek a gyónási parancsolatot meghaladják, ahol a pap tanítóként, sőt jó barátként is beszél a lélekhez. Valóban tragikus végzet, hogy épen a fiatal embereknek tavaszi viharaikban, melyek képzetüket, érzelmüket és gondolatukat feldulják és felforgatják, kifejlődő lelkük változó kétségeiben, kísértéseiben, szomorúságaiban és merészségeiben oly gyakran nincs meg a bátorságuk, sokszor a lehetőségük sem, hogy egy emberileg érző, tapasztalt, tapintatos és szelíd, de egyúttal céltudatos paphoz bizalommal forduljanak. Sőt még iparkodnak elfojtani a vallani-akarásnak halk vágyát is; és ami ajkukat lezárja, az a szégyennek, a félelemnek, a dacnak számtalan, csak félig tudatos vagy félig megértett indító oka. Szegény emberek!

És még messze előrehaladott lelkek, szent, bölcs és erős emberek is fel akarják némelykor ütni, — alázattal és egyszerűséggel, — lelkiismeretük könyveit egy komoly és pártatlan tanácsadó és bíró előtt, aki mégis legtöbbször a gyóntató, tehát pap fog lenni. Tegyük is ezt, mert hisz ki merészelne minden útján csupán a saját véle-

ményében és érzésében bizakodni? Épen a szent, bölcs és erős emberek tudják legjobban, mily könnyen csalja meg magát az emberi szív. Az ilyen nyilatkozatokat pedig felelősségteljes, szent számadásként fogják tenni, sokszor remegő félelemmel is ; s még ha örömet, a belső tehermentesítés édes örömét éreznék is mellette, ezt sem lehetne gáncsolni. Még a szent, a bölcs és vitéz embernek is vannak órái, mikor szeretné fejét idegen kézbe lehajtani és sírni, sírni ! Sokak előtt talán, akik nagyon erőseknek tartják magukat, ez a vágy ismeretlen, de csak azért, mert nem akarnak tudni róla, mert mikor lelkük aggódva és várakozva fülel egy vezető és vigasztaló szóra, ezt gyengeség és puhaság gyanánt elítélték, mert szívük minden finomabb vágyakozását elriasztották, mint egy szegény madárkát, míg végre elő sem mert jönni ; de ezért is lettek olyan feszesek és merevek, kemények, keserűek és elítélők...

Most azonban talán ellentmondok levelem első részének? Épen nem ! Mert ott az embernek korlátlan önmagáról-beszéléséről szóltam, aki csak magával van telistele, úgy hogy nyelvének szüntelenül lapátolni kell, mint a malomkeréknek és ajkai sohasem csukódhatnak össze, csupa vágytól, hogy magáról, a lelkéről, állapotairól és él-

ményeiről, érzéseiről és szenvedéseiről beszélhessen.

Persze, mikor egy lélek ennyire tele van maga-magával, ettől szabadulnia kell, de nem beszéddel, sem elfojtó, dacos, keserű és harapós hallgatással; azzal sem, hogy elzárkózik, sem hogy kiömlik, hanem csakis úgy, hogy befogad, felvesz. Befogad hívást, embereket, ideálokat, Istent; ezáltal kitágul, annyi térséget csinál magában, hogy saját Énje csak elenyésző kis szerepet játszhatik benne, a szolga, a szolgáló szerepét, akik a háttérben maradnak.

Azonban most már fogytán lehet a türelme, tisztelt Kisasszony; érzem, hogy Ön is szóhoz akar jutni megint, ha mindjárt csak ezen kicsiny kis kérdés végett: de hát mit tegyek én ennyi elmélet mellett? Beszéljek? Hallgassak? Ügyeljek magamra vagy feledkezzem meg magamról? Azt hiszem, a legelső, amit gyakorolnia kell, a hallgatás önmagáról; legyen alapelvévé, hogy csak kivételes, sürgős esetekben fog magáról beszélni. Ekként belső életének árja mindinkább fel fog duzzadni s ezt az árt azután vezesse Istenhez vagy a Megváltóhoz! Felduzzasztott, ragadó erejével közelebb fogja Önt vinni Istenhez, mintsem most sejtené. Teli lelke kényszeríteni fogja, hogy bizalmast, taput, tudót keressen;

abban a pillanatban, amikor Istent teszi meg legbizalmasabb tudójává, fog tudni imádkozni. Isten akkor az Ön tudatában is azzá az egyedülvaló lényé fog lenni, ami Ő önmagában. Akkor «mindenkor fog imádkozni és sohasem fog megszűnni». Hisz emberekhez sohasem közeledhetünk egy ropant felelősség érzete nélkül; nem szabad őket meglöknünk, sem megtévesztenünk, sem bosszantanunk vagy megsértenünk, sem megterhelünk, sem gyötörnünk; ha emberhez beszélünk, egy pillanatra sem szabad felednünk, hogy gyenge és fáradt, téved és hibáz, csábító és elcsábítható. De Istennél egyszerűen elejthetjük a gyeplőt, neki adhatjuk magunkat úgy, ahogyan vagyunk, gyámoltalan, botorkáló, nyomorult emberekként. Ez az egyetlen hely, ahol nem kell magunkat erőltetnünk; ilyen helynek pedig kell lennie, különben lelkünk belebetegednék a sok elnyomásba és elfojtásba.

Istentől fogja továbbra megtudni, mit vihet vagy kell vinnie emberhez, legyen ez akár vigasztaló, akár intő. Csak ha egyszer Istent bizalmába vonta, akkor fogja megkülönböztethetni, mennyi az értékes és eléggé fontos Énjének világában, hogy vele embertársát megörvendeztetheti vagy megterhelheti: elég kevés lesz az. Csak amikor

Isten lett tudó bizalmasává, akkor határozhatja el, melyik ember lehetne képes és hivatott arra, hogy Istennel együtt ő is tudójává legyen az Ön lelkének : ezek sem lesznek sokan.

HUSZONEGYEDIK LEVÉL.

Az új társulás.

Igy van rendjén, kedves Barátaim ! Most hát szerencsésen annyira jutottatok mindnyájan, hogy megint ki akartok lépni társulástokból, mivel méltatlanoknak és képteleneknek érzitek magatokat. De tudjátok-e, hogy sohasem voltatok ezzel a társulattal szorosabban és elevenebben összekötve, mint a belső elégtelenség ezen megszégyenítő tudatában ? Ez az ujoncnak érzülete, aki azzal a gondolattal lépi át a zárda küszöbét, hogy nagy és meg nem érdemelt kegyelmet kap ; aki csak azt tudja, hogy megajándékozták s ezért csupa fogékonyság. Talán egész életében soha többé nem lesz oly nagy és hű odaadással rendje iránt, mint tétovázó belépésének ebben az órájában. Tehát ti sem

hagyhattok fel társulástokkal, most legkevésebbé, mikor alázatos fogékonyságtok, kitárt karjaitok kötnek hozzá.

És ha el tudnátok hagyni, nem ezzel kezdődnek-e igazán a bajotok? Hisz régóta kerestetek oly társulatot, mely hordoz titeket, mely élettartalmat és erőket aján-dékoz, melynek szolgálhattok, odaadván szeretetet, munkát, személyes lényeteket. Hisz régóta kerestek hasonló érzületű és irányú embereket, kikre tisztelettel néz-hettek fel, kiknek példájában eleven ideált, társaságában hazatérést találhattok a lelki idegenségből és magányból, pajtásokat zarándok-utaitokon. S olyan életformát kerestetek, mely az örökös tapogatás és kételkedés fáradságától megkímél, mely napról-napra célt s egyszersmind utat mutat, amely megnyugtat ama kínzó kér-dés felől, hogy tevékenységteknek lesz-e eredménye, érdemes-e az a fáradságra; életformát, amely nektek egy élni érdemes, eredményes s ezért önmagában befejezett és körülhatárolt életet testesítene meg.

Ezt kerestétek s ez nem volt pusztá sze-szély vagy különös ötlet. Mert sokan, igen sokan keresnek ma veletek, férfiak és nők, mindenfelé és épen most. Hányan kérdez-ték már tőlem, miközben szemükből szinte a honvágy és aggodás szólt: «Hol találok

csatlakozást és buzdítást? Hová illeszkedhetem be, hol áldozhatom fel magamat egészen? Szabályt szeretnék, melyet vakon követhetek, társulást, melyhez tartozhatom, hazát, ahol gyökeret verhetek». Ezt kérdezték tőlem sokan s én többnyire így feleltem: Ezt Istennek kell Önnek megmutatnia és adományoznia. Némelykor, különösen olyanoknál, kik még idegenek voltak előttem, ezt a kérdést tettem, mint egy kísértő, igen, betű szerint mint kísérletező, aki experimentumot csinál: Talán zárdába akar lépni? S ezen kérdés kísértő komolyságát igyekeztem hamiskás, tréfás hang mögé rejteni.

Ah, mi mindent hallhatni feleletül az ilyen kérdésre! Gyermekies és gyerekes, megható és csodálatos, babonás és prófétai feleleteket. Úgy látszik, hogy a katolikus egyház szerzetes élete a világrejtvények egyike, az egyház, sőt a kosmos képmása; keveréke a világosságnak és a sötétségnek, az emberinek és az isteninek, bájos gyengédségnek és ijesztő gyengeségnek. Tudom, hogy még ti sem temettétek el egészen a zárdai élet gondolatát, jóllehet kész emberek vagytok és dicső hivatástok, áldásos cselekvéstek, sőt olyan állástok van Isten seregében, melyet nem szabad minden ok nélkül elhagynotok. S mégis irigységgel és

fájdalommal gondoltok még a szerzetesi égben lévő boldogokra. Tehát először is erről mondok egyet-mást.

Bizonyos, hogy a zárdai élet valahol a legmélyén abszolút alapon nyugszik, melyet maga Krisztus vetett meg. Ez az alap : felhívás a teljesen szabad és pazarló szeretet-áldozatra, annak a túlfizetésnek gondolata, mely a szeretet saját és benső erejéből az áldozat és odaadás határait a végtelenségig kitolja.

Azonban a kialakítás és megvalósítás, melyben ez a csodás gondolat részesült a keresztény történelem remete és coenobita intézményeiben, számtalan alakban, csak relatíve tökéletes. Időbelileg függ az ország és évszázad feltételeitől s a lelki egyéniségektől, kik benne közreműködnek. Ezért sem az egyház, sem az egyes lélek nem láthat ezen formák egyikében sem valami abszolút, felülmulhatatlant, pótolhatatlant. Ezért kell, hogy a szeretetnek mélyenható ereje mindegyre új kísérletekben nyilvánuljon és éljen. De az is következik ebből, hogy a «hivatáson», a Krisztustól kívánt és adományozott hősi lelkületen kívül még az embernek egyéni alkalmasságát is figyelembe kell venni. Nem mindenki, aki Jézus szerint «tökéletes akar lenni», alkalmas ezért vagy éppen hiva-

tott a létező szerzetes rendek egyikébe belépni.

S ezen emberekhez tartoztok ti is. Élet- és foglalkozás-viszonyaitok és mindenekelőtt szellemi és lelki sajátságaitok tiltják a zárda útját, ámbár Jézus kérdésére: «Akarsz-e tökéletes lenni?» őszinte szívvel és erős akarattal felelhetitek: Igen, Uram! s ámbár ezt az igent kell is, fogjátok is teljesíteni; mert legbenső hivatástok ez. Amint hogy ez a hivatása ama soknak, akik ma új vallástársulási formákat, Krisztus követésének új útjait keresik.

Szükséges-e feltétlenül, hogy ezek az új formák megint új rendek vagy kongregációk legyenek, a már létezők értelmében és stílusában? Sok embernek: igen! egész bizonyosan! Hisz a monasztikus elv, mely maig kivétel nélkül minden rendtársulatsnak alapja, számtalan változásra és elágazásra képes, melyek távolról sincsenek még kimerítve; alkalmazni kell azt még sok újonnan keletkező szükségletre, feladatra, viszonyra és személyiségre.

Csakhogy az a kérdés, mely reátok tartozik és már régóta gyötörve foglalkoztat, így hangzik: Szükséges-e, hogy minden társulás, a mienk is, arra a «monasztikus» elvre legyen alapítva? Okvetlenül szükséges-e, hogy látható elszakadás, külső

szakításban nyilvánuló elkülönülés menjen végbe azon természetes és életviszonyoktól, melyekbe az ember beleszületett és növekedett? Kell-e látható búcsút venni a világtól? Ez a búcsúvétel ugyan mindig csak jelképesen és a paedagógia szempontjából értendő, csupán a belső önzetlenné válást, a rendezetlen Éntől való eltávolodást jelentse és könnyítse meg; de mégis csak valóságos vándorlás a pusztába, miként az első remeté a nitriai pusztában szükségesnek tartották.

Azonban a ti társulástok eszméje, ahogyan eddig baráti körötökben megvalósítottátok, nem különít el a természetes életfeltételektől, családtól és hatáskörtől, még csak jelképileg sem. Maradjatok és működjete ott, ahol épen vagytok; legyetek olyanok, mint a virág, amely ott nő és virágzik, ahová egykor Isten vihara magvait elszórta, legyen ez az országút poros szélén vagy a végtelen iparos városok borzalmas, sötét udvaraiban. Vajjon ti és a ti baráti körötök, ha Isten megnöveszti és terjeszkedni engedi, valóban bele fogja-e magát találni abba, hogy megálljon, miként a virág, mely nem vándorol sem a pusztába, sem a hegyekbe? Ezt kívánnám nektek.

És még egy kívánságom van számotokra!

Vajjon mindig oly üdék, hajlékonyak és elfogulatlanok maradtok-e, meg nem terhelve a hagyományostól, mint most vagytok? Az idő során, a megszilárdulás növekedtével minden szervezetnek fokozatosan meg kell merevednie, a rendtársulatoknak is. Szabályokat, élet- és napirendeket, törvénykönyveket és okiratokat szerkesztenek; a növekvő térbeli kiterjedéssel mindig szorosabb középponti hatalom válik szükségessé s ezzel együtt a cél gondolata is mindinkább határozott és élesen kivert, sőt jogászilag formulázott programmá lesz, melynek minden életjelenség, de minden személyiség is alárendeltetik. Így könnyen bekövetkezhetik, hogy a szeretet szabad szellemének, a kezdetbeli túláradó akarásnak nagy része korlátok közé szorul, sőt helyettesíti azt a szervezet kívülről jövő nyomása. Az elragadó vezéregyenységek helyébe a tekintély absztrakt gondolata lép, melynek az egyes előljárók esetleges személyiségétől függetlenül kell működnie. Ezzel a rend menete függetlenné vált a charismától, a nagy tehetségek, inspirációk és teremthető erők kiszámíthatatlan fellépésétől; nyert nyugodtságban és állandóságban, de az a veszély támad, hogy a szellemi korlátozottság és betűtiszteelt is érezhető módon fellép.

Az ilyen fejlődés magától értetőleg az öregedést és elhalást jelenti. Hogyan is lehetne másként? Minden szervezet alá van vetve ennek a törvénynek és minden élet csak lassú haldoklás, a fiatal tavasz sugárzó pompájának elhalványulása. Miért tennének ez alól kivételt a rendtársulatok? melyeknek egyike sem abszolút és pótolhatatlan? A Ferenc-rend sohasem volt csodálatosabb, mint ama napokban, mikor Assisi Ferenc Leo testvért a tökéletes örökre oktatta. A jezsuita-rend pedig sohasem volt életrevalóbb, a világnak nyíltabb, mozgékonyabb, elszántabb, mint az 1534. év augusztus 15-én, amikor loyolai Ignác és hat barátja szolgálatra buzgón kijelentette, hogy készen van minden eljövendőre, amit Isten reá akar mérni.

Igy fog történni a ti elevenen érzett társulástokkal is ; az öregedés természetes törvénye alá fog esni. Nos, akkor Isten megint új embereket és formákat fog életre hívni. De miért gyorsítanátok ezt az öregedést? Ne csábítsanak erre a kívülállók, de ti magatok se! Türelmetlenségtek arra késztetne, hogy lehetőleg gyorsan növekedjétek és minél szilárdabb és határozottan kivésett vonásokat adjatok magatoknak, talán papiros-tervezetek és programmok alakjában. Az emberi szívnek megbocsát-

ható, de végzetes türelmetlensége ez, hogy elkészüljön. De ti egyáltalán ne készüljétek el. Nincs itt szó munkáról, melyet elvégeztek, hanem gyümölcsről, melyet Isten napja és esője fakaszt lelketekből. Erről pedig áll az, amit az indus bölcs, Rabin-dranath Tagore az élő virágon megcsodál : «Nem ti vagytok hivatva a bimbót virággá fejleszteni ! Rázzátok, üssétek a bimbót ! Meghaladja erőtöket, hogy virágzásra bírjátok. Ő, aki meg tudja nyitni a bimbót, oly egyszerű módon teszi ; megajándékozza egy pillantásával és az élet nedve árad ereibe». Igen, kell, hogy a ti társulástoknak is Isten ajándékozza egy mosolygó pillantását.

Nincs is semmi ok, hogy siessetek ; egyelőre máris a célnál vagytok. Összezárkóztatok egy baráti körbe, melynek nincs más egyesítő kapcsa, mint gondolkozástok és törekvéstek közössége, mely semmi másra nincs alapítva, mint belső világotok hasonlóságára és semmi mást nem akar, mint Krisztus szeretetének vallását élni. Még teljesen szabadok vagytok a közös szabályok, közös gyakorlatok, közös élet minden kényszerétől. De azért mégsem vagytok lelki táplálék nélkül ; élvezitek a buzdításokat, melyeket a jó barátok, az emberek, kiknek szolgáltok, az élet,

az imádság, az egyház és maga Isten juttat nektek. Bizonyára együttesen fogtok áldozni is, — némelykor ! együtt imádkozni, együtt Istenről beszélni, mikor egy órácskára összejöhettek. De így tesztek, nem mivel így van megírva, hanem mert lelketek maga ösztönöz, mert élő áram zuhog keresztül rajtatok, közlékenyen és nézeteket cserélve. Áradó ereje mindig megint összehoz és összetart titeket, ámbár térbelileg mindig újra el kell válnotok.

És célotok is van, az egész lelket be-töltő, hatalmas cél, melynek egész súlyát és nehézkedését minden nap újra kell tapasztalnotok ; mert sohasem válhatik gépiessé s ezzel a megszokás folytán könnyűvé. Első tekintetre derüsnek s magától értődőnek látszik ugyan, hogy szinte egy szót sem kell rá vesztegetni s mégis tele van naponkinti gyötrellemmel és keserűséggel, úgy hogy undorral szeretnénk tőle menekülni. Persze, ez a feladat nem a sok hirdetett programok egyike, nem paragrafus, nem jogászai statutum ; minden nap lehet és kell teljesíteni és mégis mindig határtalan távolságban van. Állapot ez, állandó létezés, nem egyes teljesítmény : a sugárzó emberszeretet állapota. Saját Énje fölé kitágult, feltárt szívben viselni mindent, ami van : Istent és teremtmé-

nyeit ; megbecsülni, érvényre juttatni mindannyit s ha közel jönnek, fel is venni, boldogítani, besugározni jóságtokkal, amely másoktól nem kíván semmi önzőt és ön-akaratot, nem akar belőlük semmit sem csinálni, őket semmire sem használni, sem felettük uralkodni ; csak egy követelményt állít önmagának, hogy kimeríthetetlen legyen. Bizonytal legyen jóságtok okos, tisztán és előrelátó, számító, sőt kritikus is, tudjon határozott, férfias, sőt szigorú is lenni. De lényegében és alapjában csak jók legyetek, egyéb semmi ; adjatok segítséget, örömet, napsütést, erősítést, megértést és részvétet, megbecsülést és tanácsot, türelmet és finomlelkű, hallgató várakozást ; sugározzátok mindezt azokra, kik utatokba kerülnek. És engedjétek, hogy ez a kisugárzott jóság önmagából és önmagáért hasson és hódítson, ahogyan és amit akar. Távolabbi szándékot, tendenciát, hasznot, célszerűséget ne kössetek vele össze.

Ezt a jóságot pedig küldjétek ki anélkül, hogy vele mennétek. Ne legyen talán útkészítő számotokra, hogy bevezessen az emberek szívébe, hálájába vagy bizalmába, még társulástok javára vagy dicsőségére sem. Sorsotok legmélyebb alapjában örökös egyedüllét legyen. Minthogy sok

embernek akartok szolgálni, nem szabad egy emberbe sem kapaszkodni ; minthogy másokat akartok hordozni, nem szabad eggyel vitetnetek magatokat, nem szabad egyre sem támaszkodni azok közül, kiket támogatni akartok. Csak Istenre támaszkodhattok. Hozzá simulhattok, sőt beléje kapaszkodhattok ; előtte szabad fáradtan, gyengén, szánalmat keltve és sírva leborulni, előtte szabad minden erőnek, higgadtságnak és önuralomnak elhagyni benneteket.

Igy tehát társulástok minden oldalról nyitott, mint a templomcsarnok, mely csak oszlopokon nyugszik. És nyitva áll minden embernek, aki jönni akar, társulástok új tagjai gyanánt is, — hacsak megkapták a szentelést és csókot a szeretet geniusától, a benső és bensőleg mégis szabad, az önzetlen és mégis buzgó, az Istent kereső és mégis az embereket melegen és szívből átkaroló szeretet geniusától. Vajjon sokan lesznek ezek? Sohasem ! De talán találkozik minden városban egy kis serege az embereknek, kik a jóság kedvéért csatlakoznak. Tartsátok nyitva szemeteket és karjaitokat elfogadásukra, de ne menjetek keresésükre. Hallgassatok barátságokról anélkül, hogy titkot csinálnátok belőle. Éljétek a szeretet vallását anélkül,

hogy sokat beszélnétek róla! ÖrüljeteK társulástoknak, magatok igazolása nélkül és viseljétek fájdalmait, anélkül, hogy nagy dolgot csinálnátok belőle! Maradjatok csendesen, mint a virág, mely Isten mosolygását várja és nem követel s nem törekszik semmire, minthogy minden pillanatban az legyen, amivé Isten mosolygása tenni akarja. Az Ő öröme teljék ti bennetek!

HUSZONKETTEDIK LEVÉL.

Társulat alapítása.

Igen tisztelt Kisasszony! Ön csakugyan nem volt az egyedüli, aki ilyen kívánsággal jött hozzám; az utolsó hetekben, utolsó levelem megjelenése óta sokszor meghatott, hogy milyen sokan jöttek, keresve és mindnyájan ugyanazzal és egyformán hangzó kérdéssel ajkukon: Hol van az a társulat, melyet leírt? és hogyan csatlakozhatnám hozzá? Mindezeknek ma ugyanazt a feleletet szeretném adni, amelyet egykor Jézus adott, amikor azt kérdezték tőle: Mikor fog eljönni Isten országa? Isten országa, így mondta Ő, egy-

általán nem jön úgy, hogy reá lehetne mutatni; nem fogják mondani: íme itt van vagy amott van; Isten országa tibenetek van! Így kell nekem is azt a feleletet adnom Önnek és mindenkinek, aki valódi közösséget keres: ez bennetek van; önmagatoktól kell azt kialakítani; a ti feladatotok ez és mindenütt életbe fog lépni ott, ahol két, három, négy ember, kinek valódi társulási szelleme van, megtalálja egymást.

És miben áll ez a társulási szellem? Épen ez a titok és nem egykönnyen magyarázható meg. Mert mindenekelőtt revolúció, megfordítása a megszokottnak, a hagyományosnak, a közelfekvőnek. Igen sokan, akik a társulás s a hozzá vezető út felől kérdezősködtek, azt is kérdezték, mit nyújt az nekik, vagy kételkedtek, hogy megtalálnák-e benne mindazt, amit keresnek és várnak. Ime, mindezek követelve jöttek és mindezeknek előbb meg kell találniuk a fordított beállítást, legbensőjükben és alapjukban: ajándékozókká kell lenniök. Mert társulást alkotni annyi, hogy mindnyájan egymásért vannak, semmit sem akarnak maguknak, hanem csupán másoknak akarnak ajándékozni, szolgálni, tartozni.

A társulás nem cél-kötélék. Cél-kötélék-

nél egy célra törekszünk, melyhez eszközül szolgál a csatlakozás ; ebben a tagok azért egyesülnek, mert a csatlakozással egy feladatot akarnak megoldani, melyet egymagukban nem tudnak. Tehát az egyesületben nyerni akarnak valamit ; azt kérdezik és pedig jogosan : Mit nyújt nekem az egyesület? Ilyen cél-kötelékek : az állam, a községek, az egyesületek és társaságok, és politikai, szociális, gazdasági, sőt egyházi életünk szervezetei. Ezek hasznosak, szükségesek s ezért jók is mindenütt, ahol csupán sokaknak egyesülése által lehet egy minden egyesre becses célt megvalósítani.

A társulásban ellenben a csatlakozás, vagyis inkább az egység maga a cél, ezen túl már nincs más elérendő ; s a társulásban egyesült emberek mind arra valók, hogy a társulást megvalósítsák, tehát annak szolgáljanak. Ők szolgáló, odatartozó, odaadó emberek s az a kérdés : mi hasznom belőle? régen elnémult ajkukon. Társulásra tehát általában csak olyan emberek képesek és alkalmasok, akik már elgondolták ezt a csodás gondolatot : én másokért vagyok itt, életemmel és halálommal ; olyan emberek, akik valóban mondhatják a többinek : vegyetek engem testemmel és véremmel együtt, vegyetek és egyetek, fogyasszatok belőlem, éljetek belőlem, én étel és ital,

üdítés és erő, világosság és melegség akarok lenni számotokra. Emberek, akik másokért akarnak lenni, ezt teszik életük céljává és munkájává ; azon tűnődnek és egyenesen azt kutatják, miként szolgálhatnának másoknak, mire lehetne ezeknek szükségük, mi lehet hangulatuk, fájdalmuk, örömük, vágyuk, hogy azután a pillanatnyi szükséghez vagy teljességhez képest mondassák : Végy engem, hogy lényemmel kitöltsd szükségedet, hogy teljességedet átömlesz az én térségembe !

De vannak-e ilyen emberek, akik ilyen képen akarnak másoknak szolgálni? Igen, sőt sokan ; persze úgy, hogy többnyire maguk sem tudják. S épen ez elbájoló és szép. Azonban kívánatos az is, hogy lelkük öntudatlan jóságát éber érzékkel ápolni és előmozdítani tanulják ; hogy azt a csodaszerű, charismás képességet, melyet egyedül Isten adhatott nekik, életüknek kifejezett alaptörvényévé, gondolkozásuk és törekvésük kivésett formájává tegyék. Ezzel ugyan veszendőbe megy jóságuk bájos naivitása és közvetlensége, legalább egy időre, de szolgálatra kész akarásuk csak úgy lesz elég erőssé, férfiassá, éretté és szilárdná, hogy össze ne roskadjon. Mert nagy veszedelmek fenyegetik ; mindaz a sötétség, keserűség, csalódás, melyre el-

kerülhetetlenül reátalál minden szerető ember. Ezekkel szemben csupán egy tiszta öntudatú, az Isten- és világmetaphysika legvégső mélységeiben lehorgonyzott akaráss állhatja meg a helyét. S a szerető ember még ekkor is elég gyakran fog ingadozni és megtévedni az emberekben, kiknek szolgál, a saját lelkében és ennek útjában, a szeretetben magában és értékében.

És vannak-e emberek, akikhez szabad ily módon tartoznunk, szolgálva tartoznunk? Ó, a világ telis-tele van velük ! Mert minden ember, mindenki közéjük tartozik. A gyengék, de a látszólag erősek és biztosak is ; a gyermekek és még inkább az öregek, akik már kiszorulnak az élet pályájából ; a betegek, de ép annyira az egészségesek és vidámak ; a szegények és a szűkölködők, de a jóllakottak is ; a jók, a nevetők, a jótevők ; de még inkább a gonoszak, a keserűek, a szemtelenek és kegyetlenek, az önzők és a sorsüldözöttek. Persze egy ember nem tartozhatik egyszerre mindannyihoz és nem akarhat mindnek szolgálni ; akkor senkinek sem adhatna. Választania kell ; kezdje azokkal, kiket Isten és az élet küld hozzája ; a legközelebbi környezetében, házában, iskolájában, reggeli és esti útjain, műhelyében lévő emberekkel. Mindegyikünkhöz küldetnek szűkölködő

emberek és jönnek annál számosabban, annál tola­kodóbban, annál várakozóbban, minél többet vagyunk hajlandók adni, minél erősebb szolgálatkész akaratu­nk.

Ha pedig két vagy több ilyen szolgáló ember találkozik egymással, mi történik akkor? Akkor társulássá fognak összeállni, ujjongva, miként a tavaszi patakok egymás karjaiba futnak. Nem mintha keresték volna egymást! Ön nagyon helyesen írta nekem, hogy az egészen önzetlen emberek, akik csak adni akarnak, nem keresnek tár­sulást, épen mert minden embertársukban kérőket, várókat, hívókat, keresőket lát­nak, kiknek ők adhatnak. Úgy van; ők nem keresik egymást és mégis egymáshoz hajtatnak, mint a lángok a szél fuvallatától és maguktól összeolvadnak, mert egymás­sal rokonok. Azonban nem fognak új tár­sulatot alapítani akarni avégből, hogy jók legyenek; ezt nem lehet szervezni. Lehet szervezni az alamizsnálkodást, az oktatást, a betegápolást, de nem a szolgálatkész szeretet szellemét. Mit fognak tehát a szol­gálatkész szeretet ilyen szolgálai tenni, ha egymásra talál­nak? Eleinte és kifelé te­kintve semmi mást, mint egymásnak is szolgál­ni; mert ezen lelkek mindegyikének csak *egy* gondolata és törekvése van: másokért! Az ilyen lélek a másik lélekhez

csak azért közeledik, hogy utána nézzen, róla gondoskodják, nem pedig, hogy magának valamit nyerjen vagy várjon. De minthogy mindnyájan így állanak egymáshoz, ezért szükségképen elfogadókká is lesznek és az ajándékozás folyama, mely közöttük kering, megduzzad a boldogság, öröm, melegség, biztonság hatalmas áradatává. Ekkor végre ezek az emberek, akik önmagukból indultak ki, ismét megtalálják önmagukat, persze keresetlenül és váratlanul. Akik megfeledeztek önmagukról, azokról kezdenek mások gondoskodni; akik mindig magukat áldozták fel, azok most mások életáldozatával tápláltatnak és üdítettnek; akik semmit sem kívántak önmaguknak, azok most elhalmoztatnak. Persze nagy és alázatos szégyenletükre; mert nagyon távol vannak és maradnak attól, hogy szolgálatuk ezen váratlan eredményére számítsanak, hogy önzetlen akarásuk ezen édes megghiúsítását szándékolják. Hisz ezzel megszűnnének szolgálni, tartozni, önmagukat elveszteni; és így mégis mindig igaz marad, hogy: csak aki magamagát elveszti, még gondolatában és szándékaiban is, csak az fogja önmagát megtalálni. Önmagát megtalálni tehát tulajdonképen csak saját akarata ellenére lehet, csakis váratlanul, csak a

zárt ívek megfoghatatlan paradoxona módjára, melyek minden pontban magukból futnak ki és mégis hosszú és messze ívelt pályán ugyanazon pontban önmagukba térnek vissza.

Mit tegyen hát Ön, tisztelt Kisasszony? Mindenekelőtt legyen jó és egészen jó! Szünjék meg önmaga felől kérdezősködni, önmagáért aggódni, önmaga körül keríteni. Ellenben ajándékozza magát az embereknek, kiknek gyermeke, testvére, szolgálója, ápolója lehet. Egyiknek így, a másiknak amúgy! Talán akkor sokáig folytonosan csak adni fog és kisugározni; és az lesz a sorsa, mint egy Napé, mely a hideg világűrben egyedül és haszontalanul felemészti magát; összes kincsei feltartóztathatlanul és visszahozhatatlanul kivándorolnak és elsülyednek a végtelen űr parttalan hidegében. Talán Ön is így fog sokáig és sokszor szolgálni, anélkül, hogy Önnek is javát akarnák; talán olyan embereknek fog kelleni szolgálnia, akik legkevesbbé érdemesek rá, akik szolgálatait nem látják, nem hálálják meg, nem méltányolják, akik talán még undorítóbbak és utálatosabbak lesznek az aranyos szeretet sok ékességétől, melyeket Ön rájuk aggat.

De íme! Egy napon majd Önre is melegen és kedvesen fog viasszasugározni; a tér vég-

telenségében egy Nap jelent meg Ön mellett, mely Önre sugároz ; ember, aki éppen úgy, mint Ön, csak másokhoz akar tartozni s aki ezért Önhöz is tartozik, aki napi munkájává azt teszi, hogy azon gondolkodjék, mi lehetne Önnek javára; — lássa, itt már megvan a társulás, egyelőre két ember között. De legyen óvatos ! Ne essék abba a kísértésbe, hogy ezt az embert most bírni, élvezni vagy éppen kihasználni akarja. Folytassa úgy, hogy ettől a jóltevő, sugárzó embertől sem követel semmit, hanem ennek is csak szolgál és ad, amit adhat ; ha pedig tőle melegen árad vissza Önre, akkor álljon meg és fogadja el, de alázatos szégyenkezéssel azért, hogy az Ön önzetlensége ekként megghiúsul !

És talán az idő során megjelenik közelében egy második, egy harmadik Nap is ; a társulás kibővül. Ekkor már közösen állapíthatják meg, mi legyen életük törvénye és alapformája ; közösen örülhetnek neki és közösen harcolhatnak ajándékozó emberszeretetük tisztaságáért ; közösen imádkozhatnak is, szellemben vagy testileg is együtt, szótlánul vagy közös ünneplésben Isten előtt, aki elsőnek mondta : Vegyétek és egyétek !

Főddolog azonban az maradjon, hogy mindnyájan megtartsák egymás iránt a

tartozni-akarásnak eredeti beállítását. Hisz csakhamar Ön is azt fogja találni, hogy az a sugárzó ember Ön mellett segítségre szorult, gyenge és korlátolt, sőt nem is mindenképen szeretetreméltó ember. Neki is megvannak magányának, csüggedésének, homályának, zavarainak, támasztalanságának órái. Ezeket az órákat meg kell érezni, ki kell találni, tudni kell, hogyan kell őt ilyenkor felkeresni vagy magára hagyni, vele beszélni vagy vele hallgatni, vele nevetni vagy sírni. Mindenekelőtt hogyan kell őt elviselni, mert elviselni kell még a szentet is. Bele kell nyugodni, hogy ő ilyen, meg kell őt érteni és menteni tudni. Kudarcai mellett el kell haladni, nem-látva, finom érzékkel. Mert minden társulás már csírájában meghiusul, ha tagjai egymástól kifogástalan tökéletességet kívánnak, várnak el és tesznek fel ; ha a többiek hibáin megbotránkoznak, eliszonyodnak, miattuk tűzbe jönnek és mások szeméből a szálkát is ki akarják húzni. Erre a zátonyra jut legtöbbször a családi közösség, melynek pedig minden társulás mintaképének kellene lennie, hogy a legközelebbi hozzánk tartozóktól többet várunk vagy követelünk, mint másoktól, tehát nekik kevesebbvel vélnünk tartozni, kevesebb tekintettel lenni és velük kevésbé vagyunk kiméletesek,

türelmesek, tágszívűek, finomérzékűek és tapintatosak. Épen a közelség, a rokoni és térbeli közelség, az együttélés egy fődél alatt, amit a valódi társulati élet szükséges előfeltételének szokás tekinteni, — nagyon helytelenül, — épen ez a legveszedelmesebb kísértése, mert az ilyen közelségben a másokhoz való viszony könnyen eltolódik az egocentrikus irányba ; a lélek nem kering többé a másik körül tiszteletteljes szolgálatban, hanem igyekszik azt sóváran magához rántani s így beléje ütközik.

Tehát még a legkedvesebb, legjobb, legönzetlenebb emberrel szemben is örökké tartsa ébren azt a gondolatot, hogy nem szabad őt használnia vagy épen kihasználnia ; épen az ilyeneknek csupán szolgálnia szabad és igény nélkül hozzá közelednie.

Ha pedig két, három vagy épen több ilyen embert talált és mind egységesen megmaradnak azon alázatos akarásban, hogy csak másokat, ne önmagukat keressék, akkor talán külső jelképeket is adhat társulásának, minők : rendszeres összejövetelek, közös imádság, kérdezés, megbeszélés, közös olvasás, éneklés, ünneplés, közös formái az életmódnak és munkának ; akkor talán megkísérelheti, hogy életművészetét formulába öltöztesse, fogadalomban hor-

gonyozza le, gyűrűbe foglalja. De, — még szeretetük és szívbeli egyetértésük jelképeinek keresésénél és használatánál is az egyedül jogosult kérdés nem az, mi kellemes és tetszik nekem? hanem: mi a halk, ki nem mondott vágya, titkos szükséglete, nehezen kitalálható öröme a többieknek? Csak akkor, ha ezt a kérdéstevést mindnyájan gondos szabatossággal megtartják, nem lesz a társulás hatalmaskodássá, lekötöttséggé és sablonná; azon a napon, amikor a társulásban kötelességet rónak egy lélekre, meghal a társulás és a puszta célkötelék, a szervezet marad meg.

És vajjon ez a nap bizonyosan el fog-e egyszer jönni? Minden társulás szét fog-e bomlani egy napon vagy elillanni? Én nem tudom. Bizonyos, hogy sohasem figyelhettem meg, hogy kettőnél több ember állandó életközösségben kijött volna egymással. Tehát Ön is legyen arra elkészülve, hogy szövetségének tagjait ismét el fogja veszíteni, saját vagy mások hibájából, vagy rejtélyes sors folytán. Legyen erre elkészülve és — engedje menni azt az embert, aki el akar Öntől menni. Lehetetlen valakit a társulásra kényszeríteni vagy rábeszélni! Nem. Szóttlanul, mosolyogva, áldva, imádkozva hagyja menni a saját útján még a legkedvesebb embert is, mégha ez az út messze el

is vezeti őt az Őn lelkétől. És ha aggódik érte, akkor küldje utána imájának angyalait, dobja utána a távolba a hű szívbeli szeretet aranyköteleit ; azok az áldozatok, melyeket érte Isten előtt felhalmoz, legyenek az a fal, melynél útja megfordul. Azonban a tökéletes önzetlenség magatartása tartson tovább is, mint társulástok boldog és kegyelemteljes napjai. Mert a lelki közösség kegyelem, s egyike a legnagyobbaknak és leghatásosabbaknak, mit Isten adhat ; de a kegyelem Ura kellő időben megint vissza is fogja azt venni. Isten adja Önnek az Ő embereit, Ő el is fogja őket venni, az Úr neve legyen áldott !

HUSZONHARMADIK LEVÉL.

Dogmatikus vallásosság.

Igen tisztelt Doktor Úr ! Vajjon még keresztény-e Ön, jó katolikus keresztény? Ezt kérdezi tőlem. Mert belső világa tulajdonképen semmiben sem különbözik egy istenfélő pogánynak belső vallásosságától. «Remélek és törekszem Isten felé, imádkozom hozzá, a jót akarom szolgálni, bizalommal megyek a halál sötét kapuja felé —

ime egész vallásom ! Hol van itt Krisztus, a Megváltó, Jézus szeretete és Mária szeretete, hát még egy gondolat az eredeti bűn és a megváltás, az isteni Szentháromság és a megszentelő kegyelem dogmáira? Pedig ez az a credo, mely a katolikust megkülönbözteti a pogánytól és a muzulmántól ! Tulajdonképen tehát nem is vagyok keresztény, csupán természeti vallás az, amit vallok.»

Nos, Doktor úr, ebben mégis némileg túloz. Megengedem, hogy tudatának egészen éber és világos részeiben csupán az Istenre és a jóra való gondolás, az ideálisban és a halhatatlanságban való hit áll. De Ön a kereszténység többi igazságait sohasem tagadta s ettől igen messze van ; ezek csak kevésbbé tudatosak Ön előtt, kevésbbé is élők és hatásosak, kevésbbé szolgálnak mindennapi, kézi használatára. Kevésbbé ! Mert valamiben mégis hatásosak és áthatják és meghatározzák mindennapi gondolatait. Pl. az egyházban és jogában való hit, az akarat, hogy rendületlenül hozzája tartozzék, tanítása és követelményei előtt meghajoljon, ez az akarat erős Önben, nemcsak öntudatlan lelki magatartásában, hanem tudatos szellemi életében is, lelki ismeretében, praxisában. Az egyházban való hitének erősnek és elevennek kell lennie,

mert megállja helyét a majdnem minden napos harcokban, melyeket egyházas érzületének vívnia kell külső és belső támadásokkal, kollégáinak és barátainak ellentétes nézeteivel és kivált a kísértő megfigyelésekkel, benyomásokkal, hangulatokkal és kétségekkel, melyek Önben magában keletkeznek s melyekkel folytonosan küzdenie kell egyházi hűségéért.

Az egyházban való hit azonban Krisztusban való hit is egyúttal, aki ezt az egyházat felépítette és felruházta jogokkal és hatalmakkal, aki személyesen él tovább és hat benne. Persze, azt meg kell hagynom Önnek, hogy az egyháznak ez a legigazabb és legmélyebb fogalma még nem vált Önnek szellemi és tudatos tulajdonává ; nem tud közvetlenül hívó intuícióval keresztüllátni a fátyolon, mely az egyház alakját eltakarja ; Önt mindig újra lenyűgözi az érzéki benyomás, melyet az egyház, mint emberi alkotmány s nem mint maga Krisztus teste mutat. De legalább felismeri Krisztus testét az eucharistikus alakokban, melyeket az egyház nyújt Önnek. Az Eucharistia mélyebb felfogásában ugyan szintén nem részesedett ; mert a szentmisében, melyet vasárnaponként hallgat, csak egész határozatlanul és homályosan «isteni tiszteletet» lát. De abba az egészen sajátyszerű és új,

összehasonlíthatatlan és pótolhatatlan áldozatba, mely ebben a szertartásban, mint Jézus Krisztus saját isten-szolgálatában végbemegy, még sohasem mélyedt bele. Azonban a communio, ez legalább is az a pont, ahol Krisztussal találkozik, személyesen szemébe néz s előtte térdel, ezzel a valómással: Uram és Istenem! Van tehát Önnek Krisztushite és Krisztusszeretete s ezzel már keresztény, ugyanabban a különös és szigorú értelemben, melyben Jánost és Pált keresztényeknek nevezzük.

Lássa, így becsületesen és győzelmesen megvédelmeztem Önt saját maga ellen. S így most annál biztosabban átmehetek a támadásba, vagyis inkább az Ön oldalára állok és megengedem, hogy kereszténységéből csakugyan hiányzik valami: a teljesség és a szín kifejlése; túlságosan megakadt fejlődése a csírában és bimbóban. Olyan, mint az elvetett föld, amelyen csak imitt-amott mutatkozik egy kis fűszál; de sűrűen benőtt, haragos zöld mezőt nem mutat. Már utaltam arra, hogy gondolata az egyházzal és fogalma a miseáldozatról nincs eléggé kifejlesztve és kimélyítve ahhoz, hogy ezen tények boldogító és egyedüli sajátságosságáig elhatolhasson. És így van az Ön hitvallásának majdnem minden tételével. Belépett-e Ön valaha a vihar és

tűz, élet, szellem és szeretet azon világába, mely az istenségben a három isteni Személyt egymással vonatkozásba hozza? Mit tud Ön a Logos atya-vallásáról, a Lélek ihletéről, a Parakletos tanuságáról? S az isteni gyermekség titka, mely Önben nyugszik, és Isten ember-szeretete, mely Jézusban jelent meg nekünk és az Istennel való majdani egyesülésünk csodája! Beletekintett-e Ön valaha ebbe a világba, annyira, hogy az ijedt boldogság és a szótlán imádás borzadása vagy a végtelen messzeség sejtelve elfogta volna? Lássá, ezért mondom, hogy kereszténységéből hiányzik a szín. Hitének összes gondolatai ugyanazt a különbség nélküli, hűvös alkonyati szürkeséget mutatják; hol van itt a szeretetben való hit izzó színe, a végtelen távolság kékje, a termékeny közelség zöldje s az a fehérség, mely Istenünk s az Ő gondolatainak egyetlen voltából sugárzik?

Továbbá hiányzik az Ön kereszténységéből a teljesség is. Maga is világosan érzi, hogy összes vallásos gondolatai egy rövid és szegényes formulában végződnek. A ki-mondhatatlan mily hamar tűnik fel ki-mondva, a mérhetetlenben mily szűkre szabott léptekkel mozog! Mintha nem is a tágas mennyország, hanem egy kis kamara volna. Az a valóság, melyet a dog-

mák közelünkbe hozva elénk állítanak, beláthatatlan teljessége a gondolatoknak, a tényeknek, ígéreteknek, kapcsolatoknak, fejlődéseknek ; s ezért is olyan gazdagok ezek a dogmatikus tanok belátásokban és átlátásokban, megalapozásban és következtetésben, parancsolatokban és motívumokban. Olyanok, mint egytágas ország, melyet egy pontról sem lehet egészen áttekinteni ; egyik csúcstól a másikig szürkülő távolság van ; a háromegy Istentől a pokolig, a megszentelő kegyelemtől a szűzi Istenanyáig, a miseáldozattól az őrző angyalokig mily nagy távolság, mily hosszú lánc a gondolatoknak ! Innen van az, hogy némely keresztény ennek a szellemi világnak valamelyik mellékvölgyében megállapodhatik s így egészen szűk látóköre marad. Van sok keresztény lélek, mely a kereszténység felől alig tud többet, mint hogy van pokol, hogy gyónni kell és hogy Szent Antal a segítségre nagyon kész szent. Csak ne nevéssen ezen, mert az Ön gondolatvilága sem sokkal tágasabb. Hogy tehát az ily szűk gondolatkört, a szellemi birtokállomány ilyen szegénységét elhárítsuk, szüntelenül kell vándorolnunk és kúsznunk, fel és le, ki és be.

Ezzel azután ahhoz a gyakorlati kérdéshez jutok el : hogyan építheti Ön ki kereszténységét, hogyan tágíthatja, mélyítheti,

töltheti ki, fejlesztheti és alakíthatja? Nos, szüntelen vándorlással! Maga az egyház vezeti Önt ilyen vándorútra, az egyházi év során, Isten mezejének egész szélességén keresztül, amelyen az isteni Magvető elszórta magvait, emberré váltával, megváltásával, a Lélek kiküldésével; s az Advent szürkületéből elvezeti Önt a vidám arató-ünnepig, ahol a termést betakarítjuk és kiosztjuk kegyelmekben, az üdv vizében és borában, a szentek példáiban és a jó cselekedetekben. Vegyen részt ebben a vándorlásban, ünnepelje meg az egyház minden ünnepét, vele együtt szemlélődve és részvétellel; engedje magára hatni a liturgia szövegeit és szertartásait és kísértse meg ezek értelmét megfejteni magának. Ez az értelmező szemlélés, melyet önmagának kell megtennie, melyet nem pótolhat sem pap, sem könyv, elengedhetetlen. Vándorlását az egyház világán át nyitott szemmel, mohó tudásvággyal, szinte tolakodó buzgalommal kell végeznie, hogy mindent lehető közelről és egyenkint lásson. Ezért figyeljen minden egyes zsoltárversre és imára, az evangéliumok és apostoli levelek minden kivonatára, melyekkel misekönyvében találkozik és az egyházi imák ezen példáit hasonlítsa össze az egyház hitének bizonyosságaival, melyek a katekizmusban, a tan-

könyvben és a szónoklatokban tárulnak Ön elé.

Azután térjen át az élő lelkek, mind a saját lelke, mind az idegenek világára, figyelje meg éberén és buzgón a lelkek szükségleteit, indulatait, küzdelmeit, élményeit, belátásait, vigaszait, mindennapi és ünnepnapí életükben és ezt a világot hasonlítsa össze a hitvallás objektív világával. Idegen lelkeket is, keresőket és bírókat, gazdagokat és nélkülözőket, meg kell lesnie a templomban, könyvekben, beszélgetésekben. Az emberek mindig elárulnak valamit vallásukból, a módból, ahogyan imádkoznak, szenvednek, szeretnek ; elárulják néha akaratlanul és öntudatlanul, néha pedig halk sejtetéssel is, telt szívüktúláradásában, szavakkal és jelekkel, melyek talán ügyetlenek, de mégis jelentősek, miként a nép ájtatosságai vagy a katakombák őskeresztény sírjain lévő firkálások. Ezen jelek legjobbjai közé tartoznak mindig az alkotó emberek nyilatkozatai, akár képet festettek, akár dómot építettek, akár a tiszta szeretet és okos lelki gondozás sugárzó emlékét állították fel. Mindenekelőtt azonban mélyedjen bele ama lelkek hitébe és imájába, akik Isten sugalmazására a szent iratokban beszéltek ! Ebben van legnagyobb értéke a Szentírásnak, melyet az Ön vallási életének

nyújthat; ne legyen ez Önnek a tételek egy gyűjteménye, hanem kútforrás, mely a túláradásig telve van vallásossággal, amely az isteni megváltó munka befolyására izzóvá, világítóvá és zuhogóvá vált. Kivált Krisztusnak az Atyáról és a Lélekről mondott beszédei, Szent Pálnak himnuszszerűen ujjongó és síró theológiája és ebben az újszövetségi megvilágításban a régi zsoltárosok imái is, megmutathatják Önnek, mily gazdag lehet egy lélek vallásos gondolatokban és motívumokban — és miként lesz az ilyen gazdagság színes, pezsgő életté egyszersmind, nem pedig pusztán holt és szürke szaktudássá.

És hogyan érheti Ön el a teljesség mellett még a színességet is? Legbiztosabban úgy, hogy feltárja és tapasztalja azt az élő hatalmat, mely a keresztény igazságok sajátja. Engedje, hogy akarását és cselekvését, sőt érzését is áthassák és átalakítsák a dogmák tényei; akkor majd hitvallását is a színeknek mindinkább növekvő teltségében fogja láthatni. Ön is ismeri és szereti a jóságot, az igazságosságot, a komoly, csendes hűséget, a férfias munkához látást szent kötelességeknél és a szótlán, bátor lemondást. Azonban nagy különbség van abban, hogy az ily jóságra a kötelesség, erkölcs és a szigorú parancsolat elvont ideái

indítják-e, vagy inkább a személyes Isten gondolata, aki minden jóságnak foglalata és ősképe s egyúttal Önhöz közel van és Önhöz jó ; hogy ekként imádkozhassék : Jó akarok lenni, mert Te jó vagy, Istenem és Atyám ! Ön ismeri azokat a viharos változásokat, melyeknek a jóság mindenkor ki van téve, az elfojtott erőfeszítést, melyet némely órában megkövetel. Már pedig az is különbséget tesz, vajjon Önt az áldozatra az erkölcsi hősiesség keserű szüksége készíti-e, vagy inkább a Krisztushoz való hűségi viszony meleg és benső megértése, aki hősi áldozatának megújításával lép eléünk minden nap s akiknek vérközösségében mi is feláldozzuk magunkat az oltáron, melyet Ő Atyja színe előtt felépített. Ön erős önuralommal, tisztán és feddhetlenül megőrzi asszony-szerelmét ; de különbség van abban, vajjon ezt a tisztaságot megőrzi-e férfiúi méltóságának tiszteletéből, a valódi női méltóság megbecsüléséből, hűségéből ama tiszta szív iránt, mely magát és mindenét Önnek ajándékozta — vagy pedig ezen felül tiszteletből Isten szigorú lelki-sége iránt, amely a mi lelkünket is felragadja az uralomra ösztön és vágy felett és lovagias tapintatból a tiszta szűz Fia iránt, kihez az eucharistiában térdet hajtva közelít és gyengéd, szemérmes tartózko-

dásból a női eszményképek legtisztábbika iránt, akire csak feltekinthet, mióta anyja megtanította Önt a Mária név tiszteletére.

Mindezen különbségekről gondolkodják egyelőre ; de teljes színpompájukban csak akkor fognak Ön előtt feltárulni, amikor saját tapasztalatából ismerte meg. Csak ekkor fog ráésmélni a mi hitünk sugárzó, élő, elragadó sajátságára. Csakis ekkor fog szabadulni ama nyomasztó érzéstől is, mintha ez a hit csupán külsőleg volna Önre kényszerítve és reá nevelve. Át fogja akkor élni a hitet, mint a fényt és a levegőt, melyek szintén kívülről és felülről jönnek, de mégis ami legsajátabb és bensőnkig hatoló és hordozó atmoszféránkat alkotják. Csakis ekkor fog részesedhetni a kereszténység géniuszában ; pedig itt a geniális tulajdonképpen az egészen normális.

Persze, minden fáradság nélkül, úgy máról-holnapra nem fog ez Önnek sikerülni. Dolgozzék rajta éveken át s ne veszítse el bátorságát ; mert a férfi könnyen elveszti bátorságát ott, ahol nincs türelme.

HUSZONNEGYEDIK LEVÉL.

Hitbeli kétségek.

Igen tisztelt Doktor Úr! Még egyszer felvilágosítást óhajt kapni, mert levelem utolsó mondata csak félig vigasztalta Önt meg; bizonyára az is vigasztaló, hogy hite teljességének és melegségének elnyerésére idő van engedve. Azonban nincs kilátása arra, hogy bármily hosszú idő alatt elérje ezt a célt, mert már a hitben való szilárdsága sincs meg; én pedig az Ön hívő voltát nagyon is túlbecsültem; Ön kételkedő s épen most, mikor a vallási igazságokkal behatóbban akarna foglalkozni, felébrednek skrupulusai. «Egyik kétség a másik után! Az összes dogmák pedig megközelíthetlen távolságba látszanak húzódni, amikor utánuk akarok nyúlni.»

Ezek a támaszpontok, melyeket az Ön saját bemondásai nyujtanak nekem. És ebből állapítsam én meg hitbeli kételkedésének diagnózisát! Ez bizony elég kevés, még ha hozzá is veszem első levelét. Hogy azonban olyan keveset tud mondani, ebből én azt sejtem, hogy Ön még nem jutott

tudatára a számos és fontos különbségnek kétség és kétség között. Másfelől pedig ama végzetes ballépések egyikét sem követte még el, amiben hibáz majdnem minden kételkedő, jelleméhez, temperamentumához és neméhez képest. Némelyek, különösen női lelkek, a baljóslatú kételkedő szellem feltüntekor mindjárt elvesztik egész lelki nyugalmaikat és vagy esztelen félelembe és zavarba esnek, vagy dacos radikalizmusba, mely mindjárt félredob mindent. Persze, ez az elhamarkodott dac sem egyéb félelemnél, csak hogy álcázott félelem. Némelykor egyúttal a kifáradás jelensége is, mely akkor áll be, mikor egy jóindulatú lélek sokáig és sokféle zaklatást szenvedett vallása miatt, talán skrupulusaitól, vagy az imádság hamis és lehetetlen módja miatt, vagy hittanítók és gyóntatók balfogásai folytán. Ha egy így megkínzott lélekben azután még a kételkedés is felébred, akkor hirtelen megcsömörlik az egész vesződségtől. Nos, ilyen páni ijedtséget nem vettem Önnél észre.

A másik balfogás, sajnos, az erősebb nemnek sajátja. Az ilyen kételkedők a vallásos gondolkodás és élet felmerülő nehézségeiben könnyen találnak okot a hanyag lemondásra, a kényelmes közönyösségre. Nem mintha ebben valami meg-

foghatatlan hanyagság volna, — a férfinak, épen mai napság, annyi gondja, gondolni és alkotni valója van, tanulmányaiban, hivatásos munkájában, házi bajaiban, hogy hajlandó a közvetlenül nem égető kérdéseket egyelőre félretenni s annál hátrább helyezni, minél hosszadalmasabbaknak és bonyolultabbaknak látszanak neki —, pedig a vallás kérdése tűnik fel előtte legbonyolultabbnak és leghomályosabbnak valamennyi között. Ön ezt a veszélyt is elkerülte, amit bizonyít most is élénk érdeklődése hite iránt. De némi bátortalanság, bizonytalanság és féltékenység mégis erőt vett már Önön; helyzetét nagyon veszedelmesnek vagy épen reménytelennek látja.

Önnek azonban a támadásba kell átmennie, frissen, vidáman és vitézül! A kétség ne bénítsa meg, hanem inkább arra ösztönözze, hogy csak azért is egészen tiszta és rendezett viszonyokat teremtsen lelki életében, amennyire egy ilyen munkában egyáltalán befejezést és egyensúlyt lehet elérni. Hogy egészen zavartalan békében bírassa és élvezhesse hitét, ez alig fog Önnek valaha megadatni. Válganak tehát a kétség és a küzdelem a haladás eszközeivé, szüntelenül ható ösztönzéssé a kutatásra és imádkozásra. Egyáltalán ne hunyjon készakarva szemet lelkének

eseményei előtt ; önmagunk előtt valamit eltitkolni lappangó méreg. Tehát vegye nyugodtan szemügyre kétségeit is és ne féljen, hogy ezzel vétkezik ! Mert bűnösök csak azok a kétségek, melyeket a gonosz, fonák és nem becsületes akarat idéz fel vagy kihasznál ürügyül, hogy a kereszténységtől szabaduljon. Ellenben az Ön kétségei összeegyeztethetők a forró szeretettel ezen vallás iránt, a tiszta szívvel és a teljes odaadással Isten ígéje és akarata iránt. Ezek a gondolkodás országából származnak, mely a világ nagy homályában bizonytalanul ingadozik. Persze, kétségei sem mindig egészen világosak, nincsenek kerek fogalmakba öntve, sőt sokszor elillannak a megfoghatatlanba, mihelyt ki akarja őket mondani. Mert legtöbbször nem egyebek az intellektuális idegenszerűség érzésénél. Azon lenyűgöző érzéki benyomás mellett, melyet az emberiség mai élete, az ő technikájával, fényével és szennyével lelkünkre gyakorol, a mi hitünk valósága mintegy teljesen más világnak tűnik fel, mely egészen az érzéki világon kívül fekszik és melynek helyét ezért mintegy Seholnak képzeljük. Pedig világos, hogy a világnak ezt az érzékileg meghatározott képét helyesbítenünk kell ; tudjuk, hogy a tényeknek épen nem felel meg ; a

felszínen át, melyet tapinthatunk, le kell hatolnunk a szellemi mélységbe, a belső lényegbe, a sajátképeni valóságba. Aki pedig ezt a szellemi felé való irányulást választja, az csakhamar el fog jutni olyan helyre, ahol már a vallás világa sem fekszik a valóságon kívül, hanem be van állítva ennek teljes közepébe, vagyis inkább a vallás a mindent hordozó, mindent átfogó valóságként jelentkezik. Ekkor azután sikerülhet teljesen megfordítani az első, érzéki világképet; Isten és a szellem, a lélek és a kegyelem, Jézus és szentségei világa meghittebbé lesz a hívőnek, érthetőbbé, sőt magától értődővé és valóbbá, mint egy napkelte, egy nagy város vagy egy háború.

Persze vannak más kétségek is, határozottabb, foghatóbb alakúak: érthetetlen dolgok a dogmatikus tételekben, ellentmondó gondolatok és ellentmondó tapasztalatok, melyek még az elfogulatlan és jó indulatú hívőnél is feltolakodnak. Úgy sejtem, hogy éppen Önt is gyötrik kellemetlen megfigyelések, melyeket hívőkön, sőt éppen a buzgókon és a papokon kellett tennie. Ezt az ellenséget is vegye élesen szemügyre! Messziről gyakran valódi Góliátnak látszik, aki mindent letipor. Pedig mégis csak a mi saját kuszált és fájó érzé-

sünk az, ami valóságos észleleteinket egészen a hallucinációig felfújja. Próbálja meg tehát, hogy az ilyenféle ellentmondó benyomásokat először is mindig pontosan elhatárolja és lemérje! Minő tényt figyeltem meg? Mi hittételemnek szabatos értelme és fontossága? És hol van tulajdonképpen az ellenmondás a megfigyelés és a hit között? A tényállás ily szabatos felvétele mellett sokszor alig marad valami megfogható; az óriás összezsugorodik, mielőtt hozzáfogunk, hogy valódi hosszát lemérjük.

Ha pedig valóban maradt nevezetes nagyságú ellenmondás, akkor iparkodjék azt feldolgozni, tárgyilagosan és bizalommal, egyedül csak az igazságot keresve, akárhogy hangozzék az. Mert Isten nem kíván tőlünk mást, mint az igazság elismerését; talán ki fog sülni, néha csak sok év múlva, hogy az Ön megfigyelése hamis volt, vagy hogy nincs ellenmondás, vagy hogy az Ön hitbeli felfogása elégtelen, gyerekesen elmaradott, nagyon is emberi volt. Magától értődik, hogy hívjon segítségül könyveket is vagy még inkább embert, papot, teológust vagy lelkének valamely hű és nyugodt barátját és bajtársát. De a fődolog mindig az marad, hogy Ön maga is merjen gondolkodni és belátni.

A tudományos képzetek és fogalmak nagy tárházát bírja, van Önnek meglehetősen tág belső látóköre és az életfelfogások oly rendszere, melybe be szokta sorolni gondolatait és tapasztalatait. Nem volna-e lehetséges hitének igazságaiba is behatolni, jelentőségük és összefüggésük szerint, lefordítani őket az Ön képzeteinek nyelvére és így beleépíteni gondolatvilágába? Munkájának eredményét persze mindig újra meg kell vizsgálnia, megmérnie és helyesbíteni a kinyilatkoztatás és a mértékadó egyházi szervek irányvonalai szerint, — de nem ám mindennapos sekélyes környezete szerint. Ha némelykor megállapítja, hogy felfogásában bizonyos eltérések vannak, összehasonlítva környezetének elkoptatott szólásmódjaival, azért ez ne tévessze meg! feltéve, hogy felfogásai még elérnek azon a térségen, melyet az egyház hivatalos tanító nyilatkozatai és általában a katolikus gondolkodás összesége meghagytak; ez a térség pedig nagyon tágas és szabad.

Kutatásaival ugyan távolról sem fog minden homályt felderíteni, de mind nagyobb és nagyobb meghatottsággal fog bepillantani a végtelen térnek, nem pedig börtönfalaknak homályába. És így a megismerés határai előtt mindig szerényebbé és csendesebbé fog lenni, de egyúttal örülni is

fog, mert tudásában és felfogásában mégis lesz haladás. Mindenekelőtt tudatára jön annak, hogy lelkének kereső gondolatai, összefogva mindazzal, ami szellemét már mint biztosított ismeret betölti, mindig megint visszavezetik Önt a katolikus igazságok birodalmába s hogy a saját bátor haladásával itt mélyebbre hatol és otthonasabbá lesz, mintha mindig csak mások elkoptatott szavait, akár könyveket, akár emberekét, akarja kínosan elsajátítani. Akkor lelke belülről fog a dogmákhoz tapadni; hite pedig természetesen növekedővé és elevenné válik Önben.

Azt mondtam előbb, hogy a kétségnek Önt gondolkodásra és *imádkozásra* kell ösztönöznie. Ne féljen attól, hogy ezzel az imádsággal talán önsuggestiót fog magára gyakorolni. Már abban is imádság van, ha felébresztjük az ideális akarást az igazságnak és a jónak, tiszta önzetlen szeretetét s minthogy Ön Istenről és jelenlétéről mélyen meg van győződve, az igaznak és jónak azt a szeretetét, mely személy szerint Istenhez jön, Istennél van és Istennel beszél. Mondja neki minden nap és minden éjjel : «Atyám, Uram, jóságos bölcs, örök Isten, vezess engem!» Így beszéljen szótlanul vagy dadogó szavakban. Ő pedig vezetni fogja Önt, csak kövesse Őt, lépé-

senkint, híven és bízva, mint a gyermek, akit erős kéz vezet. Őrizze meg szívében az ismereteket, melyek akkor fognak jönni, néha egy cseppecske a másik után, néha pedig egész özönnel. Aki nem közömbös Isten iránt, aki türelmetlenül és dacosan nem veti ki hálójából idő előtt azt, ami valaha adatott neki s mindenekelőtt aki «Isten akaratát akarja tenni, az fel fogja ismerni, hogy ez a tan Istentől van-e». Az nem fog tévútra jutni, hanem a világossághoz és a világosságban fog maradni, habár egyelőre ez csak a hajnalcsillag, mely egy sötét világ felett ragyog.

Igy fog Önnel is történni, mert ahogyan én eddig megismertem, Ön nem is tud másként tenni, mint hinni, hinni! Lelke, még kételkedő lelke is, legbensejében bírja a hithez való kegyelmet.

HUSZONÖTÖDIK LEVÉL.

Jézus-szíve ájtatosság.

Szeretett kedves Barátom! Leveled elbájolt, dacára a nagy szorongatásnak, mely belőle szól. Oly gyermekes egyszerűséggel, elfogulatlanul s egyúttal oly megható

félénkséggel adtad elém gondolataidat plébánosod Jézusszíve-szobra felől, — nem is aggodalom nélkül, hogyan fogom én mind-
ezt fogadni és mégis oly bátor bizalommal ! Megint egész tisztán láttam lelkedet, ahogy egykor ismertem és megszerettem ; hisz az évek és a távol országok, melyek azóta közénk helyezkedtek, nem csinálhattak szíveink között ürt és eltávolodást s mi megint egyszer megcáfoltuk azt a régi előítéletet, mintha az emberi szívek közelsége egymáshoz ugyanaz volna, mint testük térbeli közelsége, mintha a térnek függvénye volna. (Szereted-e még a mennyiségtani hasonlatokat, mint annak idején ; tudod-e még?) Ellenkezőleg, épen a térbeli közelségben törik össze egymáson annyi ember és annyi szív ; a közelség, a birtoklás és az együttlét csupán a szeretetnek egy funkciója ; szívet bírni annyit tesz, mint szeretni és általa magát szerettetni s egyebet semmit. Minden más, a térbeli, testi, képletes, minden hang és jel csak jelkép ; hasznos, de nélkülözhető is ! Már ebből is láthatod, hogy «eretnekségeidet» a Jézus-szíve ájtatosság dolgában teljesen értem s ha valamin csodálkozom, az csakis gondolataid biztossága és szabatosága.

Teljesen igazad van ; Jézus-szíve tiszt-

teletének magva és tartalma, az egyetlen, ami benne élő és minket lánggra gyújt, az Jézus Krisztus érzülete, vagyis a lelki közelség, melyben az Atyával van és melyben nálunk lakozik. A szeretet, engedelmesség, odaadás, hűség, készség és cselekedet ezen csodálatos világa, melyet Ő isten-emberi lelkében hordozott s mely az Atyát illeti és az Atya kedvéért minket is: ez a Jézus-szíve. Szívbeli érzületeknek nevezhetjük, ha minden kétséget ki akarunk zárni, hogy mit gondolunk. Ez az érzület, ez a «szív» bizonyára nem édeskés, siránczó, gyenge, jajgató valami, hanem erős és hősie, telve a világot és a halált legyőző tett büszkeségével, telve komolysággal és férfiassággal s egyszersmind oly tág, oly kitárt, oly megértő, oly odaadó és gyengéd, aminő csak egy teljesen jószagos, önfeláldozó lény valaha lehetett.

Elmélkedő könyveink és hitszónokaink gyakran követik el azt a hibát, hogy mindjárt Jézusnak irántunk való érzelmeit próbálják leírni. A lényegest, az egyedülvalót, a benne lévő sajátképen csodaszerűt az Atya iránti érzelmét mellőzik és elhagyják s ezért Jézus belső világának egész nagysága, tágassága és ereje, gazdagsága és elragadó tüze nem is jut érvényre, sem a mi tudatunkra. Fel kell benne is-

mernünk Jahve szolgáját, Istennek egyetlen igaz imádóját és szeretőjét, mint az Atya Fiát, mielőtt felfoghatnók őt, mint Megváltónkat és barátunkat.

Aki pedig Jézust ezen legbenső lényében és akarásában megérti és szereti, aki ezen érzületéért hódol és hálás Neki és határtalanul bízik Benne, aki kezébe kapaszkodik és könyörög Hozzá : vigy el engem is Atyádhoz ! — aki keblére simul, mint egykor János tanítvány, hogy Vele együtt felvétessék ebbe a tágas lelki térségbe, mely Istent és az embereket felöleli s hogy maga is ilyen Istentől telített térséggé legyen és megvalósítsa Jézus szándékát és vezekelve jóvá tenni segítse saját és mások elégtelenségét, — az Jézus szívének tisztelője, még ha nincs is Jézus szíve képe szobájában vagy imakönyvében, ha sohasem szólítja Megváltóját «szívének».

Ezzel már eljutottam Jézus szívérzelmeinek külső jelképezéséhez. És itt kissé erősebben szeretném hangsúlyozni, mint Te, hogy az érzékelhető ábrázolásnak is megvan az értéke. Mégis kell valamiféle szavunknak lenni, mellyel pontosan azt mondhatjuk vagy legalább gondolhatjuk, ami Jézusnál a legbensőbb és legelőbb, legmelegebb és legelragadóbb ; erre pedig alig áll rendelkezésünkre más szó, mint a *szív*,

akármennyire elkoptatták, sőt vissza is éltek már ezzel a szóval. De mindjárt elveszíti kopottságát s mintegy új veretet kap, mihelyt olyan lényre alkalmazzuk, aki nekünk nagyon kedves, nagyon meg-hitt, nagyon közeli. Akkor nemcsak tartózkodás nélkül beszélünk, gondolatban és szóban, baráti, asszonyi, anyai szívről; hanem az ilyen embert egyenesen így is szólítjuk és mondjuk: kedves szívem, jó, tiszta, aranyos szív! Aki pedig Jézus Krisztus belső világát, a legszebbet, leggazdagabbat, legtisztábbat, legerősebbet, mely valaha volt, felfogta és tudatára jön annak, hogy ez a világ az övé is; hogyne törne ki ebben az elragadtatott kiáltásban: ó Te legszentebb és legkedvesebb szív, imáadásom és bizalmam szíve, reményem és hazám!

Persze ehhez szükséges a megismerés ekstasisának egy neme, csodálat és szeretet, elragadtatás, hogy a szív ezen szóbeli symboluma egészen teljes és igaz legyen. Ami tehát fájdalmasan érint bennünket Jézus-szíve könyveinkben és ájtatosságainkban, az nem maga a symbolizálás, hanem a symbolum különválása a megismeréstől és a meghatottságtól, melyet a symbolum felidézett és velejár, természet-szerűleg és legbenső indulatból. A szívnek

s a szív megszólításának jelképe olyan, mint a lobogó láng alakja ; mihelyt a láng lelohad, tulajdonképen az alaknak is el kellene enyésznie, holott imakönyveinkben és ájtatosságainkban mintegy állva marad az ürességben s ez kellemetlen.

De szabad és kell-e a jelképet előidéző és hordozó lángnak lelohadnia? Igen ! Mi megismeréseinket nem tudjuk tartósan egyforma élénkségben és tudatosságban megtartani, meghatottságunkat mindig egyenlő ekstasisban megőrizni. Tehát a külső jelkép alakja is mindig eloszolják s mindig megint újra képeztessék? Nem ! Mert nem mindenki képes az ő belső látomásai számára, ha még oly hatalmasak is, az odaillő és felszabadító szavakat és taglejtéseket megtalálni ; használja tehát azokat a jeleket, melyeket mások már megteremtettek ; s ezt mi mindnyájan megtesszük, naponkint és különféle módon. Miért ne használhatnók pl. a Jézus-szíve litániájának könyörgéseit is, hogy szavakba foglaljuk szeretetünket, hálánkat és odaadásunkat ezen szeretetreméltó szívjóság iránt? S ha nem is hat meg mindig mélyen ezen jelképes szavak lirai, sőt ekstatikus értelme, azért lekünk ott lehet s azokat valódi érzülettel mondhatja el, hacsak valaha általánosságban s mindig újra szemlélődve

elmerültünk Jézus szívének kincseibe ; ha imádságunknál emléünkben állnak azon gondolatok és élmények, melyekkel legvilágosabb és legboldogabb óráinkban Krisztus személyisége elárasztott, melyekkel szeretve és hódolva elébe zarándokoltunk. Igen, az imádság ezen szavai előmozdítják az ilyen emlékezést, sőt a korábbi világosságot és meghatottságot is felidézhetik, ha az óra és a kegyelem kedvez nekünk.

Igy tehát Te is, Barátom, egészen jól megtarthatod templomodban az ájtatosság óráit és előimádkozhatod községednek az énekeskönyv formuláit, még ha magadat némelykor teljesen üresnek és halottnak is érzed. Hisz nem tudod, hogy a nép között hányan vannak épen most áthatva Jézus Krisztus megismerésétől és túláradó szeretetétől ! És ha a formulák, melyeket imádkozol, neked kellemetlen érzést okoznak is, mert túlzottaknak, mesterkélteknek és hamisaknak látszanak, akkor gondold meg, hogy végtére is minden symbolum gyenge és elégtelen, szegényes csinálmány, habár a szó és a forma mesterei alkották is. Ami pedig a Te finom aesthetikai érzékedet sérti, az egy más, imádkozó keresztény társad másként alakult érzetének talán épen csodaszerű. Bizonyosan Te is vetted már észre,

dermedt csodálkozással, milyen elragadtatást okozhat egy egyszerű lélekben valamely képecske vagy vers, amely neked förtelmes volt ; s ahogyan én téged ismerlek, ha megkérdeztek, jóságos mosolygással ezt felelted : Bizonyára, van benne valami ! Hisz Te jó vagy és senkit sem akarsz megbántani. Imádkozzál tehát, amilyen komolyan, melegen és bensőleg csak tudsz, községed előtt és bíz az ő lelkükre és Megváltójuk kegyelmére, hogy mit tudnak belőle csinálni.

De hát a Jézus-szíve-szobor, melyet plébánosod felállított ! Szemléletes leírást adtál róla : pipacsvörös szív, búzavirágkék, de sajnos kissé ferde szemek, sorvadásos színfoltok az arcon stb. S ez éppen a ti templomotokban, annak szigorú formái és ünnepélyes vonalai között van ! Érzelmekkel együtt tudok érezni. De nem Te vagy az egyetlen ember, kinek szemeit így megkínózzák. Volt-e valaha Jézus szívének művészileg megfelelő képe? Vajjon művészileg nem lehetetlen feladat-e Krisztus alakján a szívet testileg is ábrázolni? De hisz nem ez a fontos ; annál jobban előléphet a pusztán jelképes érték. Mi köze a mi «vihar» vagy «tenger» szavunknak a természeti tüneteményekhez, melyeket értünk s melyek ezen szegényes szók hangzásánál

belezúgnak emlékeinkbe és képzeinkbe? És hasonlóan: mi köze a mesterember csinálmányának, aki egy Jézus-szíve képet készített, az érzületek és tettek ama mérhetetlen, csodaszerű világához, melyet gondolunk és tisztelünk Jézus szívének jelképében? Alapjában véve a legtökéletesebb kép sem adhat többet, mint a legszegényesebb; emlékeztethet Istenünk szeretetére, amely megajándékozott minket egy olyan lénnel, akit emberileg láthatunk és értethetünk s kihez nincs több hasonló. Hogy mi ezt az isten-emberi lényt és cselekvést, szeretetet és szomorúságot, szenvedést és uralkodást megértjük és izzó lélekkel átkaroljuk, csupán ez a lényeges. Akkor Jézus-szíve képei épúgy fognak hozzánk beszélni, mint pl. a kék foltok térképeinken, melyek látására könnyen megragad az édes honvágy a dél meleg és kék tengerei után.

De, mondom, Krisztus szívbeli érzelmét épen a testi szívnek látható ábrázolásával kell-e szimbolizálni? Azt hiszed, a feszület imazsámolyodon vagy Samberger Krisztusa sokkal jobb jelképek volnának. Ebben igazad van, csak hogy ezek több jelentőségű jelképek. Jelenthetik Isten Fia szívbeli szeretetének hősiességét, de, és talán még inkább, az isteni végzések szétzúzó hatalmát is. Emlékeztethetnek a mindent meg-

értő Megváltóra, de a Mindentudónak félelmes komolyságára is, aki a szíveket és a veséket vizsgálja. Ilyen Samberger Krisztusa is. Nekünk azonban olyan jelkép kell, mely egész szabatosan és *egy* jelentéssel az isten-emberi Megváltó lelki életére és szerető erejére emlékeztet, amire gondolunk, mikor szívéről beszélünk. S éppen ezen egy-jelentőség, ezen éles körvonalozás végett, az egyház csak olyan képeket enged meg Jézus szívének képei gyanánt, melyek láthatólag mutatják a testi szívet. Hogy azonban Te melyik képben látod és tiszteled legjobban Megváltód szívét, az reád van bízva. Merülj el tehát továbbra is feszületed szemléletébe! Számos és nagy szenteknek sohasem volt más Krisztus-képük, mint a kereszt és mégis, vagy inkább éppen ezért valódi szeretőivé és követőivé lettek Jézus szívének.

És ezzel eljutok írásom főpontjához. Maradj szabad, Barátom, maradj szabad! Ne engedd magadat emberi félelemtől elhatároztatni, megtévesztetni, aggasztani! Szabad ember semmitsem fog mindenestül elutasítani, láthatatlanul és megvizsgálatlanul, amit mások szeretnek vagy alkotnak. De époly kevéssé fogja magára erőltetni mások gondolatait és módszereit, csupa félelemből, hogy talán magára maradhatna. Ez a

félelem annál veszélyesebb, mert részben jogosult ; az igazság és kivált az üdvösség igazsága sohasem lesz egyes ember külön birtoka, aki szembehelyezkedik minden más emberrel ; a különálló mindig elszigetelt, egyoldalú emberré is lesz. Nos, ez a vesze-delem itt, a Te esetedben nem fordul elő ; az egyház teljes szabadságot engedett, hogyan akarod életedet alakítani Istenben és Istennel és Megváltóddal, ameddig az igaz hitet megőrzöd, a parancsolatokat és papi állásod kötelességeit híven megtartod. Ezen a tágas körön belül teljesen a saját lelkedre vagy bízva, az ő külön sajátosságá-val, — és Isten kegyelmére, amely vezet. Nem kell tehát csüggedned. Rendezd be magadnak imáidat és ájtatosságodat úgy, ahogyan legjobban megfelelnek és segíte-nek. Tartsd magadat Megváltód képéhez, aminőnek láttatják Őt kutatásaid, elmél-kedéseid és belső megvilágosodásod. Kivált pedig kettős magányodban Istennel hasz-náld a szavakat vagy a szótlanságot, ahogyan szívedből fakad.

Mégis tisztelője vagy Jézus szívének, mert szereted Jézust, szereted Őt szeretete kedvéért és úgy szereted, ahogyan az Atyá-nak Benne kedve tellett s ahogyan Ő vonzó-dik az Atyához és tehozzád is. És Jézus szí-vének tanítványa vagy, mert — ó, engedd,

kedvesem, hogy itt elhallgassak, hogy öntudatlan jószágodat fel ne zavarjam ! Igen, az vagy, ámbár sohasem mondtad is Neki ekstatikus szavakkal : Ó, Jézus szíve ! És ezenkívül igazi pap és apostol is vagy, mert végtére ehhez sem kívántatik egyéb, mint ez az egy és egyszerű : Szeresd Istenedet teljes erődből és felebarátodat, mint tennemagadat !

Ezért nem is állsz félre és egymagadban. Mert — ezt mindig megfigyeltem — az egészen őszinte és benső, tiszta szívből származó gondolatok mindig a közösség gondolatai is ; ezek mindig élnek másokban is, sőt mindenkiben, aki egyáltalán valami sajátosra el tudott jutni. Ezért örülj annak a bátorságnak, mellyel saját gondolataidat elgondolni mered, — még ha igen sokan meg sem értenék. Nem mintha valami illetéketlent tennél fel magadról, hanem mert bízol abban a kézben, mely vezet minket s mely azoknak, kik Istent szeretik, mindent javukra fordít, még a saját gondolataikat és útjaikat is, amelyeken félénken, szenvedve és mégis multhatatlanul haladniok kell.

A Te utaidon pedig, Barátom, én is szeretnék járni mindenkor !

HUSZONHATODIK LEVÉL.

Belső irányítások.

Tisztelendő Nővér ! Imádságos életének története ismét bebizonyította nekem, hogy a lelkeknek megvan isteni irányításuk. Ez az irányítás nincs ugyan szükségképpen külső körülményekhez, korhoz, nemhez és hivatáshoz, emberi befolyásokhoz kötve, de figyelembe veszi és felhasználja mindezen természetes okokat és alkalmakat, beleépíti a lélek várának falaiba s így keletkezik a típusok és jelenségek roppant nagy változatossága. Ez a felismerés óvjon minket attól, hogy minden lelket egyenlő mértékkel mérjünk ; nem is tudjuk az erők, segítségék és akadályok egész nyalábját, melyek egy egyes lélekben összefolynak és annak sorsát szövik, tudományosan felbontani, vagy épen pedagógiával meghatározni és kiszámítani ; tehát ez a felismerés minden lélekkel szemben tiszteletre és gyengéd tartózkodásra kötelez bennünket.

Ön már gyermekkorában tudott «Isten-nél lenni», szótlantul, de kimondhatatlan gyönyörűséggel ; egyszerűen csak Istennél

lenni s ebben a közelségben nyugodni, ebben a verőfényben növekedni és kifejlődni. Ki tanította Önt erre? S már akkor alakult ki Isten-fogalma is, egészen szervesen, magától érthetőleg növekedett, ahogyan a virág valahol a mezőn hirtelen kinyílik. Ki hívta elő? Ki tette csíráját a földbe? Nemde az élet csodája ez? Miért lennénk tehát bizalmatlanok és akarnók másnak, mint amilyen? Ugyanígy : miért legyen Ön bizalmatlan Isten-fogalma iránt? Mert oly világos és gyermekiesen vidám? Mert mások azt mondják, hogy nagyon is naiv, nagyon optimista, kevés benne a szellemiség és komolyság, kevés a rettenetesség? Persze, a rettenetes bírótól való irtózás idegen maradt Önnek, boldog lélek !

Nos, Önt az ilyen ellenvetések nem tántorították meg ; lelke mindig a saját útján járt, egy gyermek biztonságaival. De néha mégis észrevettem Önnél egy halk nyugtalanságot és csendes csodálkozást, hogy mások másként látszanak gondolkodni, más fogalmuk lehet Istenről, más felfogásuk Isten műveiről, más módjuk az imádkozásban, sőt más ideáljuk a tökéletességről is. Ezt a csodálkozást szeretném Önről levenni, a halk nyugtalanságot elűzni s egyúttal erősíteni anyai bátorságát, mellyel tanácsot ad és vezeti a fiatal embereket,

kik Önt most körülveszik, annyival több bizalommal, mint egyébként szoktak lenni nevelők iránt. Nem egy ezek közül a gyermekek közül pezsgően merész, ujdonsült tudományával szorongatja Önt, mások nyugtalanítják dacos kritikával, szabadságvágyukkal és ádáz kétségeikkel; ismét mások olyan tökéletességi tanokra és ideálokra hivatkoznak, melyektől Önt egy örvény választja el. Ily körülmények között már az is sok, ha nem ijed meg többé sem maga, sem mások miatt. Ezért két tételt ajánlanék Önnek meggondolásra: 1. Minden lélek csak azt az Istent érti meg, akihez maga hasonlít, és 2. minden lélek Istennek azt a fogalmát képezi ki, melyre épen szüksége van, — feltéve, hogy a vezető és ébresztő kegyelem mellett szabadon fejlődhetik.

Vannak emberek, kik a szabatos rendhez ragaszkodnak és olyanok, akik a nagy, tágas lendületet szeretik; mindegyik jó a maga nemében. Amazok Istent szigorú örnek és nevelőnek gondolják, ezek pedig élő szellemnek, akinek minden hang ismerős, akihez minden valóság közel van és meg-hitt. A józan jogászi formulákban gondolkodó emberek szeretik Istent is akként elképzelni, mint szerződő felet, aki szigorúan lemért igazságossággal ugyanannyit ad, amennyit ő kap. Az emberekhez való vo-

natkozásai úgy tűnnek fel ezeknek, mint az ide-oda menő jogosítványok szövédéke. Egy oly szellemtől, melynek iskolája az izraelita törvényhozás szabatosága és a római állam szigorú joga volt, eredt a megváltás azon elmélete, mely a Keresztrefeszítettnek megszaggatott testében azt a széttépett adóslevelet látta, amely tanuskodott a mi megfizethetetlen tartozásunkról Istennél. De a megváltás eseményét úgy is felfoghatjuk, mint az adományozó gyermeki szeretet túláradását, mint az Isten atyai jóságának kifolyását. «Annyira szeretete Isten a világot»... Így szemlélte János a megváltást. És magának Jézusnak lelkében az Ő megváltó műve szent és nagy megbízás volt, melyet az Atya adott neki, hivatás, persze vértanui hivatás, melyet csak a Fiúnak isten-emberi szeretete tudott maradék és folt nélkül teljesíteni. Ellenben csekélyebb és szűkebb lelkek ebben a megváltó műben egy megbántott és kérlelhetetlen Istennek véres követelését látták, kinek be kell hajtani a vértartozást, amely megbántóinál fennáll, ha mindjárt azon az ártatlanon is, aki elégbátor helyettesként fellépni bűnös testvéreiért.

De hát mindezek nem nagyon is emberi fogalmak-e Istenről, melyeknek semmi közösségük nincs Isten lényével? Igenis, mind

ezek emberiek ; de mi nem is tudunk más istenfogalmat alkotni, mint emberit, olyat, amelyet földi hasonlatokból és tükörképekből olvasunk le. És épen ezért van meg bennük az igazság egy sziporkája, megvan képletes igazságuk. Bizonyos értelemben Isten valóban az, amit gondolunk róla. Másként hogyan tudna Ő minden lélekkel beszélni, mindenikkel megtaláltatni magát? Nem kell-e felelni tudnia minden hívásra, melyet akármelyik ember intéz hozzá, a maga nyelvén? S az egyik a szolga nyelvén hívja, a másik a gyermek nyelvén : Abba ! Az egyiknek hívnia kell Őt, mint a megsértett jogérzet védelmezőjét és ügyészét, a másiknak, mint a nagy nyugalmat, a mély békét, túl minden földi különbségen és széthangzáson. Az egyik csak az égiháború dörgéséből hallhatja ki szavát, a másik az élő lények létért való küzdelmében láthatja, tűzokádó hegyekben érezheti meg, egy harmadik ellenben kéri Isten lehelletét és szívverését egy tiszta és erős szeretet lélegzetéből és dobogásából. Az egyik előtt Istennek, mint örökké követelőnek kell megjelennie, a másik előtt, mint örökké ajándékozónak ; s mind a kettőnek igaza van, mind a kettő az Isten. De ezért töredékes is minden ismeret, melylyel róla birunk.

És minden lélek azt az istenfogalmat alkotja meg, amelyre szüksége van kifejlődéséhez, erkölcsi helytállásához, vigasztalásához és boldogulásához. A legtöbb ember számára Istennek a szigorú úrnak és parancsolónak kell maradnia, mert általában mindig a korbácsot kell maguk fölött érezniök, mert erős kézzel kell őket kormányozni és vezetni. Lelkük csakis szigorú iskolában, szoros fegyelemben, vaskényszer alatt tesz szert bizonyos tartásra, belső szilárdságra, hogy egyenesen megállhasson ; különben fekvve maradna a földön és szétfolyna fegyelmetlenségben és zürzavarban. De vannak olyan lelkek is, melyek a törvény gondolatát nem ismerik és nem értik, de a bizalom és szeretet pillantásától felvirágoznak, mint a rózsa a korai verőfény csókjától. Vannak emberek, kik a szeretett lénynek minden áldozatot meghoznak s ezt még csak hősieznek sem találják, ellenben egy törvény, kényszer, szabály ellen fellázadnak szenvedélyes erővel ; nekik szeretniök kell, hogy szolgálhassanak, bízniök, hogy követhessenek, szabadoknak kell lenniök, hogy megköthessék magukat. Az egyiknek úgy kell tudnia, hogy megajándékozta őt Isten megfoghatatlan és meg nem érdemlett kegyelemmel, mely már megelőzte az ő futását és akarát-

sát ; az Atya kegyelme kicsalja, kivonzza és felébreszti őbenne is a legjobb erőket. A másikat fel kell hívnia egy hatalmas fegyverbeszólításnak, csatakiáltásnak, az az Úr parancsának ; ennek tudnia kell : most jött el az én óráim, most rajtam a sor és a tettem lesz sorsommá.

Sőt vannak különböző istenfogalmak ugyanegy lélek fejlődésében is. Kezdetben talán az Úr ítéleteit kell tekintenie, a rettenetes fenségtől megborzadnia, bűnének, gyengéinek kínossága miatt kell pirulnia és remegnie. De azután mindebből a félelemből ki is kell nőnie s az isteni jószág lenyűgöző képe előtt saját magát és bűnét elfelejtenie. Az Ő mosolyától elragadva és elvakítva, karjaiba omlik és csak ennyit képes dadogni : Én nem vagyok méltó, de Te csak egy szót szólj és meggyógyul az én lelkem. Talán a lélek szeretetének első boldogságában az Istent csak mint az édes vőlegényt fogja ismerni, ki emberalakban, mesteralakban, égő szívvel és gyengéd tekintettel hajol feléje ; Istene Jézus, az ember fiainak legszebbike. De talán eljön az az idő, mikor Jézus szívéből oda talál az Atyához is, kinek az a szív szolgált ; s ott a lélek jegyesből mindinkább gyermekké és testvérré válik, kinek atyja Isten, Jézus pedig az Atya szolgálja és Fia, kinek kezé-

nél fogva a lélek is merészel odalépni Isten elé és mondani : Atyánk, aki a magas menyekben vagy. Azután, pályájának további fokán eljut még az isteni végzések borzasztó titkaihoz is, az isteni gondolatok megfoghatatlanságához, az isteni világrend félelmisségéhez s itt Isten a megközelíthetetlenfényességgel; *mysterium tremendum*, borzasztó titok, rettentő örvényes éjtszaka, s a lélek leborul előtte szent borzalommal, miként a Seraphok leborulnak és remegve elfödik arcukat ; de ez a remegés mégis egészen más, mint a kezdő ember remegése, aki az utolsó ítélettől, haláltól és pokoltól rendül meg.

De máris hallom ijedt kérdését, Testvérem : Hogyan tudja azt mindig a lélek, melyik istenkép jelenjék meg előtte? Nem tudhatja és nem is kell tudnia. A Lélek, a Parakletos, aki vezeti, belső látományait is el fogja rendezni, sorban és időrendben ; gyakran észrevétlenül fogja tenni, de néha hirtelen, napfényes víziókban ; többnyire alkalmazkodni fog a lelki élet és a külső életviszonyok nyugodt folyásához , de néha hatalmas lökéssel fogja a lelket kiragadni az eddigi megszokottság hálójából. Ki tudná ezt előre? Ezért is minden lélek fog időnkint aggodalmat és bizonytalanságot szenvedni ; talán szorongni fog azért, mert

már régen nem érzett ihletet, nem hallotta a tavaszi vihart tombolni csúcsain; majd meg szorongani fog, mert belső csendjét hirtelen távoli mennydörgés szakította meg, mert az az érzése, mintha a sors közelednék hangtalanul, kérlelhetlenül, hűvösen, mint a növekvő árnyék; vagy mivel hirtelenül mintegy szakadék előtt áll, a Semmi előtt, tanácstalanul, megértés nélkül, megzavarodva. Ki tudná a lelket mindezekről megkímélni? Ki merészelhetne mindezekbe beleszólni, mindent magyarázni és leleplezni?

Önnek jó dolga volt, kedves Nővér! Önnek szabad volt már gyermekkorában olyan istenfogalommal kezdeni, mely világos, fényes és vidám volt. Isten Önnek bizalmasa volt, barátja és mestere. Lelke pedig csodaszerű magától értődéssel fejlődött ki, nappal és éjjel, szeretetben és szenvedésben, az otthon örömeiben és a halál óráiban. És ugyanígy alkotta meg magától értőddőleg a Megváltónak és szeretetének képét is, az Atya és a gondviselés, a menny és a mennybejutás képét, gondolkozva, imádkozva, kérdezve egy egész életen át. Valóban verőfényes volt ez az élet s most, mikor napja leáldozóban van és az esti árnyak nőlnek, Önnek csak az aratást kell betakarítania, csak megérett ismereteit kell

kiosztania a fiatalok között, kik Ön körül vannak, kiosztani nemcsak szavakban, jó-ságos tanácsban, megértő meghallgatásban; az Ön lényének hallgatólag csendjében is ezt osztogatja. És tudja-e, hogy énnekem is az Ön példája világította meg, melyik az isteni vezetés derűs útja, hogyan fut át a dombo-kon, hogyan emelkedik és fordul. Hisz min-dent nem értelmezhetünk, ami egy életben van, azonban az Ön élete kegyelem volt Önnek és sokaknak. S ezzel elégedjék meg !

HUSZONHETEDIK LEVÉL.

Nevelés a szeretetre.

Főtisztelendő plébános Úr ! Szívből gra-tulálok Önnek a plébániájába való bevonu-láshoz ! Milyen édes öröm lehet egy ily nagy, jóakarátú és bizakodó család atyjává lenni. Nem akarom megkísérelni, hogy elmondjam az elmondhatatlant, leírom ezen jegyesség szépségét, — plébános és községe között. Hát még hogyan feleljek az Ön alázatos, papi buzgóságú kérdésére? Ujjmutatásokat óhajt tőlem új hivatalához. Azt kérdezi, mi a fődolog lelkipásztorkodásánál. Azt felelhetném, hogy ezt Ön sokkal jobban

tudja, mint én ; s hogy ellenszenves nekem valami általános, egyedül üdvözítő szert ajánlani, mint annyian teszik. Némely hit-szónok csakugyan így tesz : prédikációjuk mindenkori tárgya mindig a legfontosabb, legszükségesebb, legillőbb és leghatásosabb. Tehát ellenszenves nekem, hogy én is mintegy reklámot csináljak bármely üdvös dolognak, legyen ez akár a társulati ügy, akár a szentségekhez járulás vagy az exercitiumok vagy a liturgikus mozgalom vagy a házi lelkipásztorság. Ezzel tulajdonkép be is akartam fejezni leveletem.

De az Ön levelének egy meghatólag szerény kis mondata mégis emlékeztetett valamire, amit valóban nagyon fontosnak tartok. Azt írja Ön : «Szeretnék híveimből igazi keresztényeket csinálni, egyéb semmit». Igen, valóban, plébános Uram, attól függ minden, hogy községét kereszténnyé tegye. Ez annyit tesz, hogy a keresztény ethost vigye be közéjük. Akárhogyan nevezzük ezt az ethost, a szeretet szellemének, vagy a közösség vagy a hegyibeszéd vagy a Jézus-szive-ájtatosság szellemének, az mellékes, mindig ugyanegyet értünk. Ebből az ethosból azonban hívőink nagy tömegében nagyon kevés van, habár talán az isteni tiszteletet igen híven látogatják, a szentségekhez szorgalmasan járulnak, a

vasárnapot megszentelik és a legnagyobb súlyt egy ünnepélyes temetésre helyezik. Nézze csak, mennyire el van még mindig terjedve a gyűlölet és az ellenségeskedés a mi katolikus népünknel ! Talán nincs még egy bűn, mely a keresztények között is oly gyakori volna, mint ez, s egyúttal annyira ellenkeznék a kereszténységgel. De olyan bűn sincs, amely ellen kevesebbet harcolnának, mint ez, épen mert a pásztorok és a vezetők is, igenis könnyen beléje esnek. Minő ádáz ellenségeskedés uralkodik némely katolikus plébánián, a klerus tagjai között ! Hát még zárdáinkban ! Nem ritkán csendes, de kegyetlen háború dühöng ott két vagy több bennlakó között. És ezek az emberek egy fedél alatt laknak, együtt imádkoznak és naponkint esznek Isten szeretetének kenyéréből ! S van-e bérház katolikus városainkban, melyben két lakó család között nem uralkodik a legádázabb gyűlölet ? Ha tekintetek ölhetnének, akkor tömeges halálozás lépne fel bérkaszárnnyáinkban és urasági házainkban. Mit nem tesznek egymásnak az ilyen ellenséges felek, egymás bosszantására és kárára ; hogyan mennek el egymás mellett, hogyan csapják be az ajtót egymás előtt, hogy ki-nevetik, kifecsegitik, megszólják egymást ; egész tengere ez a gonoszságnak ! Hát falu-

helyen! Nincs irgalmatlanabb gyűlölet a paraszt gyűlöleténél, mely a régi korbeli vérbosszú kegyetlenségére emlékeztetne, ha volna benne valami ama vad törzsek sötét nagyszerűségéből, ha nem volna oly kimondhatatlanul kicsinyes és szűkkeblű. A népek gyűlöletéről pedig, arról az örület-ről, mely népiesnek, hazafiasnak, nemzeti-nek nevezi magát és szeret vallásos álarcha öltözni, beszélni sem akarok.

Ó, mindezt Ön is jól tudja. Mennyire szenvedett már városi káplán korában, mikor ezen örültségek legborzasztóbbikával találkozott! S mennyi reményt épített missziójára abban a városi plébániában! Miért is nem javult lényegében tulajdonképen semmi sem? Miért, hogy a keresztény ethos csak felületesen is alig hatolt be az úgynevezett keresztény népekbe, községekbe, házakba? Hisz a katekizmusban tanítják a szeretet nagy parancsolatát! Haragos szónoklatokat tartanak az ellenségeskedés ellen. A moráltheológusok apróra kiszámították, mikor kezd a gyűlölet súlyos bűnné válni, mikor és hogyan vagyunk a kiengesztelésre kötelezve és kinek kell elsőnek kezét nyújtania a békülésre!

Igen, a szeretet parancsolata ki van adva, de csak külső tétel marad; a szíveket nem melegíti fel. A parancsolat mögött ott áll

a bűn, az ítélet és büntetés borzasztó fenyegetésével, de épen ez a fenyegetés csábít okoskodó számításra : Mennyit engedhetek meg magamnak, hogy épen még kikerüljem a halálos bünt és büntetését? Ha pedig az ember egyszer elkezd számítani, bujkálni és meglapulni, akkor hamar megtanulja a mesterséget, hogy a törvény hálószelei között kibujjék. Mikor a törvénynek nincs szószólója magában a szívben, akkor már veszve van. Az «Én» minden törvényt úgy tud értelmezni, hogy az épen engem, épen most és ezen körülmények között ne kötelezzem. Sőt épen mivel a mi pedagógiánkban, lelkipásztorságunkban és lelki vezetésünkben a keresztény ethos puszta törvényné vált, azért marad hatástalan. Mert ethost egyáltalában nem lehet megparancsolni, az ethosnak magából a szívből kell fakadnia. Jézus és az ő hegyi beszédének érzülete pedig, az ő alázatos és szelíd szívének érzülete ilyen ethos, benső, lelki magatartás, sajátlagos, vérré és hússá vált akarás, jellem és szellemi forma. Ezt nem lehet megparancsolni, mint akármilyen törvényes cselekedetet, ehhez a léleknek fel kell ébrednie, mint egy mindent átható, az öntudatlanig lenyúló életérzéshez.

Tehát semmitsem tehetünk ezen ethos felkeltésére a lelkekben, a lelkek belenő-

vesztésére ebbe a belső formába? Dehogyanem, plébános uram! Épen Ön, mint pap, mint finom érzésű, meleg, jóságos ember, aminőnek én Önt ismerem, nagyon sokat tehet. Bizonyára fel kell tennünk a lelkekben egy bizonyos hajlamot s ez meg is van mindenkiben, különben nem lehetne hívatta mindenki Jézus követésére. Ez a hajlam nagyon különböző lehet erőben és tisztaságban. Egyiknél már a gyermekkor óta olyan, mint a színarany, a legtöbbször keverve van számtalan gátlással, gyengeséggel, előítélettel és zabolátlan vággyal. Egyiknél erősen buzog, mint egy charisma, a másiknál mintha el volna ásva, önző vagy beteges indulatok törmelékébe. De megvan, és gyakran legerősebben a szenvedélyes, mértéktelen, támasztalan és elkínzott emberek lelkében.

De hogyan lehet ezt a hajlamot felébreszteni, képezni és kifejleszteni? Úgy, hogy az ember tapasztalatilag átélje ezt az ethost, hogy fénye és melegsége megillessen őt. Nem elég, hogy az ethost másoknál lássa, megfigyelje; kell, hogy jótékony sugarait önmagán tapasztalja. Csak az az ember gyulad fel bensőleg, akire Istenről vagy emberről szikra ugrott át. Csak az tanul meg szeretni, aki a szeretetet megismerte. Talán hatalmas vizek vannak lelkében felduzzasztva,

de nyugodtan maradnak, alusznak és elszikkadnak, ha nemvezettetik rajtuk egy külső áram, ha valahonnan nem zúdul a lélekbe a szeretet egy vízesése, mely magával ragadja vizeit, hogy áldásos áradatban ömöljenek kifelé.

Kedves plébános Úr ! Ilyen vízesés-e Ön, mely községének lelkeibe ömlik? Ilyen szikravívó-e, akiből sziporkázik mindenkire, aki közelébe jön? Akkor ezerszer áldva legyen bevonulása községébe ! Akkor szónoklatai, biztatásai, beteglátogatásai, sétái, kézszerítése és mosolygása, tréfás és intő szava, köszöntése és hallgatása, mindezek csodákat fognak tenni. S én azt hiszem, Ön ilyen áradó víz, ilyen repülő szikra. Ezt véltem én felismerni abban a visszfényben, melyet jövedele eddigi lelki gyermekeinek arcán keltett ; lelkeik örömteljes suhogását véltem kihallani abból a meleg hangból, mellyel az Ön köszöntését viszonzni szokták. Ön jótékony és segíteni kész, áldozatkész és buzgó ; éjjel-nappal nyitva volt minden hívásnak, minden bajnak, minden kívánságnak. Ez maga persze még nem elég, de már valami és minden, mikor verőfényes, jóakarató és együttérző szívből jön s mikor nem zavarják meg visszataszító fogyatkozások. Önnek pedig nincsenek ilyen keménységei, balgaságai és ellenszenves vo-

násai, aminők gyakran elrútítanak jó embereket is és másokat elriasztanak. Sohasem láttam Önt zsémbelve és pörölve, Ön nem szeszélyes és akaratos, nem hencegő és elítélő, nem fennhéjázó és nagyzó, nem hirtelen és tapintatlan ; sem nem fecsegő, sem sötéten hallgatag. Tapasztalt az élet bajaiban és viseli a papi lélek ezerszeres szenvedését, de nem is panaszkodó vénasszony, nem kedvetlen és elégedetlen. Hát a meleg, verőfényes lélek? Ezt is sokszor megéreztem Önben. Mikor pedig jönni látott valakit, idegent, alkalmatlant, időrablót, ellenszenvest, akkor sem volt Ön elutasító, jéghideg ; nem csupán a hivatali kötelesség imperativusa működött Önnél, hanem sokkal is több : szíves és résztvevő volt. Mintha szánalmat érezne azon emberrel, aki már egyszer ilyen ; szánalmat, hogy kénytelen Önt zavarni és zaklatni. Igen, valami meleg, békés és megnyugtató árad Önből, ha pedig egyszer megtalálta a helybenlakó, megszokott, közönségesen ismert és meghitt plébános nyugodt, mély hangját, akkor a beteg kedélyek az Ön lényére és szavára derültebbek és elégedettebbek, a kicsinyek és kajánok tágasabbak és jószágosabbak, az izgatottak nyugodtabbak lesznek, az elkeseredettek és megrögzöttek meglágyulnak, megolvadnak, habár csak

lassan-lassan. Hívóinek lelkei a keresztény ethost önmagukon fogják érezni és így talán első ízben annak tudatára jönni, «minő Krisztus szeretének szélessége és hosszúsága, magassága és mélysége».

Aki pedig ezt az ethost így belülről tapasztalta, az magától is mindinkább utána formálódik, az nem fogja többé rászánni magát, hogy kemény, kiméletlen, gyűlölködő és kegyetlen legyen. S épen ez teszi azt, hogy keresztény ethosszal, a kereszténység szellemével van eltelve: hogy többé nem viszi rá a lélek Krisztus érzületeinek megtagadására, a jóság, igazság, tisztaság megsértésére. Igen, ha majd egyszer az Ön híveit nem viszi már rá a lelkük, hogy mások legyenek, mint az ő szentéletű plébánosuk. — Nem akarom Önt elszomorítani, kedves plébános uram, van ilyen papi ideál s Ön napról-napra és évről-évre közelebb fog hozzá jutni.

HUSZONNYOLCADIK LEVÉL.

A katolikus egyház.

Kedves Doktor Úr ! Levele egy régi fájdalmat keltett fel újra bennem, — persze, ez elég gyakran megtörténik velem. De ez-

úttal Ön volt az oka, lendületes és mégis szeretetreméltó írásával, sok nyomasztó igazságával, melyek azonban egyszersmind az Ön nagy tévedései is. Láthatja már, hogy nem haragszom Önre, mert hisz csak megosztotta velem fájdalmát, vagyis jobban mondva, mi mind a ketten a fájdalomban társulva, meghajolva, hordozzuk ugyanazt az óriási sorsot, mely annyi mai katolikust terhel: s ez a mi egyházunk! Ez az egyház a mi ideálunk, mely felé törekszünk minden idegünkkel és erőnkkel s egyúttal egy mindennapos valóság, melytől szenvedünk. Ez a mi halhatatlan reményünk s egyszersmind állandó csalódásunk, büszkeségünk s egyszersmind szomorúságunk. Némely boldog órában csodás víziókat látunk, melyekben ez az egyház Jézus Krisztus életének műveként, sőt az ő teste és láthatósága gyanánt jelenik meg nekünk, mint továbbélő és működő Megváltó, mint közösség és a lelkek otthona, mint az igazság, jóság és szépség őre és mint az élő kegyelmek kimeríthetetlen forrása. De itt vannak azután néptömegei is, melyek époly kapzsiak, kicsinyesek, szeretetlenek, külsőségesek és felületesek, mint minden néptömeg, minden időben. Azután itt vannak papjai, kik visszataszítanak értelmetlenségükkel, elmaradottságukkal és botrán-

koztatásaikkal. Továbbá itt vannak theológusai, kik (idézem az Ön szavait), nem egy «nevetséges kérdést vetnek fel kathedráikon és vastag könyveikben», vagy épen «nevetséges feleletet adnak komoly kérdésekre». Azután itt van a számtalan tétel, dekrétum, cenzura, fenyegetés, elítélés, melyek úgy összekötöznek, hogy sokszor úgy érezzük, mintha elvennék a levegőt a szellemi lélegzéstől, mintha el volna tiltva minden saját gondolatunk. Pontosan úgy van, ahogyan Ön leírta ; minden, épenséggel minden, amit Ön ingerülten és zsémbelve előhoz, valamikép igazolva van, sajnos ! A valóság legalább is így láttatja.

De másféle látás is lehetséges, inkább synthetikus nézés, amely az összefüggéseket felfogja ; felülről való nézés, melyben van valami az isteni látóhatárok tágasságából ; belülről való nézés, mely nem tapad külsőségekhez, hanem a láthatatlan dolgokkal kezdi és azokból igyekszik a láthatót is felfogni. Mi tehát az egyház? Először is a hit dolga ! Bizonyára van tapasztalati tudásunk is az egyházzal, tapasztalatok és megfigyelések összege, de ez nem hatol be lényegéig ; egyoldalú és felületes marad. Hinni kell az egyházban, az ő egyetlenségében, isteni erőiben és ígéreteiben. A hit azonban merész ugrás minden tapasztalaton át, fel-

fogása oly dolgoknak, melyek nem láthatók, nem érezhetők, át nem élhetők; a hívő a szemlátomáson felül emelkedik. Miként a hitet nem hozhatja létre a tapasztalat és a tudás, úgy nem is kell, hogy ezek elpusztítsák. Bárminők legyenek is a tapasztalatok, melyeket az egyháznál teszünk, mégis kell benne hinnünk, mivel Krisztusban kell hinnünk; Őbenne pedig hinnünk kell, mivel Istenben kell hinnünk, a jóban, az örökkévalóságban és a világ jelentőségében. Nincs is számunkra más választás, mint vagy abszolút képtelenség, teljes lemondás emberségünkről, minden szellemiről, tisztáról és örökkévalóról, vagy pedig — a hit. És minden hit, ha következetesen végiggondoljuk és végigéljük (amihez persze sok embernek nincs meg az ereje és az akarata), a szigorú katolicizmushoz vezet, legyen ez akár szent Ágoston vagy Dante, akár Don Bosco vagy Newman bíbornok, a szicíliaiak vagy a német Ruhr-városok katolicizmusa. Lényegében mindig ugyanaz : hit.

S ez a hit az egyházban az igazság és kegyelem nagy tárházát látja. Jézus ebben fektette le kinyilatkoztatásait a hármascy Istenről, az Atya szeretetéről, a Fiú élet-áldozatáról és a hű Parakletosról, kinyilatkoztatásait jóról és rosszról, menny-

ről és pokolról, világról és lélekről. Nemde kimondhatatlanul tágas világ ez, tágasabb, semhogy emberi theológia valaha teljesen leírhatná, s kivált sokkal tágasabb, semhogy egy szűkkeblű theológia valaha elzárhatná. Továbbá Krisztus az egyházban építette fel szentségeit, mint hét folyó kutat; Ő áldoz és imádkozik oltárain, Ő működik templomaiban, Ő hívja meg és alakítja szentjeit.

Mindez így van és így is fog maradni és nem változtathat rajta a legkevesebbet sem a műveletlen pap, a bizalmatlan, szűkkeblű, kötekedő theológus, sem az istentiszteleti ünneplések elégtelensége, sem babona, sem primitív lelkek és néprétegek külsősége. Minek heveskedünk árnyékok miatt? Nincs-e mellettük elég helyünk, hogy a napon járjunk? Vajjon az Eucharistia csodája rövidséget szenved-e egy papnak rossz térdhajtása vagy rossz élete miatt? Hát a magábatérés, a lelkiismeretes megtisztulás és a húsvéti béke, a bűnbánat szentsége? Elveheti-e tőlem ennek lényeges gyümölcsét az, hogy a gyóntató együgyű vagy bosszantó kérdést tesz, vagy teljhatalmának határait átlépi, vagy nagyon is röviden és közönyösen végez velem? Igen, doktor Úr, hát nem követheti-e Krisztust szíve szerint? És ki hozta Önnek

Krisztust oly közel, mint ez az egyház, nem tudományos exegesisssel, vallástörténelemmel, hanem elevenen, személyesen, szív szerint? S nem imádkozhatik-e, keresheti-e Istent, szolgálhatja-e Isten akaratát, ameddig napjai és erői terjednek? De ki helyezte Önnek Istent oly energiával, oly elveszít-hetetlenül a lelke közepébe, mint ez az egyház, mely életének minden falára, fiatal-ságára, munkájára, sőt még hibázására és tévedéseire is Isten nevét írta fel? Hát nem gyakorolhat-e jogosságot és szeretetet, nem emésztethetik-e a gondok szívének hősi indulatai, gyámoltjai vagy legalább hozzátartozói iránt? És ki örül ennek úgy, mint ez az egyház, mely előszeretettel avatja szentté a felebaráti szeretet mártirjait?

Persze, vannak akadályok is, ellenkezések, árnyak, melyek érzésünket szorongatják. De ez nem is lehet másként! Az egyház Isten kinyilatkoztatása, de emberi alakban, ő a továbbélő Krisztus, de szolga alakjában. Azonban így áll a dolog: minél közelebb jövünk Istenhez, annál láthatóbbá és érezhetőbbé válik az át nem hidalható távolság, mely Őt minden teremtménytől elválasztja. Az ember a legtökéletesebb képmása Istennek, melyet ismerünk, de épen őrajta és annál fájdalmasabban jut tudatunkra, hogy ő nem Isten maga. Isten oly

tökéletes, hogy hozzámérve néha minden teremtmény karrikaturának látszik. Isten szolgája! Ember számára nincs ennél nagyobb név, de Isten szereti címeit végsőkig kimeríteni: a szolgában, aki az Ő Fia volt, a szolgálás egész rettenetességét, homályát és alacsonyságát kimerítette. És Istennek abban a szegény szolgájában, akiben Jézus tovább él, beteljesül az egész függőség, jelentéktelenség és fáradalom, amit a szolgáló fogalma magába zár.

Egyszerűbben mondva: Krisztus egyháza emberekből áll, és minden ember gyengeértelmű és akaratú, korlátolt, kicsiny és kicsinyes, szűk és önző, telve előítéletekkel és ellenmondásokkal; és ellentétes gondolataik és érdekeik annál reménytelenebbül összekuszálódnak, minél többet beszélnek, vitatkoznak róluk, húzzák-vonják őket. A katolikus egyház emberei sem tehetnek ez alól kivételt. Hozzá még tömegek egyháza is, ennek kell is lennie; tömegeket pedig évszázadok alatt is alig lehet egy lépéssel előre vinni. Annál nagyobbnak, genialisabbnak, istenibbnek látszik a kockázat, hogy az igazság és kegyelem kincsei ilyen törékeny edényekbe tétettek le. De Isten alkotásai általában kockázatok, leszállása a Legmagasabbnak megfoghatatlan mélységekbe, rettentő harca a Létnek a Semmivel,

aggasztó kilépése az Egynek a sokba és a meghasonlásba. Hát még a kegyelem országa! Ez a nem-isteninek felvétele az isteni életbe, a Logos megtestesülése s a szolga és a bűnös gyermekké válása. Minő kockázat!

Ha ekként az isteni művésznak rettentő játékát nézzük, még örülnünk kell, hogy oly jól sikerül. Ne jajveszékeljünk és iszonyodjunk mindig a semmi, a sötétség és a bűn ellenállásán! És az egyház szemlélésénél is örülnünk kell, hogy még ilyen. Ki merészelte volna ezt gondolni, mikor Jézus így szólt Péterhez: Te vagy a szikla és erre fogom építeni egyházamat; és amit te meg fogsz kötni vagy fel fogsz oldani a földön, az a mennyben is meg lesz kötve és fel lesz oldva. Ki hitte volna, hogy ilyen emberfölötti hatalom emberi kézbe téve, nem fog hallatlan zsarnokságra és anarchiára vezetni? És mégis oly jól ment a dolog, hogy a pápaságra egészben véve büszkék lehetünk. És mikor Jézus hegyi beszédét mondotta, ki hitte volna akkor, hogy valóban lesznek emberek, akik aszerint élnek? Pedig mégis voltak oly sokan, hogy meg sem számlálhatjuk őket; az erőszak, kegyetlenség, szemérmertlenség, ki-
zsákmányolás, hazugság és képmutatás világa közepett annyi önzetlen, alázatos, őszinte, szerető ember volt, többnyire a

Megváltó tanítványai látható körében ; de messze azon túl is ; mert ki tudja azokat a magvakat megszámolni, amelyek egyháza körében láthatatlanul lehullanak, befogadásra kész lelkekbe, kereső pogány szívekbe s ott gyümölcsöt teremnek? Igen, a búzát még sohasem nyomta el egészen a gaz ; és az évezredek éjsötét tengeréből a nagy emberhalász 153 nagy halat fog ki ! Ily sokat ! Ki hitte volna?

Tehát örülnünk kellene, hogy Isten nagy kockázata mégis sikerülni látszik, még a mi szegény, rövidlátó szemünk láttára is. Hisz akkor is kellene hinnünk győzelmében, ha a mi tapasztalatunk szerint minden ellenkezőleg menne. Most pedig azt látjuk, hogy az Isten országa nem egy sejtelmes sugárban megvirrad. Miért nem örül ennek, kedves Doktor Uram?

Most pedig mindazon éles, dacos fegyvereket, melyeket Ön berserki dühvel forgatott, ki kell vennem a kezéből és Ön ellen fordítanom : az Ön elkeseredése, ingerültsége, hirtelenkedő elítélése, leszólása és megvetése, mindez nem tartozik-e szintén ama sötét emberiességek közé, melyek Jézus Krisztus egyházán vannak és az ő szent testét elrútítják? Nem türelmetlen, üldöző Ön maga is, mikor így elítéli keresztény embertársait, az együgyű népet, a

«vallási ponyvairódalmat» (sajnos, ilyen is van!) a római kongregációkat és a Monsignoreket? Nem egyoldalú, naiv vagy dogmatikusan szűkkeblű-e, mikor azt a módot, ahogyan Ön látja az egyházat, a leghelyesebbnek vagy az egyedül helyesnek tartja? És mindenekelőtt, nem teremte Ön is hideg árnyékot maga körül, a szeretetlenség árnyékát, mikor másokat az ő valóságos vagy vélt szeretetlenségük miatt gyűlöl és gyanúsít? Némelyik ama «naiv és mellette üldöző theologusok» közül, akik miatt annyira izgul, valóságban jólelkű gyermek és még jobb a szándéka, mint nekünk kettőnknek, felvilágosult keresztényeknek együttvéve. Ha pedig mások előtt kiönti a szívét, ügyeljen rá, kivel beszél, nem ragályoz-e másokat is elégedetlenséggel, keménységgel és kedvetlenséggel! Ön olyan volna akkor, mint a terjedő köd, mely egyik napos eget a másik után von bele homályába és hidegébe. Majdnem engem is megszomorított, de most védekeztem Ön ellen és megpróbáltam a ködöt Önről is elriasztani. Legyen hívő, bízó, szelíd és türelmes, Ön a maga részéről és a maga helyén, s akkor megtette a javát és talán az egyedülit, amit egyáltalában tenni lehet: legalább egy helyen reformálta, felépítette és feldisznította a katolikus egyházat.

HUSZONKILENCEDIK LEVÉL.

Felebaráti szeretet.

Kedves barátom és harcosom ! Nagy élvezettel olvastam mindennapi apró háborúskodásod leírását, melyet «az emberek ostobasága és gonoszsága ellen» viselsz. Most már igen élénk képzetem van arról, hogy egy technikai igazgató a legzaklatottabb emberek közé tartozik, holott azelőtt erről a pályáról nagyon lelkesült ideám volt ; olyan embernek tartottalak, aki korlátlan uralkodóként parancsol tiszta, csillogó, gyorsan szaladó gépeknek, melyek matematikai pontossággal engedelmessékednek ujja egy nyomásának ; s ez az ember gépei és készülékei útján a természet fölött is uralkodik, zabolázza és leigázza, és ezen egész győzelme csupán számításra, tiszta gondolkodásra, abszolút logikára van alapítva ! Ilyen képzelődéseim közé jött azután a Te panaszos kiáltásod a kiszámíthatatlan szeszélyek és önkényes gyötrések ellen, azon emberek gondatlansága, követelődzése, hiúsága és lustasága ellen, akik veled, alattad és fölötted dolgoznak, akik

sem a matematikát, sem a logikát nem követik, akik «sokkal piszkosabbak, utálatosabbak és undorítóbbak», mint akármilyen elhanyagolt, ragadós gép valaha lehet. És most még én is hozzájárulok és szeretetet prédikálok, önzetlen, türelmes és segítő szeretetet! «Akkor szép állapotok lennének az iskolában és a gépházban!»

Tehát hivatásod, a rend és jogosság miatt haragszol szeretetről szóló prédikációmra! De férfiasságod, megbántott férfiúi méltóságod és erőd miatt is, úgy-e? mintha én nem is kívánnék tőled egyebet elpuhult túrésnél, nőies és asszonyos engedelkenységnél, szelíd gyengeségnél. De ezzel éppen azt a gyengédet árultad el, melyet kerestem; hogy ilyesmit valóban feltéssz vagy inkább tetteted magadat, mintha én férfiasságodat támadnám meg, ezt annak a jeléül veszem, hogy ezen pajzs mögé rejtőzik az igazi ellenfél, aki bennes van: a merev önfejűség, a kicsinyes pedantéria, az önző kényelem, a kevély érzékenység. Ez lappang benned, úgy mint bennem és minden emberben. Asszonyoknál ez haragos, dacos könnyekben vagy pörlekedő szidásban nyilvánul, a férfinál heves könyöktaszításokban, melyeket jobbra-balra osztogat. De a férfias erőhöz, a bátornak becsület-érzéséhez vagy éppen a rend és igazságosság

éggő szeretetéhez ennek semmi köze sincs. Azonban ezt csak akkor fogod nekem elhinni, ha tapasztalásból megtanultad, hogy Te is, a férfiú, a gépek parancsolója, az érc-szükségyszerűséggel működő üzemnek kérlelhetetlen szolgája, — Te is gyakorolhatod a szeretetet, Krisztus és a hegyi beszéd szeretetét.

Egyszerre, egy csapásra megteheted, mihielyt az emberekkel, kollégákkal, előjárókkal, alárendeltekkel való érintkezésben személyedet kikapcsolod, saját szíved fájdalmas bántódására, saját érzékenységedre való tekintetet félreteszed. A szeretet megköveteli, hogy az embereket nyugodt tárgyilagossággal, pártatlanul és minden oldalról mérlegelve értsük meg; de ebben a megértésben akadályoz saját szívünk perpatvara, melynek ezek az emberek fájdalmat okoztak; megsértettek, mellőztek, megvetettek minket. S ezen kedvetlen érzésből kiindulva mondunk ítéletet gondatlanságukról, kíméletlenségükről, sőt gonoszságukról. Kimondjuk ezt az ítéletet, mielőtt legbenső motivumaikat vagy épen cselekvésük keletkezésének történetét és azt a számtalan tényezőt ismerünk, melyek eljárásukra félig vagy egészen öntudatlanul befolytak. Személyes sértődöttségünk miatt nem veszünk fáradságot,

vagy nem vagyunk képesek egy idegen lélek gondolat- és érzelmvilágába beletapogatózni. Ha ezt a beleérzést gyakorolnók, nemcsak egyszer, hanem rendszerint és mindenkinél, akivel dolgunk van, akkor meglepetve tapasztaljuk, hogy az emberek többnyire másként értik, mint ahogyan adják magukat, hogy mindnyájan, anélkül, hogy tudnák, álarcot viselnek, hogy sajátképeni vágyaikat gyakran egészen ellentétes nyilatkozataik mögé rejtik el, hogy elhatározásaik — a kivitelhez vezető hosszú úton — hirtelen előjelet változtatnak, mert utólérnek és legyűrik őket ellenkező irányú indulatok, amelyek mintegy önindukció által keletkeznek és az akarást és tettet kísérik és elfödik. Innen van, hogy sokszor a legjobb akaratú emberek sem értik meg önmagukat: a rosszat, amit nem akarok, azt teszem; innen van, hogy a Dosztojevszkitől teremtetett emberek, — ezek mind tipikus képviselői a valódi emberiségnek, — érthetetlen módon épen azokat a szavakat mondják, melyeket tulajdonképen maguk is utálnak s azt a tettet követik el, mely elől menekülnék. Innen van az, hogy a lágyszívű ember gyakran hencegő szavak mögé bujik, hogy a szeretetre áhítozó dacosan ellöki a kezét, mely jót akarna vele tenni, hogy a megfélemlített, csüggedt ember

kotnyelesen előre tolakszik és beszéltetni akarna magáról.

Mondd csak, Barátom, nem álcáztad-e magadat hasonló módon Te is, ezer esetben, nem tévesztetted és torzítottad-e el gyá-moltalanul legjobb szándékaidat, míhelyt ezek kivitelre kerültek volna? Ami pedig megtörténhetett veled, azt munkatársaid sem kerülhetik el, kivált azok, kik nem voltak vagy lettek oly tisztultak, oly gyökeresen okosak és önmagukban biztosak, mint Te. Látod-e tehát, melyik a szeretetnek első lehetősége, amely kötelességed ; arra kell törekedned, hogy embereidet felfogd és jobban megértsd, mint ők megértik önmagukat. Épen a rosszindulatúaknak, kik téged bántanak, kell legérdekesebb tanulmányod tárgyává lenniök, miként az orvosnál is a betegek keltik fel a kutatás legerősebb vágyát.

Másokat elviselni : ez a szeretet második lehetősége. Ez az elviselés pedig nem csupán negatív tűrés, hanem pozitív érvényre juttatás, amennyiben téged s a Te személyes érzéseidet illeti. Hogy ez a kiabáló, az a lomha, ez a zsémbes, amaz a kapaszkodó bosszant, sért, kellemetlenül érint téged, ez magában még nem ok, hogy ellensége légy. Hisz a jeges északi szélnek, a szűrő napnak, a gyújtó villámnak sem léssz halálos

ellenségévé, úgy hogy ki akarnád őket pusztítani a világból, ámbár fájnak neked. Ne vedd a fájdalmat okozó embereket sem, — pedig mindenkinek van valami fájdalmat okozó tulajdonsága, — egyébnek, mint természeti tünetmenynek, melyet eltűrünk. De persze, a fájdalmas természeti tünetmenyek elől igyekszel a lehetőségig menekülni, azokat lefegyverezni! Nos, ezt megkísértheted azokkal az emberekkel is, habár könnyebb lehet a villámot lefegyverezni, mint egy gonosz embert. Igazán, beletartozik a természet fölötti uralmunkba az emberi erők olyan irányú megfékezése is, hogy ne hathassanak pusztítólag. Ezt pedig határozottsággal és energiával kell megtenni; az ember oly faj, melyet meg kell fékezni, tehát vasjoggal kell fölötte uralkodni és meglehet, hogy skorpiókkal kell megkorbácsolni. Félelmet és gyengeséget épen az emberben lévő bestiával szemben sohasem szabad mutatni.

De hát azok szükséges dolgok, nem önkényességek; értékek és nem lappáliák, amiket, ha szükséges, korbáccsal is kell biztosítani az ember elől; az igazság és jogosság követelményei, nem pedig szeszélyes képzelődések és személyes bogarak, amikért esetleg vasökölrel is közbe kell lépni. Talán a kényúr mégis a legjobb uralkodó,

akit az emberek fölé állíthatni, — amilyenek ezek nagy tömegükben ; de neki magának Isten szolgájának kellene lennie, magasabb értékek alázatos ápolójának, olyan embernek, aki nem törődik önmagával, aki a saját java és baja miatt szót sem emel, aki nem kiabál az utcán, aki nem tépi le a kettétört nádszálat és a pislogó mécset nem oltja el személyes haragból. Bizonyára rejtőzik az emberben állat, de angyal is s ennek szól a tiszteletteljes meghajlás, még a fejedelem előtt is, kinek vállain az uralom nyugszik. S ez sohasem üt ott, ahol csak a saját érzékenysége kiált bosszúért, hanem csak ott, ahol ő okos, hideg, önmagán uralkodó szolgája a szent szükségyszerűségnek.

Legyen tehát ez a Te feladatod is : saját személyes sértődésed kedvéért még csak egy ujjadat se emeld fel fenyegetőleg embertársadra ; ne tartsd méltónak erre a fáradságra, mert valóban ezzel már átléped jogos határaidat ! Akkor azután meg fogják neked bocsátani, sőt csodálni fognak, ha hősként rohansz a csatatérre, valahányszor valódi hazákért kell harcolnod. Még akiket megütöttél is, kezedet fogják csókolni, ha egy oly parancsolat kedvéért ütöd őket, mely nagyobb tenálad, mely neked is szenvedést okoz. Láthatod, hogy férfiasságodnak, bátorságodnak, akarat-

erődnek és határozottságodnak egy hajszálát sem görbítem meg ; sőt virágozzanak fel ezek pompásan, de ne mint a Te szegényes Énednek fegyverei, hanem mint Isten eszközei, ki a törvényességet és szentséget sugározza.

Most majd kissé szívesebben és bizalmasabban fogsz reám hallgatni, mikor áttérek a szeretet legfontosabb szolgálatára, melyet meg kell tenned : másokon segíteni. Igenis, teneked, a gépek szolgájának, neked az élő embereknek kell szeretetteljes segítőjévé lenned. Ne ijedj meg ! Elsősorban nincs itt szó segélyezésekről, melyek személyedtől elkülönülve, zsákmányként jutnak embertársaidnak. Az ilyen «jó tettek», melyekben nem részes a szíved, szerető akarásod, egész személyiséged, tapasztalat szerint mindig csak újabb igényeket, önző várakozásokat, sőt szemtelen követeléseket támasztanak. Legrosszabb hatása van a szociális és charitatív engedményeknek, melyeket a birtokos osztálytól akarata ellenére kényszerít ki a szükség vagy a tömegnek szervezett követelése. Az ilyen segítségben, még ha milliókat érő is, nincs szeretet, ezért nem is tud szeretetet kelteni, nem javít és ezért még kapzsibbá tesz. Csak az a valódi jótétemény, mely azt, aki kapja, szeretetben is gazdagabbá teszi.

Tehát segítséged kezdete sokkal mélyebben és előbbre nyugszik, mint minden egyes cselekedet, amit tehetsz ; abban az alapbeállításban rejlik, melyet munkásaidal, alkalmazottjaiddal, kollégáiddal és előljáróiddal szemben el kell foglalnod ; abban a komoly és őszinte akaratban, hogy jó dolguk legyen, hogy előremehessenek, hogy sikert érjenek el, hogy életörömben, szívbeli békességben, Isten békéjében részesüljenek, hogy ne lehessen okuk panasza, könnyekre, szitkokra, elkeseredésre és kétségbeesésre.

Önmagadért megvan ez az akaratod, époly bizonyosan, mint hogy nekem is megvan magamért ; tehát figyeld meg egyszer pontosan, taglald elemeit, próbáld ki állandóságát és komolyságát, becsüld fel okosságát és serénységét s akkor meg fogod tudni, miképen állj szembe másoknak javával, szerencséjével és haladásával, mások gyengéivel, csalódásaival és nélkülözésével. Ezt az akaratot talán, sőt bizonyosan nem fogod mindenütt és oly tökéletesen megvalósíthatni, akadályokra és lehetetlenségekre fogsz bukkanni ; hisz önmagadnak sem tehetsz annyi jót, amennyit szeretnél, pedig önmagadnak legsegítőbb barátja vagy. Sőt kénytelen léssz sok embernek kérését megtagadni, vágyaikat leküzdeni, köve-

teléseiket elutasítani ; ugyanígy kell saját lelkeddel szemben is eljárnod. De ha ép-oly önzetlenül és őszintén előmozdítod mások örömét, sajnálod bajaikat, kívá-nod haladásukat és együttérzesz csa-lódásaikban, akkor mindezek az emberek tudni fogják, hogy szereted őket, s meg fogják érteni, hogy mindent nem tehetsz meg, el fogják túrni, hogy korlátokat kell nekik szabnod, olyan korlátokat, melyeket nem a Te önkényed, hanem a körülmények változhatatlan hatalma ír elő neked és nekik. Már a Te odafigyelésedből, hallgatásodból, szemedből és hangodból ki fogják érezni, hogy jóakaró emberük vagy, kinek lelke «igent» mond nekik, hogy biz-tonságuk, értékük, sőt révpártjuk van egy idegen lélekben ; ez pedig olyan csoda és olyan kincs, amely minden külső elégtelen-séggel felér. Mindezen emberek Te körülöt-ted képesek lesznek *hinni* a Te kedvedért, *hinni* egy embernek őszinteségében és jósa-gában s ezért legalább is veled szemben fel fognak hagyhatni támadó és védekező álla-sukkal ; béke lesz vagy a béke egy sejtelme, mert béke annyi, mint *bízni* és *megbízni*.

Ime, férfiatlant, nőiest és asszonyosat nem követelek tőled, sőt inkább a határ-talanig fokozódó akaraterőt, önakarated-nak kiterjesztését másokra : szeresd fele-

barátodat, mint tenmagadat ! ez valóban érett, erős és tehetséges embernek való parancsolat ! Igenis, tehetségesnek, mert a szerető embernek mások lelkében élni, olvasni és alkotni kell tudnia. Előre kell hatolnia minden relatívon keresztül az abszoluthoz ; mert minden egyes ember boldogsága relatív ; az, amit én becsülök, egy másiknak talán semmitsem ér, amit én megvetek, az másnak értékes lehet. A szeretetteljes ember azonban akkor is igenli mások boldogságát, ha neki nem szerez örömet. Sőt megtörténhetik, hogy az egészen érett ember minden saját kívánságát engedi elhalni, mert mindezek nem fontosak előtte, mert önmaga sem fontos magának. Ellenben másoknak kívánságai, várakozásai, reményei, mosolya és sírása, nélkülözése és ujjongása szentek előtte és szent kötelességének tartja másoknak szolgálni. Ime az egyetlen, az abszolút ; a sugárzó, alkotó, ajándékozó lény : *Isten!*

Látod, kedves Barátom, van még valami a Te fáradt skepticizmusodon túl is, mely titkon és mélyen megüli lelkedet és oly komolyan hangolt téged. Olyan komolyan, aminő dolgozó gépeidnek mélyhangú zöngése, melyre sokszor figyelsz elmélázó és elborult lélekkel. Van valami, ami méltó a fáradságra : légy jó, Barátom ! Mert Isten

is fáradságra méltónak találja, hogy jó legyen és jóságból másokat teremtsen.

HARMINCADIK LEVÉL.

Levél a haretérre.

Barátom, nem egyszer jöttél el hozzám, kívülről, a frontról, a Te tulsó oldaladról az én innensőmre ; és mindig tisztábban állott előttem lényed, mindig világosabbá és határozottabbá vált az maga is. Utolsó szabadságod alkalmával, mily csendesen ültél előttem, komolyan, de épen nem leverten, finom mosolygással valahol lelked háttérében, mintha várakoznál és mégsem várnál semmit. Ekkor feltárult előttem végső megismerése mindannak, ami benned van. S ezt akarom neked megírni ; amit Te nem mondtál meg és nem is mondanál : megmondom neked, milyen vagy. Tudatosná szeretném tenni saját lényedet önmagad előtt ; s többre talán nincs is szükség, hogy levegyem rólad a titkos bánatot, melyet jól láttam, azt a bánatot, hogy Te más vagy, mint mások, hogy még a frontharcosok között is az óriási többség nem a Te fájtádból való. De hogy a mélyebb és finomabb

ézelmu emberek közul mennyi ott a hozzád hasonló? Azt hiszem, sokkal több az ilyen, mint gondolnád. Hogy pedig könnyebben megtalálhasd és köszönthesd őket, leked testvéreit és bajtársait, saját képedet akarom eléd állítani. Meg fogom kísértetni lekedbe beleérezni magamat, testvéreileg, melegen és szeretettel. És azt sejtem, hogy akkor én magam is nyugodtabb leszek, oly nyugodt, mint Te, hogy nagy csendesség jön rám, minő tebenned van, hogy sok kérdés el fog hallgatni és gonosz rejtélyeim befogják húzni fulánkjukat. Jöjj tehát, kedvesem, légy tanítómesterem, nem szavaiddal, mert oly keveset beszélsz, nem is oktató taglejtéssel, mert nem csinálsz nagyigényű gesztusokat. Oktass lekeddel, lényeddel, valóságoddal, a csendes levegővel, mely lekedben van, a mély, mozdulatlan vizekkel, melyek ott nyugosznak !

Minden kicsinált és mesterkél, minden kiabáló dolog fáj neked. Minden, ami kotnyelesen a felszínen evickél, ami az ujságokat izgalomba hozza. Igen, elhiszem nektek, a fronton lévő embereknek, mit törődök ti politikával és területszerzéssel, kereskedelemmel és nyelvjavítással és ama számtalan dologgal, ami minket itthon elfoglal és amire időnket pazaroljuk. A Te leked eloldódott a sok körülálló dologtól, legfeljebb

futólag súrolhatják ezek. Még az olyan dolgok is, melyek a háborút és titeket harcosokat illetnek legelsősorban, kölcsönök, áldozati napok és sebesültek adományai : ezeket embereidnek megmagyaráztad és ajánlottad, de mindezek olyan maguktól értődő dolgok ! Téged azonban untat a sok nagyon is hangos prédikáló, akik csak magától értődőket mondanak. Te is szereted a világot s különösen hazádat, de minek oly sokat beszélni róla? Te úgyis lelkedben hordozod a hazát és a világot, nem szorultál prédikálóra, hogy neked adja. És szereted Istent és odaadó vagy iránta, de nincs szükséged arra a sok szóra Istenről. Ki is ejt-hetné ki ezeket előtted úgy, hogy még mélyebben behatoljanak, mint ahogy lelkedben rezeg az Isten gondolata? Hát a háború? Nekünk kísértés, megpróbáltatás, teher, amelyet elátkozunk, vagy talán rejtvényfejtés és a kíváncsiság csiklandozása. Neked azonban a világ, a Te világod, melyhez épen közöd van, a Te valóságod ; s Te azzal a tisztelettel bánsz vele, mellyel minden ténynek tartozunk. Elismerjük és meg-hagyjuk, ameddig belső szükségyszerűsége érvényesül. Azonban mind az a sok okos és tudós és hencegő kérdés a háború értelméről és jogáról, a háborúnak minden szobai teóriája untat : a háború *van!* Álljunk tehát

valóságának talajára, anélkül, hogy előbb képmutató fontoskodással és látszatra a jogosságát vizsgálnók! Mindig szégyeltem magamat, valahányszor kotnyelesen és gyerekesen azt kérdeztem tőled, mikor lesz egyszer vége a háborúnak, vagy mit szólnunk a belga vagy a lengyel problémához. Ekkor szemed csodálkozva meredt a messze-ségbe; mintegy messze távolból jutott hozzád kérdésem és szemed azt mondta: «Igen, ez egészen más valami; ez nem az igazi, ez iránt olyan országban érdeklődnék, mely nekem elveszett; nálunk odakünn nem volt erről szó». De hát miről van szó nálatok odakünn? Ti cselekesztek és nem beszéltek róla. Nincs bennetek az a mesterkéltség, gesztikuláló akarás, amit a tankönyvek tanítanak; a ti akarástok már a cselekvést jelenti, annyit tesz, mint megtenni a parancsoltat, a szükségeset, a kikerülhetetlent, annyit tesz, mint elfogadni a valóságos szükségszerűséget, némán és kényeskedés nélkül elébe állni, vagy inkább jönni és elmulni engedni, ahogyan épen kell.

Csendesen és higgadtan nézesz minden valóságot, a szennyfoltokat és iszapvulkánokat is, melyek Isten világát elrútitják, és az ő színpompás szívárványainak örökös ámításait. De úgy sem téssz, mintha csupán büszke, stoikus fennsőbbiséggel viselnéd

el a világot és háborúját ; nem, az ilyen elviselésre nem érzed magadat feljogosítva és hivatva, mert ez már kárhoztatás volna ; Te azonban nem bitorlod az ítélest vagy elítélést, a felháborodást vagy eliszonyodást ; Te hallgatsz mindenhez, amit nem értesz, mindenhez, ami nem tetszik. Még a világ-javítók akaratával sem bírsz ; egész akarásod ég benned füst nélkül, lobogás nélkül ; akaratod : lenni és cselekedni, úgy, ahogyan adva van neked ; nem kívánod léted és cselekvésed értelmét és gyümölcsét leszakítani. De épen ezen hallgatásod közepette világosság és melegség sugárzik belőled az egész térbe, amely körülvesz ; jobb, melegebb és tisztább világ kezd gyengéden csírázni mindenütt, ahol beszélsz vagy hallgatsz ; alázatos szégyenkezéssel sejtéd, hogy némelyik pajtásodnak valami vagy, sőt sok vagy ; de még ha nem is volna így, Te nem akarnál más lenni ; Te nem haragudnál pajtásodra azért, mert nem vagy és nem adsz neki semmit. Ime, ily csendessé lett világhódító akaratod ; azt hinnők, elaludt vagy meghalt. Pedig él, erős, mint egy fiatal óriás ; csak hogy nem hangosabbé ; de annál erősebben cselekszik ; mintegy játszva, egész halkán és nyugodtan mozditja tagjait. Valahányszor hazajöttél, utána néztél fiatal buzgalmad ültetvényé-

nek, ahol ifjabb pajtások ápolják most örökségedet, melyet Te létesítettél ; lelked legelőször ott nyilvánult és közlődött szabad alkotásban, fiatal tanulótársak körében, a tisztaság és az idealizmus légkörében. S most, ahányszor hazajöttél, megnézted ezt, de ezt is sok beszéd nélkül, ahogyan a szorgalmas anya némelykor gyors és hallgatag pillantást vet munkájától a gyermekére, fiatal szerelmének gyümölcseire és örökösére, gondosan vizsgálva, biztosan és higgadtan. Igen, erről ismertem meg férfiasrá vált akaratomat, a komoly óriást, aki nem viharzik és tombol, de nem is alszik lustán és tétlenül. Ó ez a nyugodt és tetterős akarat, ez a látatlanul és hallatlanul tovafolyó és mégis ellenállhatatlan, mindent átható cselekvés — menyire hasonlít ez Isten mozdulatlan cselekvéséhez !

Miként is sikerült neked, ami nem akar sikerülni az okoskodó értelemnek : egyesíteni a hallgatást és az alkotást, a bátorságot és az alázatosságot, a merészséget és a szerénységet? Miként menekültél meg a hangulatok szolgaságától, amelyek hamis ámításokkal kápráztatnak? Tudod, mit jelentenek a vér és a lélek pezsdülései, de szélcsendjei is ; a szeszélyek csendes lopódzása és a vágyak vad viharai egyformán

rendületlenül hagynak téged. Csupán a szükségszerűségnek, mely a dolgok és események alapján rejtőzik, az egyedül valódi, örök és mozdulatlan szükségnek van joga téged bírni és neki vagy alattvalója. De ez egészen más, mint a szükségszerűség apró forgácsai, melyek űznek és kínoznak bennünket, mint a tüske a talpunkban ; ösztöneink, szeszélyeink és véletlenségeink olyanok, mint a vízforgatag, amelyben forgunk, mindig körben és fel s alátaszítva, majd a szikláknak nekilökve, majd a hullámok taraján úszkálva. Te nem akarsz mindent tenni, amit mások tesznek ; Te a magadét akarod megtenni. A magad helyén akarsz állani, nem a másén. Megszabadultál az előítéletektől és a mellékgondolatoktól. Mennyire keresztüllátsz az emberi vélemények hiábavalóságán ! Ez csapong és szétfoszlik, vak, balga és semmitmondó. És az előítélet, mely megelőzi a földi gyönyört, ez sem téveszthet meg, mint a gyermekeket, akik mindjárt és mindig csodálkozva összecsapják kezeiket, minden újabb szappanbuborék előtt. Te nem sütöd le szemeidet, Te megnézed a csábító alakokat, de keresztül is nézesz rajtuk ; tisztán látva s mégis mintegy álomban járva, pontosan látod, mi van mögöttük, a szappanbuborékok szép külszíne mögött. Az-

után mosolyogsz, mintegy révedezve saját különös gondolataidban.

És a föld bűnei? Nem vetettél-e nagyonis mély és elcsüggesztő tekintetet annak hullaiba s a szenny és szenvedés áradatába, melyet a világ fölött hömpölyget? Hogyan tekinthet szemed mégis oly tisztán, hogyan világíthat oly gyermekiesen? Igen, tudom, Te szenvedtél, mint senki más, a bűn látásától s ez most is még legmélyebb és legszentebb bánatod ; de lelkedben még sincs semmi farizeusi megbotránkozás és haragos heveskedés. Csak csendes bánkódás van és korai hajnalpírként az a sejtelem, hogy mindez semmit sem jelent Isten jósága és nagysága mellett, hogy mindez végtére mégis el fog mulni : az erőszak és a durvaság, a kegyetlenség és szeretetlenség, az embertelen mohóság és a mámor vágya, a jogtalanság, a bántódások és az elhagyatottság is, melyeket magad tapasztalsz ! Ez is az élet méltatlanságai közé tartozik, csak úgy, mint a mocsár, az út sara és a tölcsepek iszapja. Minek terheljük vagy szennyezzük be lelkünket ennek gondolatával? Így azután nincs benned lázongás, nincs harag és keserűség.

Azonban egy gyengéd, halk kíváncsiságot, aminő a gyermekek kíváncsisága, kihallottam néha szavaidból : Hogyan lesz a

csapatomnál, mire visszamegyek oda? Hogyan fogják magukat viselni az új bajtársak? És milyen lesz a halál, mely vár rám? S egy neme a kíváncsiságnak oly dolgok iránt, melyek még el sem gondolhatók, a föld és a menny nem sejtett csodái iránt!

Még az «ellenséget» is illeti ezen titkon éber kíváncsiság egy pillantása. Ez egy része a Te valóságodnak. Ott is emberek vannak, a drótakadályok másik oldalán; de azok is lelkek, bajtársak, testvérek, a Te ellenfeleid; a világtörténés hulláma zúdít téged ő ellenük s őket te ellened és ti mintegy bensőleg összekapcsolva és szövetkezve érzitek magatokat a közös sors ellen; mint két testvérhajó, melyek ugyanazon vad orkánban egymásba ütköztek s többé nem válhatnak szét, — egymáson kell széttörniök. Mit tehet róla az az ember ott túl, hogy tebeléd kell ütköznie; mit tehetsz róla Te, hogy Te reáveted magadat és őt szétzúzod? De az «ellenség» egészben! Ez egy része és hulláma annak az örökké rejtélyes és kiszámíthatatlan tengernek, mely körülötted zúg, mellyel igen gondosan és óvatosan kell bánni, mint egy szeszélyes gyermekkel. Mindig újabb álnokságot és gonosztságot eszel ki. Mosolygásodba szelíd ironia vegyül, mikor beszélsz róla. De mosolygásod mögött rettenetes komolyság van:

az ellenséget keserves-komolyan kell venni. Miként Te, úgy néz a kormányos is a csalfa, fortélyos hullámra ; zordonan mosolyogva néz reá s époly kemény szívvel és kegyetlenül, mint az tekint őreá egyetlen zöld szemével.

Lelkem barátja ! Mit tegyünk tehát, ha majd megint béke lesz s Te hazatérsz hozzánk? Ha én hazatérek? mondod Te. Ó, ez igen messziről kerülő kérdés ! Hogyan tudhatnám én s adhatnék rá feleletet?... Így hát bocsásd meg kérdésemet ! Látom, hogy lelked az időtől elrévedező pillantásban, odaadó látásban örökkévaló dolgokra van irányozva,... a jelen órára és tartalmára, a mára, mely mindig hatalmas és kimeríthetetlenül mély, akármikor következik be ; nem kell hozzá különös, úgynevezett nagy világtörténés, miként mi tudós szemüvegen át nézve mondani szoktuk. Minden *ma* és az ő gazdagsága visszfénye Isten örökkévalóságának.

S ennek a má-nak adod oda magadat és nem építész légvárakat az órákba és évekbe, melyek nem a tiéd, még uratlanok ; lehet, hogy részedül jutnak, lehet, hogy nem. Ezért egyelőre nem neked való építési talaj. Terveket csinálni és a jövőt fogyasztani, azt elfeledted, de nem fáradságból és kétkedő hajlamból, hanem mivel a jelen-

ben megtaláltad korlátlan, tágas teredet és alapodat.

Nemde talán az élet mély és legmélyebb bölcsesége ez : az órát bírni és kizsákmányolni? A jelen óra tudatára jönni? De ekkor kérdeztem magamtól : Vajjon ez az órának való élés eléggé mozgalmas, termékeny és tevékeny-e, ezabeérés a nappal és az ő bajával? Ez a tűrése a közeli valóságnak, ez a becsületes hordozása a legközelebbi kötelességnek? Ha többé nem tervezünk a jövőbe és nem aggódunk és nem gondoskodunk, ha már nem tekintünk ki a szép és édes dolgokra, melyeknek ezután kell vagy lehetne jönniök? De bocsáss meg testvérem, Te sem így értetted, ezt ellestem tőled utolsó látogatásodkor. Akkor tűzbe és fénybe jöttél, mikor mi, úgy véletlenül, Istennek az emberben való áttöréséről, az isten-emberi jóságról és az apostoli segítségről beszéltünk ; akkor megértettem : minden becses és nagy, nagy és értékes maradt előtted, de drágaságaidat új rendben állítottad fel lelkedben. A feltétlent, eredetit és örökkévalót az első helyre sorakoztattad, a mellékeseket ellenben, a későbbi és utószülötteket az ő helyükre, miként koruknak és ifjúságuknak megfelel. És így azt is látom, hogyan érhet valamit neked a jövőendő. Akarod a jövőendőt, de

nem önmagáért, nem megszabadulásul a jelentől és szenvedésétől, nem mint kalandot és ujdonságot ; csupán úgy akarod, amint el van határozva ideáloed örökkévalóságában, melyet hivatásodként minden percben lelkedben hordozol s mely a háborúban még tisztábbá és fényesebbé lett ; a jövőre való gondod időközön túli. Ekkor ismét szégyenkeztem magamért és sok másokért ; mi tulajdonképen kérészek vagyunk, kik rövidlátón fürkésszük egyik napról a másikat, kik ösvényt vágunk magunknak az egyes napok sűrűségén át, nyomorúságosan és lépésenkint, cél és értelem nélkül, az egyik ide, a másik amoda. El vagyunk adósodva és szavatolunk a jövőnek, tapadunk hozzá és fegyvertelenül ki vagyunk szolgáltatva szeszélyeinek és álnokságának. Te ellenben felemelkedtél Isten magasságába, ahol csak örök jelenlét van : Te az örök halmokon át haladsz s minden jövőt ráadásul kapsz ; utánad szalad és lábaidhoz borul, hogy áthaladj fölötte ; odaadja magát neked az öröklétben, melyet bírsz holnapodban úgy, mint tegnapodban és mádban ; ezért nem kell rohannod, hogy elérhesd jövődet.

És most az is nyilvánvalóvá lett előttem, mi neked a vallásod. Nem arra való, hogy egyes kéréseket helyezz el Istennél, nem,

hogy veszélytől menekülj, vagy életedben könnyebbséget szerezz, nem, hogy a harcban és fáradalomban vigasztalást s a lélek üdvösségének gondolatát találj, nem, hogy a halál órájára mentve légy, — nem, mindez nem a végső értelme vallásodnak ; ez magától is kezed ügyébe esik s ebből annyit véssz, amennyi épen kell. Vallásosságod mindig folyó forrása megtölti edényeidet és kicsordul belőlük, egy kortyot megtartasz kelyhedben, a túláradó áldást elfolyatod. Ami tehát vallásosságod legmélyebb értelme, szabad-e megkísérelnem, hogy szavakba foglaljam, lelkednek ezt a legtitkosabb és legszentebb titkát? Ez az : vallásod nem neked ad valamit, hanem Te adsz neki végtelenül többet a valaminél : önmagadat. Te átadtad magadat Istennek, ez az. Eggyé lettél Isten akaratával. Szótlatlanul és habozás nélkül beléptél ezen a sötét kapun, mely komolyabb és titokzatosabb a halál minden kapujánál ; mert ezek egyszerre nyílnak és zárulnak a nagy érckapuval, mely mögött Isten akaratának titkai állnak és várnak. Ezen a kapun mentél be Te, — sejtem most már, honnan jön hozzád a béke, a háború és szenvedés örvénylése közepett, mely az égig nyúlik és az égbe kiált. Sejtem a mély forrásokat, melyekből lelked mozdulatlan vizei fakadnak. Kez-

dem megérteni az egyszerű és komoly s mégis mosolygó magától-értődést, mellyel Te, félelmet nem ismerő gyermek módjára, hősi léptekkel haladsz hallatlan utakon. Lehatoltál a minden dolgok alapjáig, azért állasz oly biztosan és erősen a saját lábaidon, azért adod magadat a dolgoknak oda oly mozdulattal, mely a magát közlő teremtető nyugalomára emlékeztet. Tulajdonképen a Te valóságod csak az Isten, nemcsak legigazibb és legjobb, hanem teljes valóságod; Ő az az ország, ahol otthon vagy és csak Őtőle jössz az Ő ezerféle dolgaihoz, melyek Őt körülveszik és jössz azon órákhoz is, melyek téged borzalmasan körülzúgnak. S ha ezeknek az óráknak is átadod magadat, ez csupán különös esete annak, ahogyan Isten nagy valóságában állasz. Valósággal a középben állsz, ahol minden fény ered és nincsenek árnyak; ott Te is átlátszóvá lettél, ezért minden tüzes és homályos sugár, mely rád süt, keresztülmegy rajtad és nem marad rajtad árnyék, sem homály, akármit élsz meg és szenvedsz és alkotsz. Szilárdan állasz, mint a világ-éter, melyet Isten a nagy térben kifeszített és minden földi és földöntúli vihar csak színes-fényes hangzásba hozza őt.

Igy lettél éretté; a gyümölcssel terhelt

ősz szelíd, jóságos érettsége van benned, a tapasztalat és belső fejlődés érettsége, aminőt annak ad az élet, akinek feltárja alapfalait. A Te érettséged nem a blazírt, jóllakott, csalódott, megtört embernek rothadása, sem a kimerültnek fáradsága. Így lettél erőssé és szilárdná már fiatal éveidben és erőteljes nyugalom ül arcodon, akár tűnődve hallgat, akár gyermeki jóssággal mosolyog. A tudó és akaró ember szilárdsága van meg benned, aki biztonságban van, aki bírja az örökkévalóságot. De a Te szilárdságod nem kemény és érzéketlen, nincs vértézve, mint a lusta páncélos állatok nyugalma, nem hideg és élettelen, mint a stoikus hullamerevsége; nem is henye és tétlen veszteglés. Nem, tüzes akarás és égig ujjongó remény van lelkedben; de ezeket a kincseket nem kockáztatod semmiségekre, erőt és tettet nem pazarolsz mellékesekre, nem állapodol meg muló dolgoknál, nagyon válogatós lettél szereteted elajándékozásában. És vallásossá lettél, ha szabad ezt neked megmondanom, kedvesem, vallásossá, mint egy gyermek, mint az olyan ember, aki Istennek felajánlotta magát, akihez Isten maga jött el. Ki magyarázhatná ezt meg közelebbről? Itt minden szavunk haszontalan és hiábavaló lesz. Tehát ilyenné lettél a

háborúban. Kellett-e ahhoz a háború, hogy ilyenné alakítson? A háború nem atyád, aki nemzett ; hogyan is lehetne, ez a gonosz? De ő volt rettenetes nevelőd. Persze, az olyan ember, mint Te, mindig és mindenütt megtalálja azt a nevelőt, akire szüksége van ; ha nem a háború az, akkor a béke ; az olyan lélek, mint a tied, maga szerzi meg tanítómesterét, tanul minden iskolában és növekszik minden talajon, mert egyike Isten kiválasztottainak.

Most ismét kimentél. A fekete dobosoknak beláthatatlan serege járja be Európát ; dobolnak és dobolnak pergő tüzeket, halatlan vitézség tüzeit, gyásztüzeket a halott Európának, abban az órában, mikor sírba teszik. Te hallod a tűz-dobosoknak ezt a gyászpergőjét, neked is szólnak. Mert neked is el kell még esned. A legjobbaknak kell elesni, ha nem ma, akkor holnap és a jövőendő években. Mert még egy vértengert kell kiönteni napkelet felé, a tengert pedig sok-sok patakocskával kell táplálni.

S ekkor nagy tisztelet kél bennem és meleg szeretet irántad és bajtársaid iránt. Nem csupán azért, amit szenvedtek, hanem mivel oly nagy titok fűdi az embert ! A világ alighanem arra van szánva, hogy az ember körül tolongjon, ne legyen más

gondolata, más féltékenysége, mint az emberért. Világosság és sötétség hatalmas tömegei küzdenek érte, birtokáért. Ő találatott méltónak sorsokat szenvedni, egyedül ő. A külső események mögött erők működnek, melyeknek ő a céljuk, melyek féltékeny mohósággal életét és halálát lesik, figyelik, üldözik. Lélegzetviasszafojtva várja egy világ, mely fátylak és sötét falak mögé van rejtve, az ő jöttét-mentét, megállását és elestét. A tompa közömbösség óráit élik, mondtad nekem, mikor masiroztok, porban és hőségben, lecsüggesztett fejjel, némán és tompán. De ama láthatatlan világ a sötét falak mögött nem tompa és nem alszik. A mártírt félig öntudatlanul vonszolják, szeme már elhomályosult, teste megkínózva, lelke álomba merülve ; de eközben ő a célja és a díja egy hatalmas döntő küzdelemnek, elfojtott diadalkiáltás várja, hogy kitörhessen, láthatatlan seregek lélegzet nélkül lesik vonszoltatását, néznek tiszteletteljes mohósággal halavány arcába, halálos álomtól elfogódott lelkébe.

Igy van veled és bajtársaidal is. Zúgó viharban, mely Isten szérűi felett tombol, rostálják a nemes búzát, de elfújják a polyvát. Tudod-e barátom és testvérem, kirostált búzaszem kicsírázását látom Tebenned is, halálodban ; köszöntöm azt !

HARMINCEGYEDIK LEVÉL.

Öntudatlanul kegyelemben.

Kegyelem gyermeke ! Igen, téged gondolkodlak ezen megszólításnál, téged ! Te magadat «megfélemlített gyermeknek» nevezted, — azt a többi sok nevet, amit adtál magadnak, nem is akarom elszámlálni. Én azonban csak ezen a néven ismerlek : a kegyelem gyermeke. Te persze nem tudod ezt a nevet, kivált most nem, mert «egészen besötétedett». De mégis mindjárt hozzáteszed : «De hogy Istenhez törekszem, aki minket az Ő szeretetéért teremtett, az csak világos !» Ó te világosság gyermeke ! Távolról sem olyan világos ez minden embernek, hálát adok Istennek, hogy legalább Te előtted világossá lett és mindig is világos, még mostani sötétségedben is.

De tudod-e, miért nevezlek tulajdonképpen a «kegyelem gyermekének?» Épen az a sötétség, mely téged megfélemlített, bizonyosága előtttem kegyelemre jutásodnak ; mert ebben a sötétségben feltárult előtted az alázatosság, a bizalom és a szeretet titka. Már talán nem is tudod, mit

írtál, valószínűleg bájos öntudatlanságban, úgy, hogy írás közben magad sem sejtetted szavaid és érzelmeid egész hordozó erejét. Ezért ismételni fogom neked saját szavaidat, hogy megmutassam, mit sugallt neked az isteni vigasztaló szellem, hogy tudatosan is befogadd lelkedbe, ápolod és megőrizd ; nehogy akár fenyegető könyvek, akár fenyegető emberek, «kiket ott mélyen vallásosak és szentek gyanánt becsülnek», valaha még megtéveszthessenek téged.

«Tudja Ön, hogy a porban csúszó féregkifejezéseket nem szeretem ; ami teremtőm-Istenemmel szemben vagyok, azokban nem látom kifejezve ; tudom, hogy sokat elmulasztok, sokat, nagyon sokat rosszul teszek, de azért mégsem tudok Istenre félelemmel gondolni. Némelykor megborzadok, de nem félelemtől, hanem inkább meghatottságtól. Lássá, ha minden örömről le is mondanék, magamat egészen előlném, csak a legszükségesebbet beszélném stb., akkor is végül adhatnék-e többet Istenemnek, mint legkisebb teremtményét, aki Őt szeretni és csakis szeretni akarná, aki végtelesenül vágyódik utána s egyszerűen Őfeléje irányulva szeretne élni? Isten jelenlétébe való helyezkedést sem gondolhatom valami nehéznek és bonyolultnak, én ezt, — hogyan is mondjam? — egyszerűnek és természetes-

nek találtam, mert hisz senkisé is lehet közelebb, mint Ő, minden órában. Ezért védekezem az emberek ellen, akik más útra akarnak tanítani, és Istennek teremő és megváltó szeretetébe kapaszkodom, de végre mégis elnyomtak s most sehogysen érzem magamat jól; azt kell mondanom, hogy sok tekintetben igazuk van: én oly vakon és könnyelműen járok-kelek, s ha meggondolom, mire mindenre kellene ügyelnem, talán meg is gyónnom, akkor egészen megrémülök. De, — nem tudom magamtól megtagadni, hogy egyszersmind Isten atyai szeretetében bízzam; igazságosságában és szentségében, s ha erre gondolok, mindjárt Krisztus közbenjárására is kell gondolnom. Mondja meg nekem, nagyon könnyelmű vagyok?»

Nem, gyermekem, ez nem könnyelműség, hanem kegyelem! De ne gondold, hogy én hibáidat tagadni vagy kisebbíteni akaróm! Nem, én is osztom a nézetedet, hogy lelked «egészen szürke egérke», hogy sok rút és kicsinyes rejlik benned, több, mint amit emberi száj mondhat. Már elég sokszor megmondtam neked, hogy rakoncátlan vagy, dacos és telve vergődő türelmetlenséggel, kiegyenlítetlen, éretlen és elég számos éveid dacára, még meglehetősen ostoba. Igen, igen, már megint ráncolod a

homlokodat ! Légy csak csendesen, hisz felteheted rólam, hogy én is elbírom lelked látványát, miként felteszed Istenről. És épen ez a kegyelem csodája benned, melyben még nagy lelkek is, nálad nagyobbak, nehezen és ritkán részesülnek : azt hihetni, hogy Isten oly tágas, nagy és megértő, hogy még a «szürke egeret» sem utálja és veti meg.

Igen, mondod (vagyis inkább a Te szent zaklatóid mondják), de így állok Isten előtt, épen így ! Ez is kegyelem, vagy ez az én megátalkodottságom ? Igen, gyermek, ez is kegyelem ! Mert Isten szemeiről felteszed, hogy ennyit elviselhetnek, azért nem kísérel meg elbujni előlük, bátortalanságból vagy titkos dachból ; ezért nem akarsz előlük menekülni mesterséges önkisebbítés által sem. Ezt sokan megteszik, kik Isten előtt is serényen kisebbítik önmagukat, hogy ezzel kényszerítsék Őt, hogy felemelje őket, hogy a kisebbítést visszacsinálja ; vagy azt hiszik, hogy igazi kicsinységüket ekként elrejthetik ? Te tudod, hogy Isten ismer téged s így hallgatva állsz előtte és még azt sem kell mondanod : Látod, ilyen vagyok ! mert már ez is mentegetés volna. Ő azonban oly nagy, Te pedig oly kicsiny vagy, hogy előtte nincs helye mentegetésnek. De nemcsak szavakkal, hanem tet-

tekkal is lehet mesterségesen nyujtózkodni és lábbujjhegyre állni, hogy így kissé nagyobbnak látszassunk. Istened előtt ezt a kis nagyobb-nak-lenni-akarást is meg kell vetned ; mert minden, amit mesterségesen keresett tettekben magadra vállalnál vagy cselekedhetnél, mégsem fog lényegileg nagyobbá tenni, úgy hogy vetélkedhetnél a sugárzó hajnalcsillaggal, melyet szeretsz.

Most ne ráncold ismét homlokodat, úgy is tudom, hogy egy elégedetlen kérdésed van : «Hát egyszerűen elhagyjam magamat? Semmit sem tehetek Istenért és Atyámért, akinek örömet szeretnék szerezni? Semmit sem tenni, csak épen lenni, mint egy kis vadvirág?» De igen, sokat tehetsz és kell is tenned, mert — Isten nagyon sok tennivalót ad neked. Nincs-e neki sok szolgálja és szolgálója? Te pedig ezek közül való vagy. S habár némelyik haszontalan szolga is, vagy egészen szegény leányka, gyenge erőssel, aki a nagy királyi teremttől valahol távol tesz-vesz, szürke mindennapi ruhájában, dolga mégis van mindegyiknek. Neked is ! És nincs-e neked szebb dolgod, mint legtöbb szolgatársadnak? Nem kell-e emberekre gondot viselned, emberekre, akiknek szükségük van rád? Ugyan kicsiny csak a körük s amit Te téssz, mások is megtehetnék, talán jobban is ; mindezt meg-

engedem ; de ezek a mások nincsenek itt, hanem téged és csakis téged állított oda Isten, anyád gyermekeiért és még néped néhány gyermekeért is, hogy azoknak add napról-napra a lelked legjavát. Persze, azt ismét nem tudod, mit adsz és mit segítesz. Nem ismered saját értékedet Isten nagy háztartásában. Minden, amit téssz, olyan lényegtelennek és jelentéktelennek látszik neked. Szóra sem érdemes ! És szakadatlanul az a sóvárgás emelkedik lelkedből, hogy végre-valahára valami nevezeteseget tehess vagy áldozhass, egyszer valamit egészen jól megtehess. De lásd, épen azért nevezlek a «kegyelem gyermekének», mivel saját magad előtt homályba vagy burkolva s ezért folytonosan önmagadon és jeleneden túlra gondolsz és vágyakozol. Mikor is lehetne a kegyelem igazi gyermeke önmagával megelégedve ? Épen ebben a megelégedésben volna határa kegyelmének.

De Te azt hiszed, hogy elégedetlenségnek legmélyebb okát mégsem fogtam fel. Igen, van itt még valami, amit nehéz mondani, — gorombán és hangosan fogom jelezni : Te elégedetlen vagy magával az Istennel, mert nem úgy ajándékoz meg kegyelmével, ahogyan Te ezt magadnak kifestetted. Amit gondolok, azt azon szavakkal fogom neked leírni, melyeket egy hoz-

zád hasonló lélek használt egykor : «Érti-e
életemnek gyötrelmét? Istent szomjúhozza
lelkem ; de ekkor az élet követelményeivel
odaáll közém és Istenem közé, nem ugyan
teljesen elválasztó falként, de mégis mint
akadály, mely nem engedi, hogy a lélek
úgy átadja magát Istenének, miként kí-
vánja». Nemde szent Ignác is panaszkodik :
«Mennyire undorodom a földtől, mikor az
égre tekintek?» Nemde bevallja ezzel, hogy
Isten közvetett szolgálata, a földivel való
érintkezés miatt, kevésbbé tökéletes eszköze
az Istennel való egyesülésnek, mint a köz-
vetlen elmélyedés Isten boldogító lényébe?
Tudom, erre a kérdésre a felelet így hang-
zik : «Hősiesség az odaadásban, tekintet
nélkül arra, hogy a saját hajlamot, ha
még oly fenkölt is, kielégíti-e vagy sem.
Ez világos előtttem ; de — az Istent szomjazó
lélek és az ő honvágya nem akar bele-
nyugodni».

Gyermek, nemde ez a Te legvégső és leg-
mélyebb bánatod is? Isten még távol tart
magától, nem enged oly közel jönni, mint
szíved óhajtja, kitér előled, kivonja magát
ölelésedből, olyan dolgokkal foglalkoztat,
melyek neked mellékeseknek és lényeg-
teleneknek látszanak, szereteted egyetlen
nagy gondolata mellett, mely egészen be-
tölt ; Isten időt enged magának és tartóz-

tat téged, magadra hagy, enged hiába könnyörögni és nem teljesíti vágyadat. Nincs-e így? Gyermekem, erre mondok valamit : Isten nagy művész a szeretet művészetében : mikor téged nem hallgat ki, tőled elvonja magát, felduzzad szereteted s végtére egyetlen esdeklő kiáltássá lesz, melyet Isten maga is gyönyörrel és meghatottan hall meg.

De, úgy véled Te, csak tudhatná ezt az ember mindig ! Sohasem tudod, hogy ez az ő messzesége és hűvössége, elzárkózása és megközelíthetlensége mégis nem a Te hibádból van-e ; vajjon áldozatot tagadtál-e meg, vagy éppen kötelességet mulasztottál-e ? Sohasem tudod, hogy Isten egészen szeret-e, még vagy megint szeret-e ; hogy nem áll-e árnyék közte és közted. Gyermekem, ebben nem lehet rajtad segíteni. A hittudósok beszélnek a hit homályáról, s ez valóban fájdalmas dolog ; de van homálya a szeretetnek is s ez a keserőségek legkeserűbbike. Örülj, gyermekem, hogy szereteted máris akkora, hogy a szeretet fájdalmát érzed ; bárcsak jó nagy és lesújtó lenne ! Semmi sem szebb, mint a merész aggódás, a tartózkodó bizalmasság, a bátor alázatoság, mellyel az igazi és tiszta szeretet szerelmesének nyújtja magát.

Ime, gyermekem, ez minden, amit Is-

tenhez vezető kegyelmed útjáról mondhatok. Mikor Jézus elment, még sok mondanivalója volt ; mert ő gazdag volt. Nekem nincs már több mondanivalóm, — csupán egy szócska a te Atyádhoz és az enyémhez : «Mi Atyánk a mennyben ! Legyen meg a Te akaratod, mennyben és földön, kegyelmed minden gyermekénél !»

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. levél. Nem találok embert... ..	3
II. « Haladás	11
III. « A kereső imája	20
IV. « Tökéletlen kereszténység	28
V. « Mások hibái	38
VI. « Papi tevékenység	48
VII. « Rettegés a büntől	59
VIII. « Gyónás buzgóságból ...	67
IX. « Elhibázott élet?	76
X. « A nép szeretete... ..	84
XI. « Máriát szeretni	93
XII. « Lelki elforgácsolódás ...	103
XIII. « Önbizalom	112
XIV. « A vallástalan jóság... ..	121
XV. « A termékeny keresztény- ség	129
XVI. « Személyes és dologi vallás	138
XVII. « Sokféleség és egység a val- lásban	147
XVIII. « Jézus követése	157
XIX. « Lehetetlen igazmondás ...	167
XX. « Vallomások	175

XXI. levél.	Az új társulás	183
XXII.	* Társulat alapítása	195
XXIII.	* Dogmatikus vallásosság... ..	207
XXIV.	* Hitbeli kétségek	218
XXV.	* Jézus-szive ájzatosság	226
XXVI.	* Belső irányítások	238
XXVII.	* Nevelés a szeretetre	247
XXVIII.	* A katolikus egyház	255
XXIX.	* Felebaráti szeretet	265
XXX.	* Levél a harctérre	276
XXXI.	* Öntudatlanul kegyelemben	293

A címkép: Részlet Rembrandt Harmensz von Rijn (1606–1669.) «Hundertguldenblatt»-nak nevezett rézkarckompozíciójából.

